

STATS VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Erik Rasmussen: En filosof og to historikere
Ingemar Glans: Valvindar välter teoribygnader
Karin Ahrland: Nej, fru statsråd
Dag Anckar: Sven Lindman

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

Korporatisme-debatten. Av *Henrik Hjortdal*
Forskarutbildning och sedan. Av *Göran Jense*
Nya bidrag till socialpolitisk teori. Av *Åke Elmér*

LITTERATURGRANSKNINGAR

Henry Bäck: Den utrikespolitiska dagordningen. Anm av Jan Åke Dellenbrant
Hans-Erik Holm: Hvad Danmark gör . . . Anm av Ole Elgström
Håkan Holmberg: Folkmakt, folkfront, folkdemokrati. Anm av Hans Albin Larsson
Ronald Steel: Walter Lippman and the American Century. Anm av Folke Lindahl

LITTERATURNOTISER

ABSTRACTS

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Lennart Lundquist, Köpenhamn

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Sören Holmberg, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65-6)

Prenumerationspriset för 1983 är 75 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte 25 kr inkl. moms.

Universitetsstudierande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Box 5131, 220 05 Lund 5,
tel. (046) 10 89 35 (exp), 10 89 41 (red) ISSN 0039-0747

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1983

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

<i>Erik Rasmussen</i> : En filosof og to historikere	109
<i>Ingemar Glans</i> : Valvindar välter teoribygnader	117
<i>Karin Ahrland</i> : Nej, fru statsråd	145
<i>Dag Anckar</i> : Sven Lindman	153

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

Korporatisme-debatten. Av <i>Henrik Hjortdal</i>	157
Forskarutbildning och sedan. Av <i>Göran Jense</i>	169
Nya bidrag till socialpolitisk teori. Av <i>Åke Elmér</i>	174

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Henry Bäck</i> : Den utrikespolitiska dagordningen. Anm av Jan Åke Dellenbrant	177
<i>Hans-Henrik Holm</i> : Hvad Danmark gør . . . Anm av Ole Elgström	179
<i>Håkan Holmberg</i> : Folkmakt, folkfront, folkdemokrati. Anm av Hans Albin Larsson	181
<i>Ronald Steel</i> : Walter Lippman and the American Century. Anm av Folke Lindahl	185

LITTERATURNOTISER	190
-------------------------	-----

ABSTRACTS	192
-----------------	-----

Articles in the *Statsvetenskaplig Tidskrift* (The Swedish Journal of Political Science) are indexed in ABC POL
SCI and *Historical Abstracts*.

Mina lärofäder

En filosof og to historikere. Politisk praksis og politologisk teori

AVERIK RASMUSSEN

Data: cand. mag. (historie) 1942, dr. phil. 1955 (Københavns Universitet), professor i statskundskab ved Aarhus Universitet 1959, dekan for det Samfundsvidenskabelige Fakultet 1967–1968, 1971–1974, universitetets rektor 1976–1977, redaktør af *Scandinavian Political Studies* 1970–1972.

Dette hæderkronede svenske tidsskrifts mangeårige redaktør føler, som rimeligt er men ikke selvfølgelig, en nordisk forpligtelse. Dansk statskundskab er taknemmelig for at han ofte har os i venlig erindring. Det må være i forlængelse af denne interesse han har bedt mig bidrage til serien *Mina lärofäder*, til trods for at jeg er en skifting blandt de illustre bidragydere den ellers vil omfatte (mens dette skrives, endnu kun Gunnar Heckscher), i den forstand at jeg aldrig selv har fået en regelret uddannelse i faget og mine læremestre derfor ikke indgår i en politologisk kongerække, som en Brusewitz, en Lagerroth, m. fl.

Danske universiteter har intet *Skytteanum*. Ganske vist var der i det 17. og 18. århundrede interesse for beslægtede emner. Men de dyrkedes, ikke unaturligt, ved det ridderlige akademi i Sorø, og det oplevede gentagne kriser og endte i første halvdel af det 19. århundrede med at blive en gymnasieskole. Og da der ved samme tid på Københavns Universitet blev oprettet et statsvidenskabeligt studium løb økonomien hurtigt af med det. I mellem- og efterkrigstiden interesserede juristen og diplomaten P. Schou, juristen og litteraten Sven Clausen og samtidshistorikeren Sven Henningsen sig for politologiske emner, og det førte til små nicher i jura- og historiestudierne. Men et virkeligt statskundskabsstudium kom først i gang på dansk grund da Poul Meyer og jeg som nyudnævnte professorer tog fat på Aarhus Universitet i 1959.¹

¹ Studiets forhistorie og udvikling dér har jeg skildret i *Aarhus Universitet 1928–1978*, red. Gustav Albeck, Universitetsforlaget i Aarhus, 1978, pp. 341–57.

Da jeg blev student i 1935 var der altså ikke noget studium af politik at give sig i lag med. Ellers havde jeg nok gjort det, som naturligt kunde være for adskillige af den generation der var kommet til politisk bevidsthed i årene omkring Hitlers magtovertagelse. Jeg overvejede at læse økonomi, men jeg foretrak min barndoms kærlighedshistorien. Det valg, truffet i en sommeruge på et vidensgrundlag der bestemt ikke var optimalt og dårligt nok *satisficing*, har naturligvis præget mig også i mit virke som politolog. På godt og – hvad jeg har sværere ved at se – på ondt.

Under et universitetsstudium påvirkes man af mange lærere og nogle af sine medstuderende. Skal jeg tale om mine *lärofäder* bliver det nok tre: filosofen Jørgen Jørgensen og historikerne Erik Arup og Albert Olsen.

Dengang – og indtil for en god halv snes år siden – skulde enhver der vilde tage en universitetseksamen have aflagt prøve i filosofikum, hvad normalt skete ved udgangen af rusåret. Stoffet kunde de tre filosofiprofessorer tilrettelægge nogenlunde efter eget hoved. Det ansås for sværest at gå op hos Jørgen Jørgensen, især for ikke-matematiske studenter, da han lagde vægt på logisk algebra og logistik. Jeg valgte alligevel hans undervisning, fordi jeg havde læst noget af ham som gav mig smag på mere.

Jørgen Jørgensen var, ved jeg nu, en mand hvis filosofiske opfattelser skiftede en hel del gennem årene, og sådan måtte det være i betragtning af det kompromisløse krav om klarhed, konsistens og redelighed som var nerven i hele hans virke. For den attenårige student var det dette der bed sig fast, og som med det stof han lagde frem gav mig en indføring i erkendelsesteoretisk og videnskabste-

oretisk problematik i bred og enkel forstand, som jeg ikke ellers mødte i min studietid og som nok overhovedet ikke var i høj kurs ved Københavns Universitet i 30'erne. Jørgen Jørgensen havde tillknytning til, uden at identificere sig med, Wiener-skolen (som jeg dengang ikke vidste noget om), og antagelig var hans nærmeste åndsbeslægtede Bertrand Russell (hvem han fik til København som gæsteforelæser). Fysikken var den empiriske mønstervidenskab, som der blev redegjort for med en kombination af stolthed over dens resultater og nøgtern konstatering af dens grænser. Det kunde godt falde svært for en ungdommelig entusiast at affinde sig med at spørgsmålet *hvorledes* var så meget mere formålstjenligt end det *hvorfor* der brændte i én. Men også sundt. Sundt var det ligeledes for en der skulde tumle med humane videnskaber at opleve en så forholdsvis indgående og efter hvad jeg også nu må skønne forbavsende ajourført introduktion til naturvidenskabelig teori og metode. Det overraskede mig i 60'erne og 70'erne at Kuhns *The Structure of Scientific Revolutions* med dens "paradigmer" og "normalvidenskab" og "videnskabelige revolutioner" kunde vække så stor opmærksomhed. For det var jo egentlig ikke andet end hvad jeg, med andre ord, havde lært hos Jørgen Jørgensen 1935–36, og nylæsning i hans bog har bekræftet at der ikke er tale om en erindringsforskydning.

Jeg ved at andre har oplevet filosofikum hos Jørgen Jørgensen som tørt slid, også begavede folk. Måske krævedes det at visse interesser var til stede eller kunde vækkes. For mig blev han, trods kursets propædeutiske karakter, i en enkel og fundamental forstand nok den vigtigste af mine *lärofäder*.

Dengang gjorde jeg mig ikke den slags gustne overvejelser. Under forprøvestudiet fangedes jeg ind af Erik Arups fascinerende personlighed. En stor, kraftig mand i 60 års alderen, med en forbavsende spinkel næse under den tværrynkede pande og det kortklippede, midterskilte hår og med et bredt hageparti, der gav ham en vis lighed med Daumiers pæreformede karikaturer. Og så over de lyse hornbriller to sammenknebne, spillende øjne der smilede forekommende-drilsk under de forestillinger han gav. Det var øvelser i kildekritik, Kr. Erslevs berømte felt, som han videreførte og vilde forny, og eksaminatorier over europæisk middelalderhistorie. Bagefter er det let at se at det var undervisning han forlængst kunde give uden anstrengelse. Sine kræfter brugte han på sin Dan-

marks-historie i arbejdsværelset derude på Studentergården, hvor gårdbrødrene sagde at eforen "bogede" til ud på natten. Albert Olsen fortalte mig senere om "dengang Arup bestilte noget", holdt øvelser over hanserecesserne f. eks.; "dét ku' man lære noget af". Det er rigtigt at Arup nu tog sig sin undervisergerning let; han lagde bestemt ikke op til at nogen skulde skaffe ham besvær som vejleder. Men der er det at føje til at hvad Arup gav med venstre hånd det levede og inciterede, for engagementet brød ustandseligt igennem selv i de mindste ting som når han demonstrerede det aldeles utvivlsomme i at *Knud VI* var en skriverfejl for *Knud IV*, eller diskuterede mere og mindre formålstjenlige periodeopdelinger af højmiddelalderen med sig selv, og for os. Hans undervisning var virkelig forestillinger han gav, *performances*, og hverken han eller deltagerne kedede sig.

Dengang – og længe efter – gjorde de fleste historikere sig en dyd af at lade som om deres forskningsteknik, den af Erslevgenerationen her i Norden højt udviklede historiske kildekritik, gjorde det ud for en fagets teori. Arup vilde en endnu radikalere kildekritik end sin læremester, til respektløs nedbrydelse af traditionel historieopfattelse. Deri mødtes han med Lauritz Weibull i Lund og den yngre broder Curt. Efterhånden som han mere og mere følte sig isoleret blandt sin generations danske historikere betød fællesskabet med de svenske brødre, hvis position var en lignende i deres land, des mere for ham; demonstrativt publicerede han i 30'erne sine afhandlinger i Lauritz Weibulls *Scandia*. Forholdet var gensidigt; jeg har, efter Arups død (i 1951), hørt Weibull med indigneret dirrende gammelmandsrøst tale om den uforstand hvormed *konservative* historikere havde vendt sig massivt mod hans værk- og meningsfælle. Arup selv oplevede formentlig også modstanden som udslag af uforstand – og måske ondsindethed. Den tog nok den friske arbejdsglæde fra ham. Inderst inde forstod han næppe at nogen kunde være uenig med ham af andre grunde.

Men det nye ved Arup var ikke bare en radikaliseret kildekritik med afgørende vægt på levninger fremfor beretninger. Han rejste, som hans elev og efterfølger i embedet Aksel E. Christensen har udtrykt sig i den nye udgave af *Dansk Biografisk Leksikon*, allerede 1903–04 "kravet om at de af kritikken som tilforladelige udsondrede *kendsgerninger* skal være organiseret og styret af "en fast udformet helhedsopfattelse", så den rette forstå-

else af "den store sammenhæng" kan fremgå ved en "konstruktion" eller "skabes ved egne gætninger" af historikeren". Noget af dette var foregrebet i det Erslev'ske begreb *realkritik*, og Arup selv påberåbte sig siden de berømte franskmænd Langlois og Seignobos, hvis værk han dog efter Aksel E. Christensens opfattelse næppe har kendt så tidligt. For en nutidig betragtning bliver "en fast udformet helhedsopfattelse" en lidt famlende betegnelse for hvad vi vil kalde en samfundsvidenskabelig teori. For Arup lå vægten nok især på det aspekt af teorien vi kalder virkelighedsbilledet (deraf hans unuancerede overbevisning om hans helhedsopfattelses rigtighed), og han havde næppe blankt accepteret nutidens betoning af værdisættets (og virkelighedsbilledets) indflydelse på allerede det kildekritiske arbejde. Alligevel forekommer det mig at Aksel E. Christensen har ret i at understrege netop "helhedsopfattelsen" som det mest originale træk i Arups forskerfysiognomi. Og han praktiserede sin opfattelse dristigt. Hvoraf skrev sig meget af den modstand han mødte.

"Helhedsopfattelse" er et ganske ambitiøst ord. I Arups indgik der ingredienser som ikke med logisk nødvendighed hørte sammen. Den var et idékompleks snarere end et idésystem, og mere tilegnet ud fra hvad han syntes han iagttog på sin vej end ud fra noget studium af store samfundsteoretikere.

En væsentlig ingrediens var at praksis var vigtigere end teori, det materielle livs realia stærkere end love og retsopfattelser. Det var noget nær en materialistisk historieopfattelse. Men den synes at have haft meget lidt med Marx at gøre. Arup har selv fortalt hvad tilskyndelse det gav ham som student tidvis at arbejde i en kredittkasse. Jeg kan ikke bare mig for at omtale at jeg fyrré år eller mere senere selv havde terminsarbejde i den samme kredittkasse, og at en ældre kontorchef da levende mindedes de samtaler han og unge Arup havde ført når de fulgtes fra arbejde i en sen natte-tid efter en lang terminsdag. Finanser og handel, i komparativt europæisk perspektiv, var de emner Arup behandlede i århundredets første årti. Han fandt "sit historiesyn bekræftet i den velargumenterede tese at den vidt forskellige handelsret i England og Tyskland ikke skyldtes særnational retsopfattelse og folkekarakter, men forskellig geografisk beliggenhed og uensartede krav til handelens funktion" (Aksel E. Christensen), altså velopløst aflivning af hævdevundne myter i lys af en materiel virkelighed.

I resten af sit liv samlede Arup sig om dansk historie, især den jætteeopgave på basis af et kildestudium fra bunden af at skrive en Danmarks-historie. Bind I kom i 1925, bind II i 1932, tilsammen på 1 000 tætte tekstsider, og de rakte kun til 1624. Efter Arups død har blot beskedne afsnit kunnet udgives, men talløse kladder viser at han havde tumlet med stoffet langt frem i tiden. Det var fra hans *Danmarks Historie*, som i praksis var pensum, vi studenter fik vort bredeste kendskab til vores lærers historiesyn, men i brudstykker og indirekte igennem hans fremstilling af tilstande og forløb, for intetsteds gav Arup nogen samlet redegørelse derfor eller drøftelse af det. Det materialistiske grundsyn er fastholdt, på dansk grund naturligt i form af arbejdet med jorden som det centrale tema. Landsbyggrundlæggelsen forklares ved at ny teknik, den ude fra det store Europa kommende hjulpløj, gjorde samarbejde nødvendigt; teorien holder ikke stik, men det er i denne sammenhæng mindre væsentligt. Og om Bjørn, der ryddede sig jord ved Suserup, siger Arup at det "var mænd som Bjørn og hans sønner der i hin tid gjorde landet rigere ved deres arbejde; og deres gerning fortjener nok så meget at mindes af historien som deres der gik på korstog mod vender og ester med Absalon eller Andreas Sunesen". I sådanne glimt øjnede vi "helhedsopfattelsen", der iøvrigt snarere havde præg af Arups tilhørsforhold til det Radikale Venstre end af nogen slags marxisme; sin bog om Viggo Hørup kaldte han "mit hjertebarn".

Arup havnede ikke i en økonomisk og social historieskrivning. Politik havde hans levende interesse, blot snarere den indre end krigspolitikken, og han gjorde politisk relevans til kriterium for hvad der skulde tages med. De iagttagelser han havde gjort som departementschef og statsrådssekretær i et par år før han i 1916 blev professor påvirkede hans virkelighedsbillede af forholdet mellem en labil konge og hans kloge og målbevidste rådgivere, så han talte om "regeringer" også i middelalderen og det 16. århundrede.

I de seneste ti til femten år er Arup, ene af sin generations historikere, blevet genstand for intens drøftelse og adskillige afhandlinger fra en ung og mere teoribevidst generations side. Det vilde have svaret til hans egen opfattelse af sin betydning (omend han næppe havde kunnet goutere alt hvad der skrives om ham). Og det svarer altså til hvad jeg og mange medstuderende i vor teoretiske uskyld spontant fornemmede mens vi sad under hans kateder og når vi pløjede i hans bøger.

I efteråret 1936 overværede jeg – som i stort tal de historiestuderende – i universitetets prydelige solennitetssal de afsluttende forelæsninger i en konkurrence om det professorat i historie der var blevet ledigt ved Aage Friis' afgang i september 1935. Der var seks ansøgere, og forud havde de skullet levere en to måneders skriftlig afhandling om opgivet emne, så det var strenge vilkår og investeringstrangen må have været stor, for chancerne var for de fleste beskedne; kun én havde trukket sin ansøgning tilbage da betingelserne blev kendt. De fleste forelæsere viste universitetets traditioner respekt ved at bære kjole og hvidt (*frack* tror jeg det hedder på svensk). En af dem, Albert Olsen, var derimod i dagligt jakkesæt og en ræddelig gul poloskjorte, et på det tidspunkt til strandbrug o.l. moderne klædningsstykke. Det var ham mine forhåbninger var knyttet til, for han var Arups kandidat. Når jeg husker den gule skjorte er det nok fordi den allerede dengang forekom mig at være en noget udvendig demonstration. Men den demonstrerede unægtelig at bæreren var, som det blev sagt om ham et par år senere i den tids udgave af *Dansk Biografisk Leksikon*, "en ekspansiv og kampglad natur"; det hviskedes iblandt os at han som student offentligt havde sagt at det var tidsspilde at gå til professor Friis' forelæsninger.

Albert Olsen var professor i Århus. Derovre kan det ikke have været velset at han *søgte* København. På det ganske unge universitet frygtede man at blive en gennemgangsstation; højst burde århusianske professorer lade sig *kalde*. Og hvis han nu blev vraget for en anden! Så det vidner om Albert Olsens kampglæde eller måske mere præcist: kampvilje, for odds var på forhånd imod ham. Bedømmelsesudvalget var på hele syv medlemmer: de tre københavnske professorer Friis, Arup og Knud Fabricius, en af hver af dem udpeget nordisk kollega og sluttelig det filosofiske fakultets dekan som formand. Friis og Arup var – ordet er ikke for stærkt – fjender, siden Friis i 1912 var blevet foretrukket. Mellem de gamle studiekammerater Arup og Fabricius rådede der et rimelig fornuftigt personligt forhold. Men deres faglige opfattelser var forskellige, hvilket enhver kyndig svensker vil se af at Arup udpegede Curt Weibull og Fabricius Nils Ahnlund. Friis pegede på nordmanden Jacob Worm-Müller. Albert Olsen skulde altså for at have chance vinde mindst én for sig som på forhånd måtte antages at være ham imod. Det lykkedes, idet Worm-Müller gik ind for ham. Dermed stod det 3–3. Og i en sen

time faldt afgørelsen, idet den hidtil neutrale dekan, som var assyriolog, fandt at måtte kaste sin stemme på Albert Olsen ud fra den salomoniske betragtning at han burde følge flertallet af de udenlandske fagkyndige.

Jeg har skildret dette forløb ret bredt for hvad det fortæller om tid og klima, og jeg vil lidt længere fremme berette om hvad jeg lærte deraf. I de år jeg gik hos ham var Albert Olsen omkring de 50. Stor og kraftig også han, med tunge skuldre der ludede lidt, elefanten på det historiske parnas. Store mørke øjne, der så undersøgende, en sjælden gang anerkendende på én. Det blik var nogenlunde hans eneste ros. Man sku' ikke bilde sig noget ind. Men man sku' kunne noget. Det var alvor dette her, og historie var et håndværk der skulde læres. Han var – inde bag sine markeret progressive synspunkter – en mand af gamle dyder, med en patriarkalisme som kunde træffes i mange solide arbejderhjem. Og han følte sig nok forpligtet til at være bulderbasse under sine eksaminatorier. Adskillige var bange for ham. Men under øvelser, som han var den eneste der holdt, lagde han snart manererne bort og lod os komme ham på nært hold. Respekt skulde der stadig være – og var. Men han kunde godt med en brummen og et grin acceptere at et par af os opsøgte ham med en plan for resten af et seminar, så vi kunde nå frem til de felter hvor han havde mest at give; som dette antyder, svarede hans forberedelse af et seminar ikke altid fuldt ud til hans egne normer for en arbejdsindsats.

Jeg tror det er en rammende karakteristik at Albert Olsen så på historie som et håndværk. Videnskab skulde tage sig selv alvorligt. Men den skulde ikke bilde sig noget ind. I den forstand er den sammenligning træffende, som så let melder sig for deres elever, at Arup var kunstneren og inspiratoren, Albert Olsen den der vilde lære os håndværket. Det ses også af deres produktion. Arup ciselerede sine opfattelser ud i gennemarbejdede sætningskæder, lange meningsbærende rytmer, ikke uden mindelser af latinsk syntaks (som i ovenstående citat om Bjørn fra Suserup). Hans *Danmarks Historie* var, som meget andet fra hans hånd, et kunstværk, både i sprogføring og konstruktion, en ambition hos ham, som nok havde lod og del i at den forblev en torso. Albert Olsen respekterede ofte ikke mere end kravene til dansk normalprosa (det gjorde alle forskere *dengang*), og meget var kedsommeligt at læse. På den anden side har han skrevet ting der er både klart opbyggede og velformulerede. Så det skyldtes ik-

ke simpel uformuenhed. Snarere, tror jeg, at et stykke forskning var en brugsting, og tiden skulde ikke anvendes på ciselørarbejde. Hændte det at en student præsenterede en veldrejet opgave, skærpede det snarest hans mistænksomhed overfor om indholdet havde tilsvarende valør. Ingen skulde blænde – eller lade sig blænde.

Nok var Albert Olsen elev af Arup. Men en meget selvstændig. Politisk hørte han til på Socialdemokratiets venstre fløj, var socialist med et positivt forhold til marxismen, også videnskabsteoretisk (en term han næppe vilde have anvendt). Mere eksplicit tror jeg ikke man bør udtrykke sig. Han forventede at vi afhandlede de økonomiske forhold før de politiske, og når han holdt en øvelse over netop Utrecht-freden tror jeg det var fordi dronning Anna i parlamentet sagde at krigen var ført for handelens skyld; det kunde vi have godt af at se og få demonstreret. Men han fandt en skematisk marxisme naiv, og jeg mindes ikke han talte om f. eks. merværdi. Det var en materialistisk historieopfattelse han lod komme til orde i glimt, bestemt ikke hvad nutiden vil forstå ved en historisk materialisme. Det var nok en økonomisk determinisme, som megen marxisme var i mellemkrigstiden, men den var ikke mekanisk virkende; politik forblev noget væsentligt. Og karakteristisk for tidens sky for teori gav Albert Olsen aldrig en redegørelse for sit anskuelsessæt. "Virkeligheden" skulde tale for sig selv. Trods sin marxisme var han meget mere tilbageholdende end Arup og fandt nok denne lidt naiv.

Gennem begge mine læremestre i historie blev jeg altså konfronteret med hvad man kan kalde en materialistisk historieopfattelse, og den kom til at præge mine historiske arbejder. Som lærer i statskundskab er jeg, i de seneste 10–15 år til overflod, blevet præsenteret for de neomarxistiske skoler og ikke mindst en historisk materialisme i Althusserregie. Jeg har anset det for vigtigt at bestræbe mig på at være i stand til at føre en debat om disse skoler også ud fra i det mindste nogle af deres præmisser. I så henseende har det været nyttigt at sådan tankegang, omend i rudimentær skikkelse, helt fra min ungdom ikke har været mig aldeles fremmed. I en opposition ved en disputats, gengivet i dette tidsskrift (1980, pp. 192–204), har jeg leget lidt med ord men i en alvorlig mening. Overfor den historiske materialisme stiller jeg en materialistisk historieopfattelse, som også er god politologisk og i det hele taget samfundsvidenskabelig teori. Den er materialistisk i den forstand at den finder det plausibelt at antage at materielle for-

hold udgør væsentlige forklaringsfaktorer i konfigurationen for både tilstande og forandringer, for både Kooperation og konflikt på både makro- og mikroniveau. Den er bredere i sin opfattelse af det materielle end megen nutidig historisk materialisme ved ikke *alene* eller fortrinsvis at tillægge forholdet til produktionsmidlerne og deraf afledte klasse modsætninger betydning, men også helt fundamentale materielle faktorer som geografiske omstændigheder, klima, teknik, konjunkturer etc. Samtidig kan dens konfigurationsbegreb rumme ikke-materielle faktorer af kulturel art, som kan tænkes at drage grænser for også materielle faktorerers gennemslagsstyrke. Teorien om det materielles primat forbliver altså en arbejdshypotese og bevarer dermed sin empiriske frugtbarhed. Som det ses, går der tråde tilbage til hvad jeg påvirkedes af under Arups og Albert Olsens katedre.

Det bør tilføjes at også efter min eksamen bevarede jeg kontakt til Albert Olsen, til hans uventede død som 59-årig i 1949. Han skaffede mig fra Institutet for Historie og Samfundsøkonomi en vis støtte, som var højst fornøden for en ung gymnasielærer der gerne vilde arbejde videnskabeligt, foruden at jeg havde lejlighed til at drøfte resultater med ham.

Forinden jeg forlader datidens danske historikere bør jeg nævne hvad jeg *også* lærte af dem, noget positivt af noget negativt.

I Ludvig Holbergs komedie *Erasmus Montanus* lader han sit talerør ytre at "en lærd mand burde fornemmelig kendes frem for andre derpå at han er mere tempereret, modest og føjelig udi sin tale end en ulærd". Det har generationer af danske (og norske?) gymnasiaster læst i skolen. Men det var ikke hvad den historiske republik havde annammet. Dens bedste hoveder dængede i et par årtier hinanden til med invektiver, ofte fordækte og rafinerede men ikke derfor mindre sårende, og føjelige var de mindst af alt. Professorkonkurrencen og påfølgende injuriersag var blot en kulmination. Der var brødnid bag – mulighederne for en videnskabelig ansættelse var meget få – og der var upåtvivlelige forskelle i livssyn (videnskabsteori er et lovlig bevidst ord), som dog ikke var større end at begge stridens oprindelige hovedskikkelser, Friis og Arup, tilhørte samme politiske parti, det Radikale Venstre, fra dets oprettelse til deres død. Uomgængeligheden var formidabel; med et skævt smil har Albert Olsens søn Erling (national-økonomisk professor og indtil for nyligt boligmi-

nister, dengang vel stor dreng) skrevet om en familieudflugt på Prinsessestien nord for København: "Imod os kom en nydelig ældre herre med hvidt skæg. Min fader stivnede og befalede: "Ingen hilser". Den pæne ældre herre viste sig at være Aage Friis!".

Det kan være svært at praktisere Holbergs morale, var det også for ham selv. Men jo mere vi erkender hvor bundet til teorier og af værdipræmisser vor erkendelse er i samfundsvidenskaberne – og i så henseende er vi bedre rustet end man var i 30'erne – des mindre undskyldelig vil en adfærd være der hverken er tempereret, modest eller føjelig. Det betyder ikke slappere argumentation for egne opfattelser. Derimod nok accept af muligheden af at modparten, ens kritiker, argumenterer ud fra genuin videnskabelig interesse og ikke af uforstand eller ondsindethed, og endog kan tænkes at have ret i mere end man selv kan se. Den lille risiko for at være naiv er en omkostning det er værd at tage med. Jeg har, ihukommende 30'ernes historikere, bestræbt mig på at møde fagfæller med denne indstilling og at sprede den blandt dem jeg har haft indflydelse på.

I 1955 blev jeg gjort opmærksom på at et statskundskabsstudium var undervejs i Århus, og spurgt om jeg kunde tænke mig at interessere mig for det. Tre år senere foreslå den kgl. anordning om dets oprettelse, og efter endnu et års tid stod to nyudnævnte professorer, Poul Meyer og jeg, med ansvaret for at bygge det op og efterhånden sætte en forskning i gang.

Lad mig her indføje den parentetiske bemærkning at svenske kolleger flere gange i de følgende år udtrykte deres misundelse over den danske skik at have flere professorer i et fag indenfor samme universitet. Strengt taget er det ikke en skik, og *in casu* udsprang dobbeltheden nok ikke af rent ideelle betragtninger. Men jeg er enig i at "skikken" er lykkelig. Poul Meyer og jeg var forskellige af uddannelse (hans var juridisk), af videnskabsteoretisk lægning og qua personer, så betingelserne for en for studenter og fagets udvikling nyttig komplementaritet var til stede. Dertil kom fordelene ved nogenledes at kunne fordele fagets discipliner mellem os (yderligere fik vi efter nogle år en kollega til at tage vare på den internationale politik). Jeg er forbløffet over svenske *statsvetares* evner til at være professoral sagkundskab over så vældigt et felt.

Men dér stod jeg altså. Uden *lärofäder* i det jeg skulde docere. Der var ingen banede stier at træ-

de, ingen tradition at falde tilbage på i nødsfald. Mine læremestre i statskundskab var og måtte fortsat blive udstrakt læsning kombineret med egen politisk erfaring. Det er disse "læremestre" jeg nu må sige noget om for uden dem var jeg ikke blevet politolog og ikke kommet med i denne serie, og jeg vil begynde med den sidste. Men forinden vil jeg bekende at hamskiftet var en streng proces. Jeg havde god anledning til at minde mig selv om mit motto fra andre anspændte situationer, den gamle slagsang fra den store revolutions dage: *Ca ira, ca ira*. Og jeg tror det var lykkeligt de første årgange af studenter var så stærkt motiverede og så meget mere åbne og mindre selvkloge end basunblæserne i de årgange der fulgte en halv snes år senere (men ikke fik Jerikos mure til at styrte).

Det er politologiens opgave at forstå hvordan politik foregår. Derimod kan den ikke påtage sig at lære nogen den politiske *kunst*, hvori indgår imponderabilia, som måske kan observeres men ikke indlæres gennem et universitetsstudium. Alligevel er der en sammenhæng mellem forståelse og kunst. Det er en stor fordel for den der studerer politik at have været i det mindste *participant observer* i politisk praksis, at kende noget til politik – i bred betydning af ordet – indefra.

I denne forstand mener jeg som forsker og underviser at have lært meget i de tidsrum hvor jeg har haft med politik at gøre: partipolitik, organisationspolitik, institutionspolitik. Det begyndte med at jeg som gymnasiast meldte mig ind i det Radikale Venstres ungdomsbewægelse og snart i selve partiet. I nogle år var jeg såre aktiv. Meget af det var sandkasseleg. Det er der jo en del af også i voksen politik; Huizingas forestilling om *homo ludens* bekræftes på mange felter og også i banal forstand. Og selv om jeg meget tidligt lod fare min første drøm om at blive (en stor) politiker havde jeg gjort erfaringer nok til at vide meget mere om hvordan et politisk parti fungerer end man, i det mindste dengang, kunde læse sig til nogetsteds, og vundet en position og skaffet mig venskaber og bekendtskaber som gav mig muligheder for at iagttage mangt og meget på nært hold, også i de følgende årtier hvor jeg brugte de fleste kræfter på erhverv og videnskabelige sysler. Alt dette skete spontant. Det er først bagefter jeg vurderer det som deltagerobservation, dog bortset fra at jeg i 1957, da jeg vidste jeg sandsynligvis skulde være med til at grundlægge et statskundskabsstudium, var folketingskandidat (i en dumpekreds) for at få også den erfaring med.

I den sidste del af 50'erne blev jeg draget ind i ledelsen af Gymnasieskolernes Lærerforening, på et tidspunkt hvor vigtige ting stod på spil, og til sidst endda som formand, for at redde nogle af stumperne da spillet var slået fejl for min forgænger, der ellers var en erfaren politiker mens mange andre i ledelsen var en oplevelse netop fordi de var så politisk ukyndige. Det gav erfaringer i fremmøde for folketingsudvalg, i forhandlinger med *opposite numbers* i ministeriet o. m. a. Det medførte også at jeg i nogle år derefter sad i to ministerielle læseplansudvalg for folkeskole og gymnasium, så jeg nåede at se den slags indefra.

Det var i bevidst erkendelse af værdien af den art virke, men selvfølgelig også for at fremme en linje jeg anså for rigtig, at jeg i begyndelsen af 60'erne var medlem af Radiorådet (Danmarks Radios øverste ledelse) og dets programudvalg, hvor der ganske rigtigt var meget at hente. Derimod var det tvungent jeg i de første år af 70'erne, efter det store spring ud i det uvisse der var sket med styrelsesloven for universiteterne, blev dekan for det Samfundsvidenskabelige Fakultet, og halvtvungent at jeg nogle år senere var universitetets rektor i resten af en valgperiode da min forgænger havde skudt tøjlerne fra sig. Det var som at genopleve lidt af 30'ernes ideologiske kamp på barrikader – og i den forstand meget tilfredsstillende – at bidrage til at der i fakultet stort set og på universitetet overvejende fortsat var rimelig god mening i hvad der foregik, hvilket ikke mere var en selvfølge.

Det vilde være ganske urimeligt at nævne navne på *lärofäder* fra disse mange felter. Der måtte hundreder eller tusinder til. Vist var det da en oplevelse at have lejlighed til en gang eller to at kikke Bertel Dahlgaard i kortene, den ferme *vågmästare* à la Ekman i 50'ernes danske Folketing. Men lærte jeg ikke lige så væsentlige ting af en *slug* (hedder det vist rammende på svensk) fællestillidsmands bestræbelser på at manipulere med mig som rektor? Eller af en trohjertet højskolemands reaktioner i Danmarks Radios programudvalg? Jeg må tilstå: hverken menneskeligt eller som politolog vilde jeg bagefter have undværet noget af det.

Et videnskabeligt fag bygges imidlertid ikke op af *impressions*, hvor nyttige de end kan være. Jeg måtte gennem udstrakt læsning skaffe mig hold på hvad statskundskab eller *political science* var eller efter min mening burde være.

Det førte mig i første omgang til Sverige. Fra midten af 50'erne havde jeg planer om at skrive

værket om dansk parlamentarisme, på komparativ baggrund. Og dér virkede naturligvis Brusewitzskolens arbejder og hele den gamle svenske debat omkring denne problematik dragende. For en historiker af uddannelse var det heller ikke noget stort spring, og at læse Brusewitz var jo som at høre tonen igen fra Weibull, bare på et andet felt, og forsåvidt fra Arup; Gunnar Heckscher har utvivlsomt ret i, som nyligt hævdede i denne serie, at Brusewitz kun var overfladisk berørt af indflydelsen fra Weibull, men han følte sig på tilsvarende vis som en sandhedens forkæmper mod *konserverativ* uforstand.

Når jeg ikke kan betegne Brusewitz som min læremester, det blændende ved ham til trods, er det ikke bare fordi jeg aldrig har siddet under hans kateder eller i hans seminarer, men fordi jeg ret snart nåede til indsigt i hvor begrænset en tilgangsvinkel til faget hans skole egentlig stod for. Derfor blev mit store værk heller ikke til noget, ud over nogle forarbejder, som vel hjalp til at skaffe mig professoratet, og de relevante dele av *Komparativ Politik*, som jeg skønner udgør et af de mere velunderbyggede og velskabte kapitler i kraft af den egenforskning der ligger bag. At forske i parlamentarisme vilde naturligvis forblive relevant. Men det måtte ske i sammenhæng med alle komponenterne i og indenfor rammerne af det jeg snart lærte mig at kalde det politiske system.

En af mine tidlige elever og nu en mangeårig kollega, Peter Nannestad, har i en vurderende oversigtsartikel i *Økonomi og Politik* (1976), jvf. *Scandinavian Political Studies*, vol. 12, skrevet at den unge danske statskundskab fik behavioralismen lagt i vuggen, dog ikke uden, forstår man, at iagttage en vis afstand til også denne strømning. Det er, finder jeg, en såre præcis formulering. Netop i årene omkring 1960 rullede den behavioralistiske flodbølge ind over vore europæiske strande fra det hektisk arbejdende, missionerende Amerika. Det var en overvældende vuggegave. Vist hørtes også *the Straussians* og andre forbeholdne røster, men snarest som ekko fra en fortid. Behavioralismen var *det nye*. Den måtte i sine vigtigste variationer, med bagland og nybrud, med sære terminologier og undertiden fortænkte begrebsapparater, præsenteres for vore studerende hvis de skulde kunne opfatte litteraturen, dog ikke uden nogen reservation overfor om den var så slutgyldig som den selv påstod. Det forsøgte jeg, så skønsomt og skånsomt som jeg kunde, at gøre i *Komparativ Politik*, og vel med lidt held, siden den i nogle år i svensk oversættelse blev

anvendt ved mange nordiske universiteter, trods dens i den sammenhæng belastende underbygning med danske data.

I denne sammenhæng bør jeg vel tilkendegive om jeg vil betegne David Easton som min behavioralistiske læremester, al den stund det især var hans begrebsapparat jeg præsenterede. Jeg har svært ved at svare et klart ja eller nej. Jeg var givet stærkt inspireret ved at læse *The Political System* (1953); den ryddede grund og satte ting på plads på en måde som vakte lyse forhåbninger om hvad der kunde bygges op, og den lille afhandling i *World Politics* (1956–57) gav lige nok til at vedligeholde og styrke forventningerne. Derimod blev hans 1965-bøger mig en skuffelse; de førte ikke fremad mod det jeg håbede på, et empirisk frugtbart begrebsapparat, men var i bedste fald to lange skridt til siden, derud hvor teori står i fare for at blive selvtilstrækkelig begrebsgymnastik. Det er umiddelbart indlysende at 50'er-Easton bød på store pædagogiske fordele. Disse stod imidlertid i mine øjne i nær forbindelse med noget meget mere centralt, nemlig de muligheder hans "system" frembød for at anskue politologien som et led i samfundsvidenskaberne og politik som et aspekt af en helhed. Det tilfredsstillende et behov hos mig for under beskæftigelse med faget og dets teori på en tentativ og uprætentiøs måde at fastholde blik for muligheden af sammenhænge på trods af arbejdsmæssigt nødvendig specialisering, med andre ord således at en *general theory* ikke var afskrevet men heller ikke fik lov at virke som en spændetrøje. I den forstand vil jeg gerne bekende mig som elev af Easton. Jeg ser selv heri en tråd tilbage til min ungdoms ovenfor omtalte interesse for materialistisk historieopfattelse, som er én af de måder hvorpå den Easton'ske "teori" lader sig udbygge, og som jeg anser for en frugtbar politologisk makroteori, modsat de rigide neomarxistiske skoler. Om disse sidste – den flodbølge vi mødte i årene omkring 1970 – må retfær-

digvis tilføjes at de jo *også* havde positiv betydning ved at tvinge os andre til ny gennemtænkning og måske nu og da nytænkning af central problematik. Min holdning til dem har været præget af ønsket om at der, uanset deres til tider missionske utålsomhed, kan opretholdes en dialog med dem. I så henseende er jeg nok påvirket af hvad jeg, som anført, mener at have lært negativt af tidligere generationers danske historikere.

Der er imidlertid også en sammenhæng med den erkendelsesteoretiske opfattelse jeg tilegnede mig i årene omkring statskundskabsstudiets oprettelse ved læsning af Arnold Brecht, Gunnar Myrdal og bag dem Max Weber selv, og som jeg med Brechts term har betegnet som den videnskabelige værdirelativisme. Den maner jo i hvert fald til betænkelighed overfor videnskabelige religionskrige, og den vil efter mit skøn ikke miste sin betydning i samfundsvidenskaberne, selv hvis det en dag skulde lykkes at omstyrte den Hume'ske guillotine, som den har sit *logiske* udspring af. Også på dette punkt synes jeg jeg øjner en forbindelse tilbage til studieårene, til Jørgen Jørgensens demonstration af hvorledes videnskabelig erkendelse også er beskæftigelse med samme erkendelses muligheder og grænser.

Jeg er mig pinligt bevidst at ovenstående handler fuldt så meget om mig som om mine læremestre. Til undskyldning må tjene at det vel først er ved at fundere over hvorfor man mener hvad man mener, at man kan gøre sig klart hvad man i nogen dybere forstand skylder dem. Jeg ser i dag flere sammenhænge end jeg var mig bevidst da jeg begyndte at tænke på hvad jeg vilde skrive i denne artikel. Uden at jeg derfor vil pådutte dem noget ansvar, for man tager vel hvad man har brug for, og lader andet være. Derfor bliver billederne af ens *lärofäder* ufuldkomne, selv om de er tegnet i taknemmelighed.

Valvindar välter teoribyggnader: Förändringar i klassers och kohorters partival i Danmark och Sverige

AVINGEMAR GLANS

En decembermorgon 1973 vaknade Danmark och fann att väljarna blivit flerdimensionella. Borta var partiernas trofasta klasskämpar: väljararenan var nu fylld av en kaotisk massa skattekverulanter, porrprotestanter och skrämde småhusägare.

Detta har varit den vedertagna beskrivningen av situationen efter fremskridtspartiets, centrumdemokraternes og kristeligt folkepartis genombrott. Inte minst har uppmärksamheten riktats mot klassfaktorernas avtagande betydelse för partivalet. I en nyligen publicerad uppsats talas sålunda om att tillbakagången i klassröstandet varit stor både i Sverige och Danmark, men i sistnämnda land "er foregået særlig dramatisk . . . class voting er på vej ud af den danske politiske kultur".^a

I denna artikel skall undersökas förändringarna i sambandet mellan klasstillhörighet och partival i Danmark och Sverige under de sista 10–15 åren. Jag skall söka påvisa att antagandet om klassfaktorernas drastiskt avtagande betydelse endast är giltigt under helt speciella förutsättningar. I förlängning härav behandlas de vänsterradikala partiernas tillväxt, bl.a. genom kohortanalyser, liksom de ideologiska opinionsförskjutningarna under 70-talet. Avslutningsvis studeras mer ingående 80-talets parlamentsval i Danmark och Sverige i relation till 1979 och i ett längre perspektiv.^b

Material och metoder

Ett vanligt sätt att mäta graden av klassröstning har varit Alfords index. Detta anger differensen i den procentuella andelen vänsterröster bland *manuals* och *nonmanuals*.¹ Sistnämnda kategori omfattar dels en löntagargrupp – tjänstemän – dels egenföretagare inom och utom jordbruk. Med "vänsterröster" måste för Skandinavien del uppenbarligen avses den sammanlagda andelen röster på socialdemokratin och partierna till vänster därom. Att föra samman kommunistiska och folksozialistiska partier med borgerliga och använda di-

kotomien socialdemokrater/övriga – vilket stundom förekommer – måste anses strida mot Alfords intentioner.

Utöver Alfords index kommer alternativa mätmetoder att användas, nämligen ett par av de index som konstruerats av Kenneth Janda.

De partier som inte är borgerliga brukar i Danmark kallas "arbetarpartier", i Sverige "socialistiska". I sin diskutabla utsago om partiernas karaktär är dessa beteckningar mindre lämpliga. Istället kommer här att användas termen "vänsterpartier" för de icke-borgerliga partierna. Längre fram införes begreppet "vänsterflygeln" eller "vänsterradikala partier" som en gemensam beteckning för partierna till vänster om socialdemokratin.

Även om andra data varit tillgängliga, kommer för de danska klassanalyserna uteslutande att användas data från Gallup Markedsanalyse (från början av 60-talet till 1981 års val). Det svenska materialet består av intervjudata från SIFO för åren 1970–82; dock har av vissa praktiska skäl riksdagsvalen 1973 utelämnats. Normalt har intervjuer från en period av ett till två år efter ett parlamentsval lagts samman för att ett större bearbetningsgrundlag skall erhållas.²

Rörande folketingsvalen 1979 och 1981 har dessutom använts intervjudata från det danska valforskningsprojektet (insamlade genom Gallup Markedsanalyse). Vidare användes material från en intervjuundersökning som jag fick genomförd i samband med riksdagsvalet 1982 genom SIFO.

Det svenska materialet har yrkesmässigt klassificerats efter samma grunder som det danska. Pensionärer och studenter ingår således inte i yrkeskategorierna. Jämförbarheten bör därför vara god ifråga om indelningen i de fyra huvudkategorierna: arbetare, tjänstemän, jordbrukare och övriga egenföretagare.³

Som partivariabel har använts uppgifter om rös-

tande vid föregående parlamentsval (alltså ej data om partipreferens vid intervjutillfället). Intervju-materialets vänsterandel avviker normalt några procentenheter från väljarkårens. För att uppnå största möjliga jämförbarhet över tid och rum har vägningar företagits, så att procenten vänsterröster motsvarar det faktiska valresultatet.

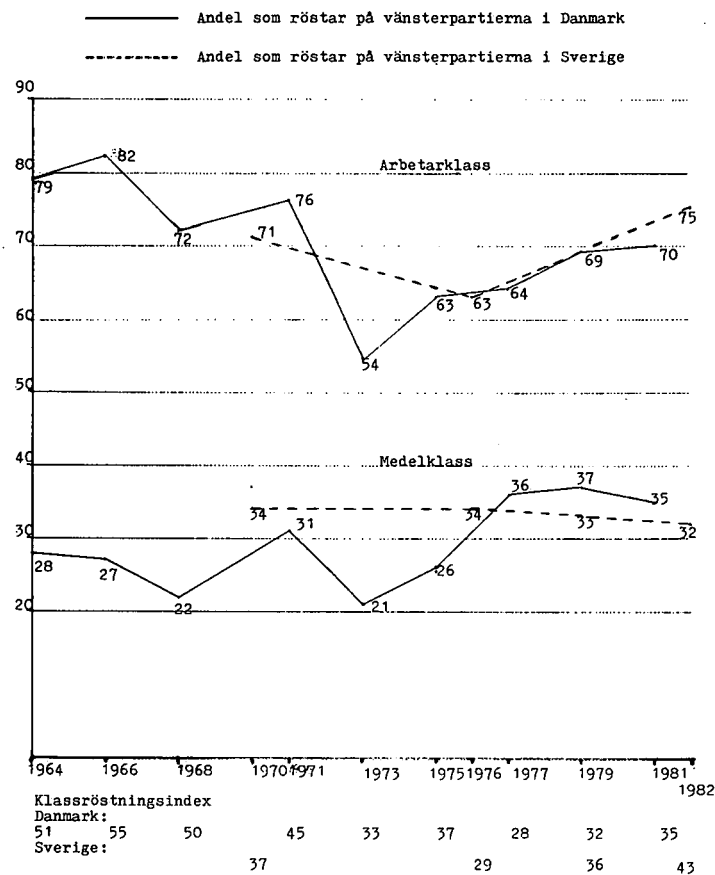
Det bör påpekas att de data som här redovisas rörande klassröstningen i Danmark för äldre år påtagligt avviker från de värden som redovisas av Torben Worre (1978, 1979, 1980), den allmänt använda källan i detta ämne. Skillnaderna uppstår framförallt på grund av att socialdemokraterna vid vissa val är kraftigt överrepresenterade i Worres material. Procentsiffran för socialdemokraterna ligger således 10 procentenheter över valresultatet 1957 och 1964.⁴ Denna överrepresentation tenderar att ge speciellt kraftiga utslag i den kategori där partiet redan står starkt, i detta fall arbetarklassen. Det medför i sin tur exceptionellt höga värden i Alford's klassröstningsindex. Eftersom dessa brister i Worres material är mest betydande för de tidiga folketingsvalen blir förskjutningarna över tid betydligt överdrivna.

Även det material rörande 1957 års folketingsval, som jag haft tillgång till, har en stor överrepresentation av socialdemokrater. Därför har jag inte ansett det vara försvarbart att använda dessa data i det följande, och den danska tidsserien börjar med 1964 års val.

Klassröstningen ökar

I figur 1 redovisas Alford's index för Danmark och Sverige för de sista 10–20 åren. I båda länderna har de två sista parlamentsvalen inneburit ett trendbrott: en utveckling med fallande värden i Alford's index har efterföljts av stigande indexvärden. Särskilt genomgripande har förändringarna varit i Sverige. Vänsterpartiernas andel av arbetarväljarna har ökat påtagligt, utan någon motsvarande förändring inom medelklassen. Klassröstningen har därmed inte haft högre värden sedan 60-talet, och vänsterpartierna har nu tillslutning av tre fjärdedelar av arbetarväljarna men endast en tredjedel av medelklassens väljare.

Figur 1. Klassröstning i Danmark 1964–81 och Sverige 1970–82.

Förändringarna har varit mindre i Danmark men även här har skett en höjning av indexvärdet. Sedan 1977 har detta stigit med sju poäng, framförallt genom ökad vänstertillslutning inom arbetarklassen. Skillnaderna i klassröstning 1981 och vid 60-talets utgång är dock betydande, vilket inte minst har samband med förskjutningar inom medelklassen. Orsakerna till detta skall belysas nedan. De strukturella förhållandena inom medelklassen skall dock först något beröras.

Den heterogena medelklassen

"Medelklass" eller "nonmanuals" är klassteoretiskt oklara begrepp. Ur politisk-sociologisk synpunkt är det inte särskilt ändamålsenligt att placera storföretagare och exempelvis underordnad kontorspersonal i en gemensam kategori. Den politiska betydelsen av motsättningarna mellan löntagare- och producentintressen kan knappast negligeras, även om man inte skulle anse förhållandet mellan lönarbete och kapital vara den grundläggande konfliktlinjen i kapitalistiska samhällsformationer.

Det kan dock vara befogat att särskilja kategorier bland "löntagarna" och då i första hand avgränsa (den egentliga) arbetarklassen från ett mellanskikt eller semi-autonoma löntagare. Den livliga debatten kring avgränsningsproblemen kan inte behandlas här,⁵ men i praktiken motsvarar dessa kategorier i stort sett en traditionell sociologisk uppdelning i arbetare och tjänstemän.

Bland producenter eller kapitalägare kan det vara motiverat att särskilja en småborgerlighet, som i liten omfattning använder betald arbetskraft. Vid valanalyser blir det dock av praktiska skäl ofta nödvändigt att använda en generell kategori – "egenföretagare" – men med den uppdelning av producenterna i jordbrukare och övriga egenföretagare som givetvis är relevant när politiska förhållanden i Skandinavien skall studeras.⁶

I det följande skall behandlas förändringarna i partival i Danmark och Sverige inom medelklasskomponenterna tjänstemän, jordbrukare och övriga egenföretagare. Vänsterpartiernas samlade andelar inom dessa kategorier redovisas i *tabell 1*.

En sådan uppdelning ger en ny bild av partiför-

Tabell 1. Vänsterpartiernas andel av rösterna inom fyra yrkeskategorier. Danmark 1964–81 och Sverige 1970–82. Procent.

Danmark									
Valår									
Yrke ¹	1964	1966	1968	1971	1973	1975	1977	1979	1981
Arbetare	79	82	72	76	54	63	64	69	70
Tjänstemän	41	41	36	45	30	37	46	49	45
Jordbrukare	5	5	4	3	2	3	3	6	6
Egenföretagare i övrigt	26	22	14	20	12	12	17	17	10
Antal intervjuade									
Arbetare	3 692	3 244	3 762	2 200	3 092	3 014	5 076	820	192
Tjänstemän	2 600	2 472	2 960	2 014	2 995	3 455	6 663	1 009	253
Jordbrukare	1 374	1 273	1 565	643	858	1 006	1 097	217	34
Egenföretagare i övrigt	1 202	1 129	1 335	817	1 077	1 023	1 611	254	60
Sverige									
Valår									
Yrke ¹	1970	1976	1979	1982					
Arbetare	71	63	69	75					
Tjänstemän	40	39	37	37					
Jordbrukare	6	3	5	(–)					
Egenföretagare i övrigt	23	19	19	13					
Antal intervjuade									
Arbetare	4 669	7 549	1 947	331					
Tjänstemän	4 437	7 868	2 153	343					
Jordbrukare	650	620	135	21					
Egenföretagare i övrigt	913	1 239	314	53					

¹ Primärt eget yrke; för hemarbetande kvinnor dock mannens yrke. Pensionärer och studerande ingår ej i materialet.

Där ej annat anges gäller detta för samtliga övriga tabeller och figurer i artikeln, där klass- eller yrkesvariabler förekommer.

skjutningarna bland medelklassväljare. Medan vänsterandelen inom den danska medelklassen som helhet ökade med mer än hälften under åren 1968–81 var ökningen inom de enskilda medelklasskategorierna betydligt måttligare. Bland egenföretagare skedde t.o.m. en direkt tillbakagång.

I Sverige har vänsterandelen bland egenföretagare halverats sedan 1970, och det har också varit en tillbakagång bland tjänstemannaväljare. Men inom medelklassen som helhet har procenten vänsterröster varit i det närmaste stabil.

Att dessa till synes motsatta tendenser samtidigt kan förekomma förklaras av att de olika medelklasskategoriernas relativa storlek har förändrats. Vänsterandelen inom medelklassen varierar från några få procent bland jordbrukare till 40–50 procent bland tjänstemän. Men tjänstemännens andel av medelklassväljarna har väsentligt ökat under perioden, på bekostnad av framförallt jordbrukare. Även andelen övriga egenföretagare har minskat. När dessa olika kategorier föres samman i en enda "medelklass" kommer givetvis förändringar i deras relativa storlek att påverka vänsterprocenten inom medelklassen som helhet.

Effekterna av dessa strukturförändringar kan beräknas genom en form av s.k. viktstandardisering.⁷ Utgångspunkten tages här i

proportionerna tjänstemän, jordbrukare och övriga egenföretagare ett visst år (Danmark 1968, Sverige 1970). Genom vägningar får medelklassen vid övriga undersökta val en yrkesmässig sammansättning som motsvarar utgångsårets fördelning.

Härigenom kan beräknas den vänsterandel som framkommit om medelklassens sammansättning varit oförändrad över tid. Differensen mellan de således beräknade värdena och den faktiska, ovägd vänsterandelen uttrycker effekten av de strukturella förändringarna i medelklassen.

Som framgår av *tabell 2* kan ökningen i vänsterröstandet inom den danska medelklassen under 70-talet till stor del förklaras av förändringar i yrkessammansättningen. Utan vägningar stiger vänsterandelen inom denna väljarkategori med mer än 12 poäng från 1968 till 1981; vid kontroller för de strukturella ändringarna reduceras denna ökning till fyra procentenheter. För perioden 1971–81 blir det t.o.m. ett fall i vänsterandelen inom medelklassen.

Effekterna är mindre vid en standardisering av det svenska materialet. Detta har samband med att tjänstemännens andel redan vid 70-talets början var så stor att det inte funnits plats för ytterligare strukturändringar av större omfattning.

Tabell 2. Vänsterpartiernas andelar av rösterna inom medelklassen före och efter viktstandardisering, samt alternativa klassröstningsindex. Danmark 1964–81 och Sverige 1970–82 (valda år). Procent.

	Danmark					
	Valår					
	1964	1968	1971	1975	1979	1981
Vänsterpartiernas andel av rösterna i:						
Medelklass, utan vägning	28	22	31	26	37	35
Medelklass, efter vägning	28	22	28	22	30	26
Klassröstningsindex, utan vägning	51	50	45	37	32	35
Klassröstningsindex, efter vägning	51	50	48	41	39	44
Differens i klassröstningsindex	0	0	+3	+4	+7	+9
	Sverige					
	Valår					
	1970	1976	1979	1982		
Vänsterpartiernas andel av rösterna i:						
Medelklass, utan vägning	34	34	33	32		
Medelklass, efter vägning	34	32	31	30		
Klassröstningsindex, utan vägning	37	29	36	43		
Klassröstningsindex, efter vägning	37	31	38	45		
Differens i klassröstningsindex	0	+2	+2	+2		

Kommentar: Genom vägningar har medelklassen de olika valåren erhållit samma proportioner tjänstemän, jordbrukare och övriga egenföretagare som 1968 (Danmark) resp. 1970 (Sverige).

Då det kontrolleras för de strukturella effekterna visar det sig att det inte skett några avgörande förändringar i klassröstningen i Danmark. Med ett par undantag varierar det vägda klassröstningsindex mellan cirka 40 och 50. Index för folketingsvalet 1981 ligger måttliga sju poäng under värdet för 1964 och är endast fyra enheter lägre än vid 70-talets början.

Det kan därför slås fast att de påstådda dramatiska förändringarna i klassröstningen i Danmark nästan helt kan förklaras av strukturella förändringar. Och i Sverige når indexvärdet en topp vid 1982 års val, oavsett vilken mätmetod som användes.

En alternativ mätmetod

Genomgången ovan har demonstrerat svagheter i Alford's index. Den enkelhet som är dess fördel medför också betydande problem. Speciellt gäller detta uppdelningen i två "klasser", ett förfaringsätt som är nödvändigt på grund av indexkonstruktionen.

Tekniskt möter det inga hinder att bilda index som tar hänsyn till en mer komplex klasstruktur. Ett sådant försök är de index som konstruerats av Kenneth Janda.⁸ I det följande kommer att användas hans mått för *social attraction* och *social reflection*.

Förstnämnda index anger i vilken grad ett parti får jämn tillslutning från en social dimensions olika kategorier. Eller omvänt: i vilken utsträckning ett parti exempelvis har särskilt stor tillslutning av arbetare- och tjänstemannaväljare men liten andel av jordbrukar- och företagarrösterna. Mätmetoden kan användas oavsett den undersökta dimensionens innehåll och är inte beroende av att denna dimension har ett bestämt antal kategorier.⁹ (Indexkonstruktionen redovisas i appendix A).

Det bör observeras att ett högt värde betyder att ett parti har jämn tillslutning från dimensionens olika kategorier. Om ett parti exempelvis har stor arbetartillslutning men liten andel av väljarna i andra kategorier får partiet ett lågt indexvärde.

Index för vänsterpartiernas *social attraction* i en klassdimension med fyra kategorier (arbetare, tjänstemän, jordbrukare och övriga egenföretagare) redovisas i *tabell 3*.

I det svenska materialet faller indexvärdena under perioden. Vänsterpartiernas anslutning i de fyra yrkeskategorierna har alltså blivit alltmera ojämn, i första hand på grund av en tillbakagång bland jordbrukare och egenföretagare. För Dan-

Tabell 3. Jandas index för social attraction och social reflection för vänsterpartiernas samlade väljarandel. Danmark 1964–81 och Sverige 1970–82 (valda år).

Valår	Social attraction		Social reflection	
	Danmark	Sverige	Danmark	Sverige
1964	.60		.64	
1968	.52		.59	
1970		.61		.66
1975	.50		.61	
1976		.57		.66
1979	.56	.58	.68	.64
1981	.50		.64	
1982		.49		.59

marks del har variationerna från slutet av 60-talet varit mindre än i Sverige. Det högsta indexvärdet förekommer redan 1964, vilket betyder att vänsterpartierna vid denna tidpunkt hade en jämnare tillslutning i de skilda yrkeskategorierna än senare. Detta ger en helt annan bild av klassröstningen än Alford's mätmetod.

Det andra av Jandas index avspeglar partiernas sociala sammansättning, en aspekt som ofta negligerats inom den politiska sociologien. Detta index för *social reflection* uttrycker i vilken grad ett partis anhängare (eller väljare) har samma sociala sammansättning som hela väljarkåren. Även i detta fall anger ett lågt värde att partiets sammansättning i hög grad avviker från väljarkårens. (Se vidare appendix A.)

Som framgår av *tabell 3* är värdena för *social reflection* tämligen stabila både i Danmark och Sverige.¹⁰ I Danmark förekommer variationer på sju, åtta poäng men utan någon bestämd trend: värdet för 1981 är således detsamma som för 1964. Ej heller enligt denna mätmetod har det alltså skett några större förändringar i klassröstandet i Danmark. För Sveriges del noteras även i detta fall det lägsta värdet vid 1982 års val.

Ålder, kön och klassröstning

Könsskillnader i klassröstandet i Sverige har bl.a. påvisats av Holmberg: indexvärdena för kvinnor är lägre än för män.¹¹ Som framgår av *tabell 4* är dessa olikheter ännu större i Danmark. Medan index för klassröstandet bland män 1981 låg på samma nivå som tio år tidigare hade det halverats bland kvinnorna. Samtidigt med att arbetarklassens kvinnor i mindre omfattning sluter upp kring vänsterpartierna har det skett en kraftig ökning av vänsterröstandet bland medelklassens kvinnliga väljare. I viss mån kan dessa könsmässiga skillna-

Tabell 4. Klassröstning bland män och kvinnor. Danmark 1968–81 och Sverige 1970–82 (valda år). Procent.

	Danmark						Differens 1981–1968
	Valår 1968	1971	1975	1977	1979	1981	
<i>Arbetarklass</i>							
Män	73	78	64	66	68	73	0
Kvinnor	71	74	62	63	70	65	-6
<i>Medelklass</i>							
Män	22	31	26	34	31	28	+6
Kvinnor	23	31	31	38	42	43	+20
<i>Klassröstningsindex</i>							
Män	51	47	38	32	37	45	-6
Kvinnor	48	43	31	25	28	22	-26

	Sverige				Differens 1982–1970	
	Valår 1970	1976	1979	1982		
<i>Arbetarklass</i>						
Män		74	67	70	78	+4
Kvinnor		67	59	68	73	+6
<i>Medelklass</i>						
Män		32	32	31	29	-3
Kvinnor		35	36	35	36	+1
<i>Klassröstningsindex</i>						
Män		42	35	39	49	+7
Kvinnor		32	23	33	37	+5

Kommentar: Siffrorna anger vänsterpartiernas andel av väljarna.

der i Danmark förklaras av olikheter i medelklassens sammansättning. Andelen tjänstemän – speciellt i underordnad ställning – är större bland kvinnor, vilket tenderar att höja vänsterandelen inom medelklassen. Kontrollerar man för dessa skillnader genom en viktstandardisering reduceras de könsmissiga olikheterna några poäng.

Viktigare har dock varit den stora ökningen av andelen förvärsarbetande bland kvinnor under 70-talet. Vänsterandelen bland förvärsarbetande kvinnor inom arbetarklassen är lägre än bland gifta kvinnor som tillhör arbetarklassen enbart genom mannens yrke (se tabell 5). Eftersom andelen yrkesarbetande bland kvinnliga arbetarväljare stigit markant, har detta medfört en sänkning av vänsterandelen inom den kvinnliga delen av arbetarklassen.

Bland kvinnliga medelklassväljare har speciellt antalet förvärsarbetande lägre tjänstemän ökat. Denna väljarkategori har relativt hög vänsterpro-

cent och detta höjer avsevärt vänsterandelen inom den kvinnliga medelklassen.

Att förvärsarbete blivit allt vanligare bland kvinnor har följaktligen haft till effekt i Danmark att vänsterandelen bland arbetarklassens kvinnor sjunkit, medan den stigit inom medelklassen. Båda dessa rörelser har bidragit till att drastiskt sänka index för klassröstning bland kvinnor i Danmark.

Några motsvarande skillnader mellan hemarbetande och förvärsarbetande kvinnors partival förekommer inte i Sverige. Detta förklarar den större stabiliteten i klassröstandet bland svenska kvinnor. Därtill kommer att det inte skett samma dramatiska höjning som i Danmark av tillslutningen till vänsterpartierna bland kvinnliga tjänstemän i överordnad ställning.

Forskare som anser att klassröstandet är på väg att försvinna i Danmark stöder detta antagande bl. a.

Tabell 5. Vänsterpartiernas andel av väljarna bland hemarbetande och förvärvsarbetande kvinnor i vissa yrkeskategorier. Danmark 1968 och 1977 samt Sverige 1970 och 1979. Procent.

A. Danmark				
Yrke ¹	1968		1977	
	Förvärvs- arbetande	Hemarbe- tande	Förvärvs- arbetande	Hemarbe- tande
Arbetare, ej yrkesutbildade	68 % (604)	79 % (468)	62 % (1 296)	69 % (336)
Arbetare, yrkesutbildade	59 % (167)	70 % (473)	55 % (337)	66 % (373)
Tjänstemän, lägre	38 % (648)	54 % (274)	50 % (2 580)	45 % (373)
Tjänstemän, högre	19 % (183)	22 % (382)	44 % (449)	26 % (351)

B. Sverige				
Yrke ¹	1970		1979	
	Förvärvs- arbetande	Hemarbe- tande	Förvärvs- arbetande	Hemarbe- tande
Arbetare	63 % (1 343)	73 % (754)	69 % (754)	66 % (120)
Tjänstemän	43 % (1 552)	33 % (717)	38 % (966)	36 % (129)

Kommentar: Antalet intervjuade anges inom parentes.

¹ För förvärvsarbetande kvinnor eget yrke; för hemarbetande kvinnor mannens yrke.

på de stora skillnaderna i klassröstandet inom olika ålderskategorier: indexvärdet är avsevärt lägre bland unga väljare än bland äldre.¹²

I det följande skall behandlas klassröstandet inom skilda kohorter i Danmark och Sverige. Tre förhållanden skall speciellt undersökas.

För det första: är de åldersmässiga variationerna i klassröstandet verkligen ett generationsfenomen och inte en företeelse som kan förklaras enligt en livscykelmodell? Om en generationsteori är korrekt bör effekterna bli bestående och prägla kohorternas värden vid senare tidpunkter.

För det andra kan ifrågasättas det lämpliga i att använda en ålderskategori med intervallet 20–30 år, vilket varit det normala i sådana sammanhang. Det kan antagas att de unga väljarna ännu inte anpassats till ett röstmönster som avspeglar klasstillhörighet och yrkesroller men att dessa effekter slår igenom några år senare. Speciellt när de nya väljare skall orientera sig i ett komplicerat partisystem som det danska kan man förvänta att förstagsängöröstandet bär mer tillfällighetens prä-

gel. Ålderskategorin 20–30 år skulle därför inte vara homogen i detta avseende.

För det tredje: de yrkesmässiga förändringar som ägt rum det sista decenniet kan antagas ha haft speciellt stora konsekvenser bland de yngre väljarna. Den politiskt särpräglade gruppen egenföretagare utgör sålunda en ringa del av denna ålderskategori. En kontroll för yrkesstrukturen inom medelklassen bör därför företas, exempelvis genom viktstandardisering.

Detta har varit utgångspunkten för de beräkningar som redovisas i tabell 6. Genom en viktstandardisering har uppskattats hur vänsterandelen i de skilda ålderskategoriernas medelklass skulle varit om denna haft samma proportioner tjänstemän, jordbrukare och övriga egenföretagare som väljarkåren i sin helhet. Alternativa indexvärden har beräknats, med dels vägda, dels ovägda medelklassvärden. Två ålderskategorier har använts för intervallet 20–30 år och för varje land har analyserats två intervjuematerial som insamlats med tio års mellanrum.¹³

Tabell 6. Klassröstning i vissa åldersgrupper, före och efter viktstandardisering av medelklassen. Danmark 1968 och 1979 samt Sverige 1970 och 1979. Procent.

Danmark 1968						
	20-24	25-29	30-39	40-49	50-64	Hela väljarkåren
Vänsterpartiernas andel av rösterna i:						
Arbetarklass	61	66	77	75	73	72
Medelklass, utan vägning	37	29	21	25	18	22
Medelklass, efter vägning	31	22	19	25	22	
Klassröstningsindex; avvikelse från index i hela väljarkåren:						
Medelklassen, ej vägdd	-26	-13	+6	0	+5	
Medelklassen, vägdd	-20	-6	+8	0	+1	
Danmark 1979						
	20-24	25-29	30-39	40-49	50-64	Hela väljarkåren
Vänsterpartiernas andel i:						
Arbetarklass	65	77	66	69	72	69
Medelklass, utan vägning	64	57	41	29	25	37
Medelklass, med vägning	58	47	38	31	33	
Avvikelse i klassröstningsindex:						
Medelklassen, ej vägdd	-31	-12	-7	+8	+15	
Medelklassen, vägdd	-25	-2	-4	+8	+7	
Sverige 1970						
	20-24	25-29	30-39	40-49	50-64	Hela väljarkåren
Vänsterpartiernas andel i:						
Arbetarklass	67	66	70	71	74	71
Medelklass, utan vägning	48	41	35	32	32	34
Medelklass, efter vägning	44	37	33	32	34	
Avvikelse i klassröstningsindex:						
Medelklassen, ej vägdd	-18	-12	-1	-1	+4	
Medelklassen, vägdd	-15	-8	0	+1	+1	
Sverige 1979						
	20-24	25-29	30-39	40-49	50-64	Hela väljarkåren
Vänsterpartiernas andel i:						
Arbetarklass	59	67	73	62	74	69
Medelklass, utan vägning	38	48	36	30	27	33
Medelklass, efter vägning	37	44	35	30	28	
Avvikelse i klassröstningsindex:						
Medelklassen, ej vägdd	-15	-17	+1	-4	+11	
Medelklassen, vägdd	-14	-13	+2	-4	+9	

	Antal intervjuade					Hela väljarkåren
	20-24	25-29	30-39	40-49	50-64	
Danmark 1968						
Arbetare	453	469	775	889	1 062	3 762
Medelklass	309	620	1 346	1 603	1 606	5 861
Danmark 1979						
Arbetare	109	95	218	171	200	820
Medelklass	92	180	445	350	351	1 480
Sverige 1970						
Arbetare	322	589	904	1 006	1 613	4 669
Medelklass	270	743	1 338	1 440	1 886	6 000
Sverige 1979						
Arbetare	164	256	529	381	586	1 947
Medelklass	111	273	300	632	692	2 603

Kommentar: Genom vägningarna har ålderskategoriernas medelklass erhållit samma proportioner tjänstemän, jordbrukare och övriga egenföretagare som hela väljarkårens medelklass.

Det föreligger betydande skillnader mellan Danmark och Sverige i de åldersmässiga variationerna i klassröstandet. Skillnaderna mellan indexvärdet i äldsta och yngsta ålderskategorin är 30-45 poäng i Danmark; motsvarande differens i Sverige är cirka 25 vid båda intervjutillfällena. De större variationerna i Danmark har dock samband med markanta indexskillnader mellan de två yngsta kohorterna. Inom ålderskategorin 20-24 år har således vänsterpartierna 1979 t.o.m. lika stor tillslutning bland medelklassväljare som bland arbetare, men redan bland de 25-29-åriga avviker indexvärdet endast ett tiotal poäng från hela väljarkårens. I Sverige är däremot skillnaderna mellan dessa åldersgrupper obetydliga.

Åldersvariationerna i Danmark reduceras också avsevärt vid en kontroll för yrkessammansättningen inom medelklassen. Den nästan totala dominansen av tjänstemän bland de yngsta årgångarnas medelklassväljare pressar upp indexvärdet. Efter en viktstandardisering visar det sig att indexvärdet för de 25-29-åriga i stort sett blir detsamma som hela väljarkårens, och skillnaderna mellan de yngsta och äldsta ålderskategorierna minskar drastiskt. Effekterna av denna standardisering blir betydligt mindre i Sverige, vilket har samband med att andelen jordbrukare och övriga egenföretagare generellt är mindre.

Enligt dessa beräkningar blir alltså skillnaderna i åldersgruppernas klassröstning tämligen måttliga. Det finns ännu ett skäl till skepsis mot påståendet att åldersvariationerna skulle tyda på genom-

gripande förändringar i klassröstandet. De genomsnittligt något lägre indexvärdena bland de 20-30-åriga 1968-70 återspeglas inte i indexvärdena för ålderskategorin 30-39 år ett decennium senare.

I Sverige sker det t.o.m. en markant höjning av klassröstningen inom denna kohort under tioårsperioden. Värdet faller något i Danmark men detta är ett förhållande som gäller för hela den danska väljarkåren och till en stor del kan förklaras av de yrkesstrukturella förändringarna.¹⁴

När ungdomsväljarna från slutet av 60-talet blivit tio år äldre skiljer sig inte längre deras beteende i detta avseende från det normala i väljarkåren. Åldersvariationerna i klassröstande under denna period bör alltså i första hand förklaras enligt en livscykelmodell och ej efter en generationsteori.¹⁵

Vänsterflygeln och socialdemokratin

I det föregående har vänsterpartierna behandlats under ett. Men vänsterns sammansättning och utseende har avsevärt förändrats under efterkrigstiden. Speciellt i Danmark har i skuggan av mer spektakulära fenomen skett en betydelsefull omvandling av partisystemet genom de vänsterradikala partiernas tillväxt.¹⁶ Vänsterflygeln hade här under 70-talet genomsnittligt tre gånger större anslutning än tjugo år tidigare (se tabell 7). Efter de nya framgångarna 1981 är det endast ett fåtal länder i Västeuropa som har en starkare vänsterflygel, och den danska vänsterradikalismen har nu större väljarstöd än den finländska.

Tabell 7. Socialdemokratins och vänsterflygelns andelar av de avgivna rösterna vid parlamentsval i Danmark och Sverige 1950–82. Procent.

Danmark						
	DKP	SF	Vänster- flygeln totalt ¹	Soc.- dem.	Vänster- partierna totalt	Prop. VF/SD
1950–59 (medelvärde)	4,2		4,2	40,2	44,4	.09
1960–69 (medelvärde)	1,0	7,2	8,7	39,1	47,8	.22
1970–79 (medelvärde)	3,0	6,0	11,4	33,6	45,0	.34
1977	3,7	3,9	10,3	37,0	47,3	.28
1979	1,9	5,9	11,9	38,3	50,2	.31
1981	1,1	11,3	15,3	32,9	48,2	.47

Sverige					
	SKP/ VPK	Vänster- flygeln totalt	Soc.- dem.	Vänster- partierna totalt	Prop. VF/SD
1950–59 (medelvärde)	4,7	4,7	45,4	50,0	.09
1960–69 (medelvärde)	4,2	4,2	48,4	52,6	.08
1970–79 (medelvärde)	5,1	5,6	43,7	49,3	.11
1976	4,8	5,1	42,7	47,8	.12
1979	5,6	6,0	43,2	49,2	.14
1982	5,6	5,8	45,6	51,4	.12

¹ DKP och SF samt från och med 1968 inkl. Venstresocialisterne; från och med 1979 inkl. Arbejderpartiet KAP; vid valet 1981 dessutom inkl. Internationalen-SAP.

Källa: Bearbetningar av officiell statistik.

I jämförelse med exempelvis 50-talet har samtidigt den danska socialdemokratin försvagats, även om vänsterflygelns framgångar normalt har varit större än de socialdemokratiska förlusterna. Detta har betytt dramatiska förskjutningar i styrkeförhållandena mellan vänsterflygeln och det socialdemokratiska partiet. Medan anslutningen till vänsterflygelns enda företrädare under 50-talet – DKP – endast var en tiondel av socialdemokraternas väljarandel, var den samlade vänsterflygelns styrka under 70-talet en tredjedel av socialdemokratins. Efter 1981 års folketingsval är proportionerna ett till två.

Den stora anslutningen till vänsterflygeln bland yngre väljare har ofta påvisats. Detta kan tolkas enligt en livscykelteori och vara uttryck för en ungdomsradikalism som försvinner med mognare år. Här skall istället läggas tonvikten på en generationsaspekt, där förändringarna i partisystemet genom de nya vänsterpartiernas tillkomst antages ha haft en bestående effekt på de nya generationer av väljare.

Alltsedan SF första gången deltog i ett folketingsval (1960) har partiet haft en stark ställning hos ungdomsväljarna. Det intressanta blir dock att undersöka partisympatierna hos denna kohort vid senare tidpunkter, när en eventuell ungdomsradikalism ej längre skulle vara relevant.

Detta sker alltså i första hand utifrån det enkla antagandet att ett nytt parti bör ha lättare att vinna fotfäste bland de yngre väljarna, där en stark partiidentifikation är mindre vanlig. Denna process kan ha underlättats av en speciell radikalism i denna åldersgrup. Med en centrumsökande socialdemokrati fanns det i Danmark dessutom speciellt god plats för ett radikalt vänsterparti, och samarbetet mellan SF och socialdemokratin 1966–68 och 1971–73 bör ytterligare ha bidragit till att göra SF till ett naturligt alternativ för vänstersinnade väljare utan socialdemokratisk partiidentifikation.

Man kan därför antaga att SF får större tillslutning bland de väljare som tillkommit efter 1959 (födda efter 1934) än i de årgångar som börjat sin

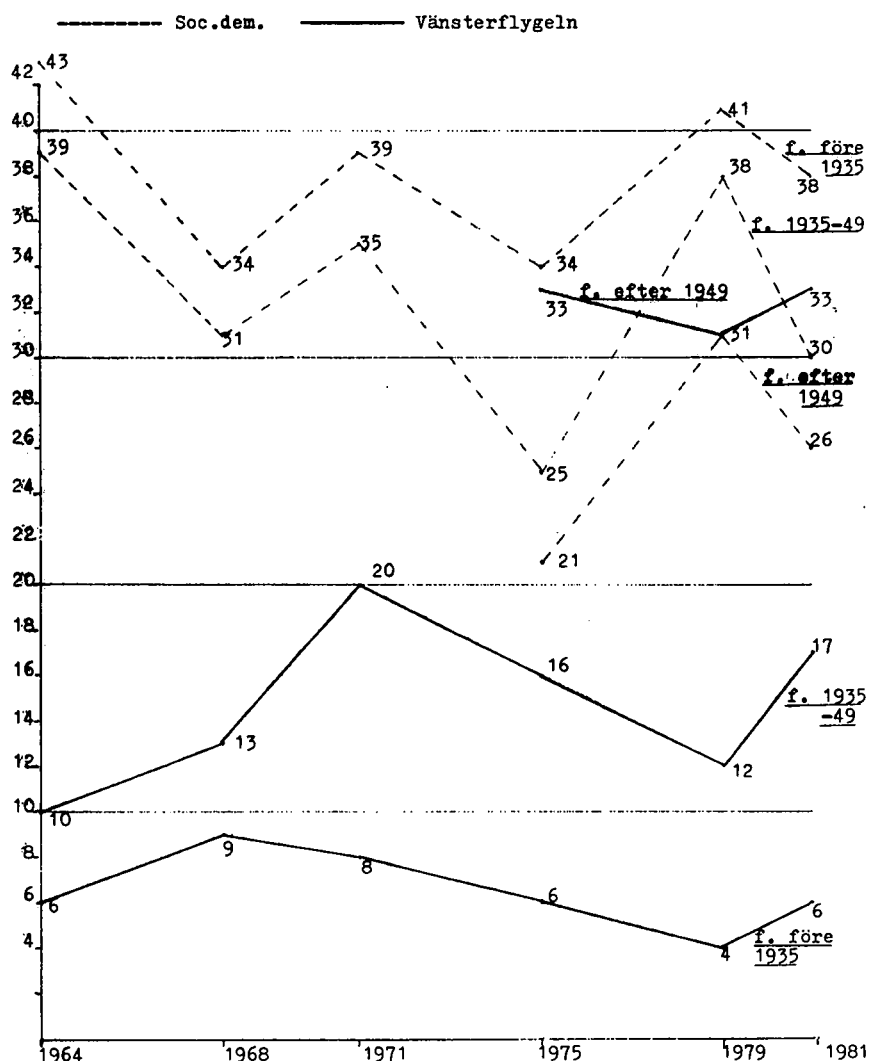
väljarkarriär under en annan partistruktur. Dessa skillnader bör bli bestående.

60-talets slut innebar en ny fas i denna utveckling, med venstresocialisternes bildande och den ideologiska klimatförändringen 1968. Denna ideologiska omorientering bör ha haft stora effekter bland väljare med högre utbildning, vilkas antal ökade kraftigt under 70-talet. Speciellt höga värden för vänsterflygelns partier kan därför förväntas inom 70-talsgenerationen (födda 1950 eller senare).¹⁷

Data rörande partivalet i dessa kohorter går i förväntad riktning (se figur 2). Andelen av SF:are och övriga vänsterradikala väljare inom den första generation som växt upp med 60-talets nya partisystem, är genomgående dubbelt så stor som bland de äldre väljarna. Stabiliteten är påfallande: trots vänsterflygelns framgångar 1981 blev dess väljarandel inom den äldsta kohorten liggande på tidigare års relativt låga nivå.

Vid slutet av 60-talet var mellangenerationens ålder cirka 20 till 35 år. När dessa väljare elva till

Figur 2. Vänsterflygelns och socialdemokratiens andelar av rösterna i tre kohorter. Danmark 1964–81 (valda år). Procent.

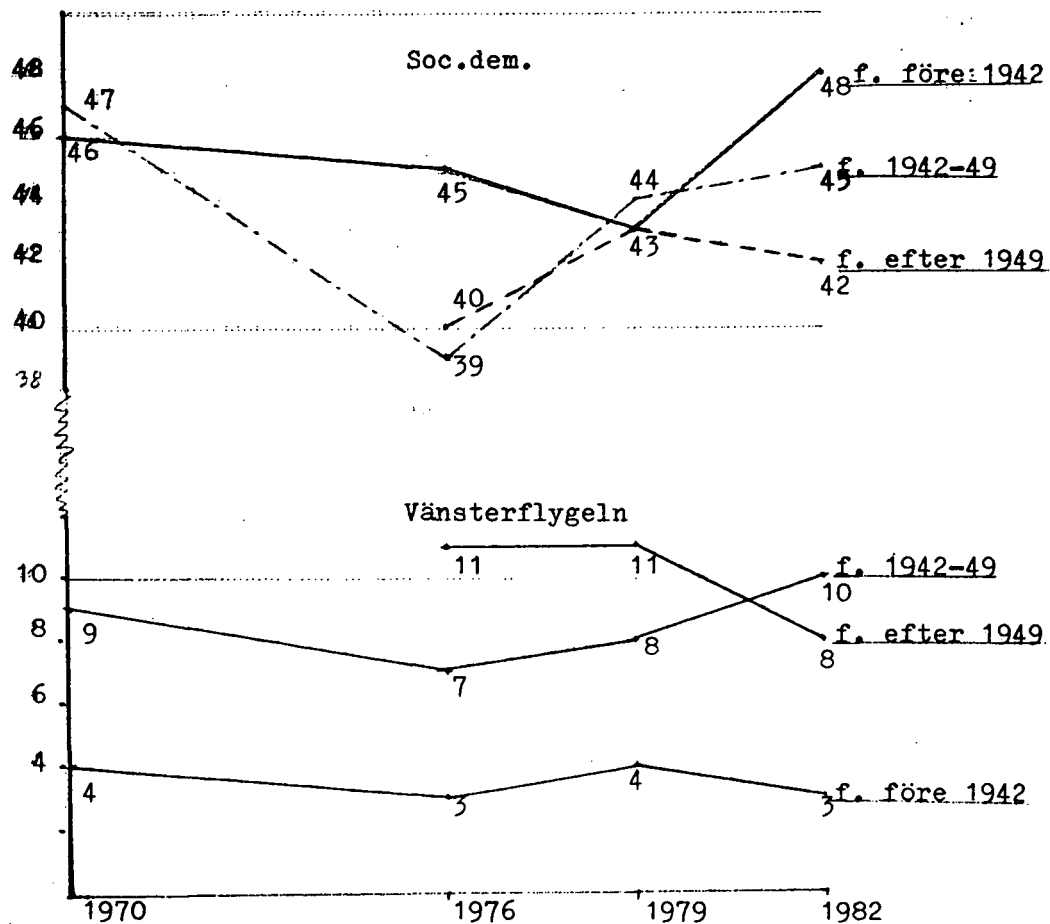
tretton år senare hade ungdomsåren bakom sig var sympatierna för vänsterflygeln fullt ut bevarade. Data för partival i dessa två kohorter underbygger alltså en generationsteori.

I den yngsta kohorten sker en ytterligare höjning av den vänsterradikala väljarandelen. Vänsterflygeln är här jämnstark med socialdemokratin, som haft stora svårigheter med att vinna tillslutning bland de nytillkomna väljarna. Var tredje av de väljare som är födda efter 1949 sluter upp kring något av vänsterflygelns partier och denna andel har varit oförändrad vid de tre undersökta folketingsvalen, trots ett ständigt tillskott av nya väljare. Blir dessa tendenser bestående skulle det medföra betydligt mer genomgripande förändringar i det danska partisystemet än exempelvis fremskridtspartiets tillkomst.

Även om vissa observatörer har velat se SKP:s omvandling till VPK som primärt valstrategiskt motiverad behöver detta inte vara en förhärskande uppfattning i väljarkåren. På motsvarande sätt som i Danmark kan det därför förväntas en större tillslutning till VPK i de kohorter, som blivit väljare efter partiets omorientering vid 60-talets början, än bland de äldre årgångarna. Bl.a. SÅP:s organisatoriska styrka och bredare vänsterflygel bör dock ha gjort det svårare för VPK att uppnå samma position bland de yngre väljarna som SF i Danmark. Härtill kan också bidra att VPK:s liberal-demokratiska trovärdighet i vissa väljargrupper har ifrågasatts på ett annatsätt används om förhållandet med SF.

Mellangenerationen i figur 3 omfattar de årgångar som blivit väljare efter 1962. En yngre

Figur 3. Vänsterflygelns och socialdemokratiens andelar av rösterna i tre kohorter. Sverige 1970-82 (valda år). Procent.

generation som tillkommit efter 1970 har särskiljts, liksom i Danmark. Av praktiska skäl har de väljare som är födda före 1942 behandlats under ett även om det faktiskt förekommer vissa systematiska variationer i både VPK:s och SAP:s väljarstöd i de äldre årgångarna.¹⁸

Data visar de förväntade skillnaderna mellan kohorterna, med undantag av att VPK:s röstprocent var högst inom mellangenerationen vid sista valet. VPK:s större tillslutning inom de yngre kohorterna har inte varit ett övergående fenomen, vilket även i detta fall gör generationshypotesen mest rimlig. VPK:s väljarandel är dock långt mindre än den danska vänsterflygelns, både inom mellangenerationen och den yngsta kohorten, och SAP har inte försvagats bland de yngre väljarna i tillräckligt hög grad som dansk socialdemokrati.

Dessa kohortskillnader bör ses mot bakgrund av förändringarna i utbildningsnivån. Sambandet mellan utbildningsvariabeln och vänsterflygelns tillväxt har två aspekter: stigningen i antalet väljare med högre utbildning och förändringen i partisympatierna hos dessa väljare i vänsterradikal riktning. Effekterna i Danmark av händelserna 1968 avspeglas i *tabell 8*. 1966 hade vänsterflygeln inte större andel bland väljare med högre utbildning än totalt i väljarkåren. 1971 var anslutningen till vänsterflygelns partier i det närmaste tredubblad och förblev på denna höga nivå, med ytterligare stigning vid de två sista folketingsvalen. SF är nu det klart största partiet bland väljare med högre utbildning, med mer än dubbelt så stor väljarandel som parti nummer två, de konservativa.

Utvecklingen i Sverige skiljer sig från den danska. Visserligen har även VPK stärkt sin ställning bland väljare med högre utbildning (se tabellavdelning B) men har långt ifrån uppnått samma dominerande position som den danska vänsterflygelns partier. Även ifråga om socialdemokratin föreligger betydande olikheter i detta avseende. Dansk socialdemokrati har endast vid ett tillfälle uppnått samma andel som SAP bland väljare med högre utbildning, och tillbakagången 1981 var särskilt dramatisk inom denna väljarkategori.

Dessa data kan tyckas styrka den spridda uppfattning om vänsterflygelns partier som en tummelplats för akademiker. Men en analys av partiernas *sammansättning* ger en mer nyanserad bild. Personer med enbart folkskola utgör även efter 1981 års val hälften av SF:s väljare, där andelen med studentexamen endast är en femtedel. Den genomsnittligt högre utbildningsnivån i den

svenska väljarkåren medför att proportionerna blir något annorlunda för VPK:s del. Trots att partiet har svagare anslutning än SF bland väljare med högre utbildning är deras andel av VPK:s väljarkår 40 procent. Lika stor del av VPK-väljarna har dock enbart folkskole- eller grundskoleutbildning.

Ideologiska förändringar

Samspelet mellan ideologi och partival är komplicerat: de ideologiska attityderna kan påverka partivalet; partipreferenserna kan förändra väljarnas attityder; en växelverkan kan förekomma. I samband med kohortanalyserna ovan framfördes antagandet att vänsterflygelns starkare ställning i mellangenerationerna och bland de yngsta väljarna berodde på att bindningarna till de etablerade partierna här var svagare. Vänsterradikala attityder skulle därför lättare omsättas i vänsterradikalt röstande bland dessa väljare. Detta betyder också att generationskillnader i den vänsterradikala tillslutningen inte nödvändigtvis har samband med en högre grad av ideologisk radikalism i de yngre årgångarna.

Den första större intervjuundersökningen av danska väljare företogs 1969. Sambandet mellan ålder, attityder och vänsterradikala partipreferenser detta år redovisas i *tabell 9*. Det föreligger ett starkt samband mellan ideologi och partival men inte några skillnader mellan de två generationerna ifråga om ideologisk radikalism. Vänsterflygelns starkare anslutning i den yngre av de båda kohorterna kan alltså inte förklaras av enbart ideologiska faktorer. Istället bestyrkes antagandet att det är andra omständigheter, såsom svagare partibindningar som gynnar SF i denna väljarkategori, även om ideologisk radikalism också är en förutsättning för en hög SF-andel.

Tio år senare är variationerna mellan kohorterna i ideologisk opinion betydande, med 70-talsgenerationen som den mest radikala. Även mellangenerationen är nu mer vänsterorienterad än de äldre väljarna. Det bör observeras att det i de två sistnämnda kohorterna har skett en ideologisk högervändning men att denna alltså varit minst i mellangenerationen. Det skulle kunna tolkas som en följd av vänsterflygelns starkare position i denna väljarkategori, men detta kan vara att överdriva de vänsterradikala partiernas likväl måttliga inflytande bland dessa väljare.

Tabell 8. Vänsterflygelns och socialdemokratins andelar av rösterna i vissa utbildningskategorier. Danmark 1968–81 och Sverige 1970–79 (valda år). Procent.

A. Danmark						
Intervjupersonens utbildning	Valår 1966	1971	1975	1977	1979	1981
Vänsterflygelns andel av rösterna						
Folkskola	12	10	9	7	8	13
Real- eller mellanskola	9	14	14	11	12	21
Gymnasium eller högre utbildning	11	28	22	28	34	38
Socialdemokratins andel av rösterna						
Folkskola	47	44	36	43	45	40
Real- eller mellanskola	25	25	18	28	30	20
Gymnasium eller högre utbildning	7	8	11	21	21	6
Antal intervjuade						
Folkskola	7 695	5 439	7 638	12 103	1 025	365
Real- eller mellanskola	1 701	1 488	2 371	4 633	412	189
Gymnasium eller högre utbildning	651	630	1 114	1 789	194	71
B. Sverige						
Intervjupersonens utbildning	Valår 1970	1973	1976	1979		
Vänsterflygelns andel av rösterna						
Folkskola	6	5	3	4		
Realskola, grundskola (ej examen)	5	8	5	6		
Realexamen	4	4	3	3		
Gymnasium (ej examen)	5	6	7	6		
Studentexamen	6	7	8	7		
Universitetsexamen	7	14	11	14		
SAP:s andel av rösterna						
Folkskola	57	57	57	58		
Realskola, grundskola	44	45	49	54		
Realexamen	31	34	34	33		
Gymnasium	22	28	32	35		
Studentexamen	17	17	21	20		
Universitetsexamen	13	13	17	17		
Antal intervjuade						
Folkskola	7 062	7 884	8 080	1 963		
Realskola, grundskola	682	1 279	2 133	573		
Realexamen	1 363	1 936	2 247	561		
Gymnasium	756	1 447	2 687	724		
Studentexamen	854	1 363	2 026	536		
Universitetsexamen	642	1 107	1 803	564		

Tabell 9. Sambandet mellan ålder, höger-vänsterattityder och vänsterradikalt partival. Danmark 1969 och 1979. Procentsiffrorna anger vänsterflygelns andel av rösterna, inom resp. cell. Siffrorna inom parentes anger antalet väljare som valt parti. Opinionsbalansen uttrycker andelen "vänstersvar" minus andelen "högersvar".

	Generation (födelseår)	Negativt inställd		Positivt inställd		Opinionsbalans	
		1969	1979	1969	1979	1969	1979
Ekonomisk utjämning ³	-1934	3 % (99)	1 % (249)	6 % (295)	8 % (337)	+45	+13
	1935-49	= (36)	2 % (140)	14 % (78)	20 % (234)	+32	+22
	1950-	.	8 % (60)	.	40 % (176)	.	+38
Sociala reformer ¹	-1934	- (98)	3 % (239)	6 % (306)	6 % (386)	+48	+20
	1935-49	8 % (36)	7 % (132)	9 % (88)	15 % (265)	+39	+29
	1950-	.	10 % (71)	.	42 % (185)	.	+42
Ekonomisk styrning ⁴	-1934	2 % (206)	2 % (361)	9 % (170)	9 % (233)	-5	-23
	1935-49	3 % (62)	5 % (215)	18 % (56)	19 % (166)	-8	-15
	1950-	.	16 % (99)	.	46 % (142)	-9	-14
Socialisera banker och storindustri ²	1934-	3 % (347)	2 % (508)	16 % (43)	26 % (74)	-70	-70
	1935-49	5 % (103)	4 % (320)	29 % (21)	42 % (79)	-62	-58
	1950-	.	14 % (162)	.	68 % (82)	.	-35

Frågeformuleringar:

Jeg vil nu læse nogle politiske påstande op, som De kan opfatte som en slags diskussion mellem to personer, A og B. Vi beder Dem om, at De på hvert af de forskellige områder siger, om De er mest enig med A eller med B. Ofte er De måske ikke helt enig med nogen af parterne, men vi vil da gerne, at De i disse tilfælde alligevel siger, hvilken af de to opfattelser, der ligger *nærmest* Deres eget synspunkt.

¹ Først et spørgsmål om samfundets sociale udgifter.

A siger: Man er gået for langt med sociale reformer her i landet. Folk burde mere end nu klare sig uden sociale sikringer og bidrag fra samfundet.

B siger: De sociale reformer, som er gennemført i vort land, bør opretholdes i mindst samme omfang som nu.*

² Så et spørgsmål om bankernes og storindustriens stilling i vort land:

A siger: Folketinget burde vedtage, at staten overtager bankerne og storindustrien.*

B siger: Bankerne og storindustrien bør fortsat være i privat eje.

³ Videre et spørgsmål om indtægtsforhold og levestandard.

A siger: Forskellene i indtægter og levestandard er stadig for store i vort land. Derfor burde folk med mindre indtægter få en hurtigere forbedring af levestandarden end dem med større indtægt.*

B siger: Indtægtsudjævningen er gået tilstrækkeligt langt. De indtægtsforskelle, som endnu findes, bør stort set bibeholdes.

⁴ Så har vi spørgsmålet om statens kontrol over erhvervslivet.

A siger: Forretnings- og industrifolk bør i større grad have lov til at bestemme deres egne forretninger.

B siger: Staten bør kontrollere og samordne næringslivet. Den statslige kontrol bør i hvert tilfælde ikke være *mindre*, end den er i dagens Danmark.*

Kommentar: Partival avser i denna tabell partipreferens vid intervju tillfället, enligt svar på frågan, vilket parti man skulle rösta på om det var folketingsval i morgon. Denna partivariabel har föredragits, eftersom intervjuerna 1969 genomfördes mellan två valår.

"Vänstersvar" har markerats med *.

Även om de ideologiska opinionsförändringarna i den yngsta generationen uppenbart har gynnat vänsterflygeln, har dess ökade väljarstöd under det sista decenniet inte motsvarats av någon generell ideologisk radikalisering i hela väljarkåren. Speciellt mellan de två sista folketingsvalen har utvecklingen varit den omvända.¹⁹ Att vänsterflygeln samtidigt fått fler väljare har samband med att de vänsterradikala partierna (och framförallt SF) fått en betydande anslutning också bland de ideologiskt moderata väljarna (tabell 10). T.o.m. bland motståndarna till en viss offentlig styrning av ekonomin fick vänsterflygeln 1981 stöd av var fjärde väljare från 70-talsgenerationen, medan dessa partier praktiskt taget inte existerar hos de äldre högerorienterade väljarna.

1969 var kombinationen av ideologisk vänsterradikalism och en bestämd generationstillhörighet en förutsättning för en hög vänsterradikal väljarandel. 1981 är ideologisk vänsterorientering ej längre nödvändig för att vänsterflygeln skall få stor väljartillslutning. Åldersfaktorn är tillräcklig, även om effekten av de två oberoende variabelerna är additiv.

Intervjumaterialet tyder på, att det även i Sverige skedde en förstärkning av den ideologiska högeropinionen vid det sista parlamentsvalet (tabell 11).

Inte minst tycks motståndet mot socialisering ha ökat. Operation antisocialism skulle alltså ha lyckats, även om den borgerliga patienten dog. Som framgår av tabellavdelning B tycks i denna fråga ha skett en opinionsförskjutning åt höger inom alla partier (utom bland moderaterna, där motståndet från början varit nästan totalt). Förändringarna i de försvarspolitiska attityderna är också påfallande men bör ses mot bakgrunden av det marina skådespel som uppfördes under hösten 82.

Höger-vänsterattityder kan mätas på olika sätt. Det är metodiskt intressant att någon opinionsförskjutning åt höger inte förekommer i Sverige när man ber väljarna själva placera sig på en höger-vänsterskala (tabell 12). Medelvärde för hela väljarkåren har i stort sett varit oförändrat under en följd av år och de enskilda partiernas väljare placerar sig i stort sett på samma ställe som vid närmast föregående val. Dock har flygelpartiernas väljare kommit närmare centrum. Att detta sker för moderaterna är föga överraskande, med tanke på tillflödet av f.d. mittenväljare.

Även om det blåst ideologiska högervindar i Danmark under senare tid ligger den danska väljarkåren numera ideologiskt till vänster om den svenska (se tabell 13). Till skillnad från situationen vid slutet av 60-talet är ej heller 80-talets norska väljarkår mer vänsterorienterad än väljar-

Tabell 10. Sambandet mellan ålder, höger-vänsterattityder och vänsterradikalt partival. Danmark 1981. Procentsiffrorna anger vänsterflygelns andel av rösterna inom resp. cell. Siffrorna inom parentes anger antalet väljare som valt parti. Opinionsbalansen uttrycker andelen "vänstersvar" minus andelen "högersvar".

(Vi bör . . .)	Generation (födelsår)	Bra förslag	Spelar ingen större roll, vet ej	Dåligt förslag ("vänstersvar")	Opinionsbalans
Minske den statslige kontroll med det private erhvervsliv	-1934	4 % (128)	6 % (115)	7 % (100)	-8
	1935-49	7 % (77)	12 % (66)	27 % (81)	+2
	1950-	25 % (51)	18 % (67)	47 % (79)	+14
	Generation (födelseår)	Dåligt förslag	Spelar ingen större roll, vet ej	Bra förslag ("vänstersvar")	Opinionsbalans
Socialisere de store virksomheder	-1934	3 % (228)	7 % (76)	17 % (40)	-55
	1935-49	8 % (145)	17 % (40)	41 % (38)	-48
	1950-	18 % (103)	28 % (48)	67 % (45)	-30

Tabell 11. Attityder till ekonomisk kontroll, socialisering och utgifter till försvaret i Sverige 1979 och 1982. Procent och opinionsbalans (övertikt "vänstersvar").

	A.					
	Bra förslag	Spelar ingen större roll Tveksam, vet ej	Dåligt förslag	Summa procent	Opinionsbalans	
Minska den statliga kontrollen över privat företagsamhet ¹	1979	45	21	34	100	-11
	1982	50	18	32	100	-18
Socialisera de stora företagen	1979	25	18	57	100	-32
	1982	17	14	69	100	-52
Minska försvarsutgifterna ²	1979	48	19	33	100	+15
	1982	36	20	44	100	-8

B.

Översikt av vänstersvar i frågan om socialisering av de stora företagen, efter partival.

	VPK	SD	CP	FP	M
1979	+66	+10	-72	-82	-94
1982	+25	-23	-87	-97	-93
Differens 1982-79	-41	-33	-15	-15	+1
Antal intervjuade 1982	24	230	52	36	108

¹ Frågeformuleringen var denna 1979: "Minska det statliga inflytandet över det privata näringslivet."

² "Bra förslag" uppfattas som vänstersvar. Se i övrigt tabell 10.

Källa: 1979: Holmberg, s 228; 1982: intervjuundersökningar genom SIFO.

Dessa frågor ställdes endast vid en av de två intervjuomgångarna, vilka normalt är det material rörande riksdagsvalet 1982 som användes i denna artikel.

Tabell 12. Genomsnittlig placering på vänster-höger-skala av partiernas väljare. Sverige 1976, 1979 och 1982.

	VPK	S	CP	FP	M
1976	2,1	3,9	5,6	5,6	7,4
1979	2,0	3,4	5,9	5,9	7,4
1982	2,7	3,4	5,3	5,7	6,4
Antal intervjuade 1982	26	230	63	28	110

Källa: 1976: Peterson, s 144; 1979: Holmberg, s 198; 1982: intervjuundersökning genom SIFO. Dessa frågor ställdes endast vid en av de två intervjuomgångarna, vilka normalt är det material rörande riksdagsvalet 1982 som användes i denna artikel.

Frågeformulering 1982: "Inom politiken talar man ofta om 'vänster' och 'höger'. Hur skulle du själv vilka placera dig på denna skala?" (Skalkort graderat från 0 (vänster) till 10 (höger) framvisas.)

na i Danmark.²⁰ De opinionsförskjutningar som skett i ett längre perspektiv i Skandinavien har medfört att den traditionella bilden av Danmark som ett liberalt reservat i ett för övrigt radikalt Skandinavien ej längre är riktig.

Speciellt inom det borgerliga lägret är de svenska väljarna mer högerorienterade än de danska (se tabell 14). Detta gäller vid en jämförelse mellan moderaterna och de konservativa men skillnaderna är störst ifråga om mittenpartierna. Radikale venstres ideologiska profil skiljer sig så drastiskt från folkpartiets att det rimliga i att här tala om broderpartier kan ifrågasättas. Däremot överensstämmer folkpartiets värden väl med venstres.

Att de danska socialdemokratiska väljarna ej längre ligger till höger om SAP:s är anmärkningsvärt mot bakgrund av skillnaderna i socialdemokratins placering i det danska resp. svenska partisystemet. Det enda svenska parti med mer vänsterorienterade väljare än det danska broderpartiet är nu VPK. SF:s utveckling mot ett bredare folkparti avspeglas exempelvis i SF-väljarnas attityder till socialisering som inte är mer radikala än SAP-sympatisörernas vid valet 1979.

80-talets parlamentsval

Avslutningsvis skall behandlas väljarutvecklingen för samtliga partier inom vissa yrkeskategorier i Danmark och Sverige och speciellt förskjutningarna i samband med de sista parlamentsvalen (se tabell 15).

Bland det mest iögonfallande i ett längre perspektiv är socialliberalismens tillbakagång. Radikale venstre befann sig i 1968 mitt i en kortvarig blomstringsperiod och var näst största parti bland arbetare och egenföretagare och tredje största bland tjänstemännen.

Liksom folkpartiet har de radikale nu praktiskt

taget försvunnit bland arbetarna. Mest dramatiskt är dock den socialliberala tillbakagången bland egenföretagare (utanför jordbruk). Från 17 procent (radikale) och 26 procent (folkpartiet) har röstandelen rasat ned till tre procent; folkpartiet förlorade här fyra femtedelar av sitt väljarstöd mellan de två sista riksdagsvalen.

Danmarks andra stora liberala parti – Venstre – har visserligen inte drabbats av lika stora förluster men fick dock vid sista valet färre röster än exempelvis socialistisk folkeparti. För första gången är därmed venstre endast landets fjärde största parti.

Bland egenföretagarna har i båda länderna den traditionella högern styrkt sin ställning, i Danmark på bekostnad av fremskridtspartiet. Moderaternas framgångar vid sista valet var speciellt stora bland egenföretagare, och moderaterna är nu helt dominerande inom denna väljarkategori.

Endast bland tjänstemannaväljarna har folkpartiet och radikale venstre nu någon anslutning av betydelse. Moderaterna har dock fördubblat sitt väljarstöd sedan 1970. Däremot har de konservativa i Danmark haft problem med att återvinna sin tidigare ledande position bland tjänstemannaväljarna. Här var 1981 konkurrensen svår från Erhard Jakobsens centrum-demokrater, som var speciellt framgångsrika bland tjänstemännen.

Både i Danmark och Sverige förlorade socialdemokratin väljare bland de privatanställda tjänstemännen vid sista parlamentsvalet. I Danmark halverades den socialdemokratiska röstandelen, vilket bl.a. kan sättas i samband med partiets förslag till beskattning av tjänstemännens pensionsfonder.

Anmärkningsvärd är vänsterflygelns frammarsch bland tjänstemännen i den offentliga sektorn. SF är nu näst största parti i denna väljarkategori, med mer än dubbelt så stor väljartillslutning

Tabell 13. Attityder till ekonomisk kontroll, socialisering och utgifter till försvaret i Danmark 1981 och Sverige 1982. Opinionsbalans (övertikt "vänstersvar").

	Danmark 1981	Sverige 1982	Differens Danmark- Sverige
Minska den statliga kontrollen över privat företagsamhet	- 2	-18	+16
Socialisera de stora företagen	-46	-52	+ 6
Minska försvarsutgifterna	+ 2	- 8	+10

Kommentar: Det danska materialet insamlades efter folketingsvalet 1981 för valforskningsgruppen av Gallup Markedsanalyse. Antal intervjuade: 933. Det svenska materialet har insamlats av SIFO efter riksdagsvalet 1982. Antal intervjuade: 515.

Tabell 14. Attityder till ekonomisk kontroll, socialisering och utgifter till försvaret bland danska partiets väljare vid folketingsvalet 1981 och svenska partiets väljare vid riksdagsvalet 1982. Opinionsbalans (övertikt "vänstersvar").

		VPK/ SF	Soc. dem.	FP/ Rad. v.	CP/ Venstre	M/ Kons.	Centr.- dem.	Fremskr.- partiet	Vänsterp. totalt	Borg. partier totalt
Minska den statliga kontrollen över privat företagsamhet	Danmark	+32	+10	-10	-34	-23	-15	- 2	+37	-16
	Sverige	+46	- 2	-36	-48	-54	.	.	+ 4	-48
	Diff. D-S	-14	+12	+26	+14	+31	.	.	+33	+32
Socialisera de stora företagen	Danmark	+11	-31	-43	-83	-86	-65	-78	-17	-74
	Sverige	+25	-23	-97	-87	-93	.	.	-17	-91
	Diff. D-S	-14	- 8	+54	+ 4	+ 7	.	.	0	+17
Minska försvarsutgifterna	Danmark	+59	+11	+25	-35	-40	-26	0	+27	-20
	Sverige	+63	+ 5	-36	-21	-48	.	.	+11	-32
	Diff. D-S	- 4	+ 6	+61	-14	+ 8	.	.	+16	+12
Antal intervjuade	Danmark	88	251	38	87	111	64	68	367	398
	Sverige	24	230	36	52	108	.	.	254	210

Kommentar: Det danska materialet insamlades efter folketingsvalet 1981 för valforskningsgruppen av Gallup Markedsanalyse. Det svenska materialet har insamlats av SIFO efter riksdagsvalet 1982.

som de konservativa. Var tredje av dessa väljare röstar nu på något av de vänsterradikala partierna, en markant ökning sedan början av 70-talet.²¹ Det skall ses mot bakgrund av vänsterflygelns stora framgångar bland väljare med högre utbildning. Detta förklarar också en del av skillnaderna mellan Danmark och Sverige ifråga om vänsterpartiernas tillslutning inom medelklassen och därigenom i klassröstningsindex. Visserligen är de offentliganställda tjänstemännen också den yrkeskategori där VPK står starkast men dess väljarandel är likväl endast hälften av SF:s.

Socialistisk folkeparti har också intagit positionen som näst största arbetarparti, en beteckning som under några år flitigt använts om fremskridtspartiet. Styrkeförhållandena mellan socialdemokratin och vänsterflygeln bland arbetarna i Danmark skiljer sig därigenom drastiskt från situationen i Sverige. Det kan för övrigt påpekas att dansk socialdemokrati fick problem med att bevara stödet bland arbetarväljarna redan vid mitten av 60-talet och att detta inte var något som utan varsel drabbade partiet 1973.

Centerpartiet och folkpartiet förlorade tillsammans tio procentenheter av arbetarklassens väljare vid 1982 års val. Eftersom moderaternas framgångar var obetydliga bland arbetarna bör vändningen från mittenpartierna till socialdemokratin ha varit omfattande bland dessa väljare. Som tidigare redovisats står vänsterpartierna i Sverige nu starkare bland arbetarna än någon gång tidigare under dessa år, med stöd av fyra femtedelar av LO-medlemmarna.

Sammanfattning

Det kunde konstateras att någon fast trend i form av fallande klassröstning varken förekommer i Sverige eller Danmark. Speciellt riksdagsvalet 1982 innebar en markant höjning av Alford's index som vid detta val fick det högsta värdet sedan 60-talet.

Det har också påvisats att det fall i indexvärdena som dock förekommit i ett längre perspektiv till stor del kan förklaras av förändringar i medelklas-

sens yrkesmässiga sammansättning. Även åldersvariationerna i klassröstningsindex har samband med strukturella skillnader mellan ålderskategorierna.

Rent statistiskt "förklarar" klassfaktorn numera en mindre del av variationerna i partivalet än tidigare. Men även detta har samband med ökningen i andelen tjänstemannaväljare. Procenten vänsterröster ligger där normalt på samma nivå som vänsterandelen i hela väljarkåren och i detta fall kan yrkestillhörighet alltså inte "förklara" partivalet. Det förekommer dock avsevärda skillnader inom tjänstemannakategorin: anslutningen till vänsterpartierna är således normalt större i den offentliga sektorn än i den privata; vänsterandelen varierar efter arbetets över- eller underordnade karaktär osv. När dessa faktorer beaktas stiger de statistiska sambandsmått.

Men det väsentliga är att det statistiskt signifikanta inte behöver vara det teoretiskt relevanta. Förändringarna i klassfaktorernas statistiska förklaringskraft har endast i mindre grad orsakats av ett ändrat väljarbeteende inom klasserna. Detta framgår inte minst vid beräkningar med Jandas index. Varken vänsterpartiernas *social attraction* eller *social reflection* har nämnvärt förändrats i Danmark eller Sverige.

I anknytning till genomgången av klassröstningen har behandlats de partimässiga förskjutningarna inom vänsterblocket och speciellt vänsterflygelns tillväxt i Danmark. Det visar sig att den relativt stora uppslutningen kring vänsterflygeln hos 60-talets unga väljare inte var ett livscykel fenomen: när denna kohort studeras ett decennium senare är de vänsterradikala sympatierna bevarade. Bland de väljare som tillkommit under 70-talet sker särskilt i Danmark en ytterligare stigning i tillslutningen till de vänsterradikala partierna.

Denna kohort skiljer sig också från de äldre väljarna genom en högre grad av ideologisk radikalism. Generellt har ökningen i vänsterradikalt röstande i Danmark dock inte parallell i en ideologisk radikaliserings. Tvärtom förstärktes de ideologiska högerattityderna vid de sista parlamentsvalen både i Danmark och Sverige.

Tabell 15. Partival inom vissa yrkeskategorier. Danmark 1968-81 och Sverige 1970-82 (valda år). Procent.

Yrke och valår	Danmark											Summa procent	Antal inter- vjuade
	DKP ^b	VS	SF	Soc.- dem.	Rets- forb.	Rad. venstre	Krist. folkep.	Centr.- dem.	Venstre	Kons.- folkep.	Fremskr. partiet		
Arbetare													
1968	2	3	11	55	1	12	.	.	8	7	.	99 ^a	3 762
1979	3	3	6	58	3	3	1	1	6	4	12	100	820
1981	1	1	17	51	1	2	2	6	5	2	12	100	192
Diff. 1981-79	-2	-2	+11	-7	-2	-1	+1	+5	-1	-2	0		
Tjänstemän													
1968	1	2	7	26	1	17	.	.	10	32	.	96 ^a	2 961
1979	2	6	8	32	3	7	3	5	10	17	7	100	1 009
1981	2	6	13	24	2	6	2	14	7	17	7	100	253
Diff. 1981-79	0	0	+5	-8	-1	-1	-1	+9	-3	0	0		
Egenföretagare utom jordbruk													
1968	1	1	3	10	1	17	.	.	14	53	.	100	1 335
1979	0	1	2	15	2	3	1	4	12	32	28	100	254
1981	-	3	-	7	6	3	1	9	16	41	14	100	60
Diff. 1981-79	0	+2	-2	-8	+4	0	0	+5	+4	+9	-14		

^a Resterande procent tillföll Liberalt centrum och De uafhængige.

Kommentar: Data för jordbrukare redovisas inte i detta sammanhang.

Tabell 15, forts.

Danmark													
Endast förvärvsarbetande													
Tjänstemän, privatanställda													
1979	1	3	5	36	2	8	1	6	10	23	5	100	214 ^c
1982	2	3	7	17	2	10	-	18	10	24	7	100	103
Diff. 1982-79	+1	0	+2	-19	0	+2	-1	+12	0	+1	+2		
Tjänstemän, offentligt anställda													
1979	4	9	9	36	4	6	3	4	9	12	4	100	263 ^c
1982	2	9	20	28	2	3	2	10	3	12	9	100	125
Diff. 1982-79	-2	0	+11	-8	-2	-3	-1	+6	-6	0	+5		

^b Inkl. KAP och SAP.

^c Urvalet är här mindre än för kategorien "tjänstemän" ovan i tabellen.

Sverige											
Parti											
	VPK	S	KDS	CP	FP	M	Miljöp.	Övriga	Summa procent	Antal interv.	
Arbetare											
1970	6	64	2	15	9	5	.	0	100	4 669	
1979	6	63	1	16	7	7	.	0	100	1 947	
1982	7	68	1	11	2	9	1	1	100	333	
Diff. 1982-79	+1	+5	0	-5	-5	+2	+1	+1			
Tjänstemän											
1970	3	35	2	18	24	17	.	1	100	4 437	
1979	6	31	1	17	15	30	.	0	100	2 153	
1982	7	30	3	15	9	33	3	0	100	344	
Diff. 1982-79	+1	-1	+2	-2	-6	+3	+3	0			

Tabell 15 forts.

Egenföretagare
utom jord- och
skogsbruk

1970	2	21	2	26	26	23	.	0	100	913
1979	3	16	2	25	16	38	.	-	100	314
1982	2	12	-	27	3	55	1	-	100	53
Diff..1982-79	-1	-4	-2	+2	-13	+17	+1	0		

Kommentar: Data för jordbrukare redovisas inte i detta sammanhang.

Sverige
Endast förvärvsarbete.

Tjänstemän,
privatanställda

1979	4	31	1	16	15	33	.	0	100	1 025
1982	4	30	2	20	7	35	2	-	100	146
Diff. 1982-79	0	-1	+1	+4	-8	+2	+2	0		

Tjänstemän,
offentligt
anställda

1979	8	31	1	18	14	28	.	-	100	977
1982	11	29	3	9	12	33	3	-	100	173
Diff. 1982-79	+3	-2	+2	-9	-2	+5	+3	0		

LO-medlemmar

1979	7	66	1	13	6	7	.	0	100	1 752
1982	6	74	2	7	2	7	1	1	100	267
Diff. 1982-79	-1	+8	+1	-6	-4	0	+1	+1		

TCO-medlemmar

1979	5	39	1	17	14	24	.	0	100	1 303
1982	7	36	2	13	9	30	2	1	100	218
Diff. 1982-79	+2	-3	+1	-4	-5	+6	+2	+1		

Noter

- ^a Borre, ss 153–54. Samtidigt bör dock framhållas att Borre betonat de ideologiska faktorernas partistrukturerande betydelse.
- Ifråga om utvecklingen i klassröstningen i Sverige är publicerade data inte lika entydiga. 70-talets indexvärden för klassröstning är lägre än tidigare decennierna (Pettersson; Stephens) men under 70-talet har förändringarna varit mindre (Holmberg).
- ^b De intervjuundersökningar, som ligger till grund för denna uppsats, har till största delen bekostats av Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet och Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd (Danmark).
- ¹ Se Alford (1962, 1963).
- ² Jag vill i detta sammanhang tacka Asger Schultz, Gallup Markedsanalyse A/S samt Hans Zetterberg och Karin Busch, SIFO, för all hjälp och tillmötesgående.
- ³ 1982 företogs vissa ändringar i yrkesklassificeringen av SIFO-materialet. En del smärre omkodningar av de äldre SIFO-data har därför genomförts.
- ⁴ Detta har bl.a. samband med att partivariabeln här består av upplysningar om partipreferens vid intervju tillfället, enligt svar på frågan, vilket parti man skulle rösta på om det var folketingsval i morgon. Socialdemokraterna får i Danmark genomgående högre värden vid denna mätmetod än vid upplysningar om faktiskt röstande.
- ⁵ Se bl.a. Poulantzas; Olin Wright (1978, 1980).
- ⁶ Eftersom klasserna operationaliseras med hjälp av yrkeskategorier kommer i texten "klass" och "yrke" att användas synonymt.
- ⁷ Se exempelvis Jeppesen, ss 60 ff.
- ⁸ Se Janda, ss 41 ff. Walter Korpi har föreslagit användandet av Gini index (Korpi, ss 637 ff).
- ⁹ Dessa index har konstruerats för att undersöka partiernas *supporters*, varmed Janda avser de väljare som har partiidentifikation. Men detta bör inte förhindra att de kan användas i andra sammanhang, exempelvis för att undersöka partiers eller partikategoriernas väljartillslutning.
- ¹⁰ Det är ingen motsägelse i att de två index får skilda värden ett visst år. Särskilt förekommer detta om dimensionens kategorier har kraftigt varierande proportioner. Jfr Janda, s44.
- ¹¹ Holmberg, s320. Detta refererar dock till förvärvsarbetande män och kvinnor.
- ¹² Jfr exempelvis Borre.
- ¹³ Senast undersökta tidpunkt har varit 1979. Bearbetningsgrundlaget har ej varit tillräckligt stort för sådana beräkningar på 80-talets material.
- ¹⁴ Om man vid viktstandardiseringen av 1979 ålderskategorier tar utgångspunkt i 1968 års yrkessammansättning, istället för strukturen i väljarkåren 1979, reduceras förändringarna i indexvärdet för denna kohort ytterligare.

- ¹⁵ Olof Pettersson (ss 17 ff) anser sig dock finna stöd för en generationshypotes, men detta gäller primärt utvecklingen i Sverige från mitten av 50-talet till 70-talets mitt. Mot bakgrund av data för klassröstningen i skilda ålderskategorier under 70-talet anser inte Sören Holmberg att något fortsatt fall i klassröstningen kan förväntas (ss 312–13).
- ¹⁶ Med "vänsterflygeln" eller "de vänsterradikala partierna" avses här Socialistisk folkeparti (SF), Venstresocialisterne (VS), Danmarks kommunistiske parti (DKP), SKP/VPK samt de kommunistiska småpartierna.
- ¹⁷ Gränsen har dragits vid födelseåren 1949/50. Härigenom erhålles en mellangeneration som uppnått 20 års ålder senast under 60-talet.
- ¹⁸ Jfr också Pettersson, s 18.
- ¹⁹ Detta framgår av material från valundersökningarna. Data redovisas inte här.
- ²⁰ Jfr Glans; Sauerberg.
- ²¹ Jfr Andersen och Glans.

Referenser

- Alford, Robert R. *A Suggested Index of the Association of Social Class and Voting*. Public Opinion Quarterly, 1962, ss 417–25.
- Alford, Robert R. *Party and Society. The Anglo-American Democracies*. Rand McNally, Chicago 1963.
- Andersen, Jørgen Goul och Glans, Ingemar. *Socialklasser og partivalg i 1970'erne*. Politica, 1981, ss 5–45.
- Borre, Ole. *Ideologi og partivalg i Danmark 1979* i Anckar-Damgaard-Valen, Partier, ideologier, väljare. Meddelanden från stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, Åbo 1982.
- Glans, Ingemar. *Politiska systemeffekter på ideologiska attityder*. Århus 1975.
- Holmberg, Sören. *Svenska väljare*. LiberFörlag, Uddevalla 1981.
- Janda, Kenneth. *Political Parties. A Cross-National Survey*. The Free Press, New York 1980.
- Jeppesen, Jens. *Statistisk metode II. Statistisk induktion*. Akademisk Boghandel, Aarhus 1969.
- Korpi, Walter. *Some Problems in the Measurement of Class Voting*. American Journal of Sociology, 1972, ss 627–42.
- Olin Wright, Erik. *Class, Crisis and the State*. New Left Books, London 1978.
- Olin Wright, Erik. *Varieties of Marxist Conception of Class Structure*. Politics and Society, 1980, ss 323–70.
- Pettersson, Olof. *Väljarna och valet 1976. Valundersökningar. Rapport 2*. LiberFörlag Stockholm 1977.
- Poulantzas, Nicos. *Classes in Contemporary Capitalism*. New Left Books, London 1975.
- Sauerberg, Steen. *Den norske højrebølge – set fra Danmark*. Økonomi og Politik, 1982, ss 40–54.
- Stephens, John D. *The Changing Swedish Electorate. Class Voting, Contextual Effects, and Voter Volatility*. Comparative Political Studies, 1981, ss 163–204.

Worre, Torben. *Klassepartier og klassestemme i de nordiske lande*. Rapport på 5:e nordiska kongressen i statskunskap, Bergen 1978.

Worre, Torben. *Forandringer i det danske partisystems sociale grundlag*, i Pedersen, Mogens N. (red.), Dansk politik i 1970'erne. Samfundsvidenskabeligt Forlag, Viborg 1979.

Worre, Torben. *Class Parties and Class Voting in the Scandinavian Countries*. Scandinavian Political Studies, 1980, ss 299-320.

Appendix A

Beräkningen av Jandas index

Vid beräkningen av index för *social attraction* fastställer man först summan av de skilda kategoriernas absoluta avvikelser från medelvärdet för dessa kategorier. Det erhållna värdet divideras med kategoriernas antal, och detta medelvärde för avvikelserna normaliseras genom division med kategoriernas medelvärde. Genom en standardisering erhåller index ett värde mellan 0 och 1.

$$\text{Social Attraction} = 1 - \frac{\frac{\sum_{j=1}^k |X_j - \bar{X}|}{k}}{\frac{2(k-1)}{k}}$$

där k är antalet kategorier i dimensionen;
 X_j är den andel av kategorien j 's väljare som stöder partiet;

\bar{X} är medelvärdet av de skilda kategoriernas procentuella tillslutning till partiet (vilket normalt inte sammanfaller med partiets procentuella andel av hela väljarkåren).

Vid beräkningen av index för *social reflection* finner man först summan av de normaliserade, absoluta avvikelserna mellan partiets och väljarkårens sammansättning inom dimensionen, varefter den erhållna siffran standardiseras.

$$\text{Social Reflection} = 1 - \frac{\sum_{j=1}^k \left| \frac{Y_j - G_j}{G_j} \right|}{2k - 2}$$

där k är antalet kategorier i dimensionen;
 y_j är den andel av partiets väljare som kommer från kategori j , av k kategorier;
 G_j är kategorien j 's andel av hela väljarkåren.

Appendix B

Folketingsvalen 1977, 1979 och 1981

	Antal röster		Procentuell fördelning av de avgivna rösterna				
	1977	1979	1981	1977	1979	1981	Differens 1981-79
Arbejderpartiet KAP	.	13 070	4 223	.	0,4	0,1	-0,3
Internationalen – Socialistisk Arbejderparti	.	.	2 034	.	.	0,1	+0,1
Danmarks kommunistiske parti	114 022	58 901	34 625	3,7	1,9	1,1	-0,8
Venstresocialister	83 667	116 047	82 711	2,7	3,7	2,7	-1,0
Socialistisk folkeparti	120 357	187 284	353 373	3,9	5,9	11,3	+5,4
Socialdemokratiet	1 150 355	1 213 456	1 026 726	37,0	38,3	32,9	-5,4
Danmarks retsforbund	102 149	83 238	45 174	3,3	2,6	1,4	-1,2
Det radikale venstre	113 330	172 365	160 053	3,6	5,4	5,1	-0,3
Kristeligt folkeparti	106 082	82 133	72 174	3,4	2,6	2,3	-0,3
Centrum-demokraterne	200 347	102 132	258 522	6,4	3,2	8,3	+5,1
Venstre, Danmarks liberale parti	371 728	396 484	353 280	12,0	12,5	11,3	-1,2
Det konservative folkeparti	263 262	395 653	451 478	8,5	12,5	14,5	+2,0
Fremskridtspartiet	453 792	349 243	278 383	14,6	11,0	8,9	-2,1
Pensionistpartiet	26 889	.	.	0,9	.	.	.
Summa	3 106 297 ^a	3 171 002 ^a	3 123 563 ^a	100,0	100,0	100,0	
Valdeltagande	88,7 %	85,6 %	83,2 %				

^a Inkl. ett mindre antal röster på kandidaterna utanför partierna.

(Appendix B, forts.)

	Antal mandat			Procentuell fördelning av mandaten		
	1977	1979	1981	1977	1979	1981
Arbejderpartiet KAP	.	—	—	.	—	—
Internationalen – Socialistisk Arbejderparti	.	.	—	.	.	—
Danmarks kommunistiske parti	7	—	—	4,0	—	—
Venstresocialister	5	6	5	2,9	3,4	2,9
Socialistisk folkeparti	7	11	21	4,0	6,3	12,0
Socialdemokratiet	65	68	59	37,1	38,8	33,7
Danmarks retsforbund	6	5	—	3,4	2,9	—
Det radikale venstre	6	10	9	3,4	5,7	5,1
Kristeligt folkeparti	6	5	4	3,4	2,9	2,3
Centrum-demokraterne	11	6	15	6,3	3,4	8,6
Venstre, Danmarks liberale parti	21	22	20	12,0	12,6	11,4
Det konservative folkeparti	15	22	26	8,6	12,6	14,9
Fremskridtspartiet	26	20	16	14,9	11,4	9,1
Pensionspartiet	—	.	.	—	.	.
Summa	175	175	175	100,0	100,0	100,0

Trots valnederlaget i december 1981 fortsatte den socialdemokratiska minoritetsregeringen, som bildats i oktober 1979 till avlösning av den ett år gamla koalitionsregeringen mellan socialdemokratiet och venstre. I september 1982 tillträdde en borgerlig fyrpartiregering, sammansatt av konservative, venstre, centrum-demokrater och kristeligt folkeparti. Också detta är en minoritetsregering, med stöd av 37 procent av de 175 danska representanterna.

Efter denna regeringsombildning har de konservative i opinionsundersökningarna ofta kunnat notera upp-

emot 25 procent av partisympatierna. Framgången har skett på bekostnad av samtliga övriga borgerliga partier. Detta skall primärt inte tagas som uttryck för en partipolitisk högervind utan har allmänt uppfattats som en följd av den s.k. statsministereffekten: innehavet av statsministerposten har i allmänhet varit en opinionsmässig fördel i Danmark efter 1973. Detta strider alltså mot den generella uppfattningen om det belastande i att inneha regeringsansvaret i en ekonomisk kristid.

Nej, fru statsråd!

AV KARIN AHRLAND

Inledningsvis vill jag säga, att jag hoppas att ingen av seminariedeltagarna har kommit hit för att få en praktisk snabblektion i konsten att bli eller att vara statsråd – någon sådan lektion kan jag inte ge. Däremot skall jag så ärligt som möjligt försöka beskriva vad ett statsråd faktiskt sysslar med, hur företaget Sverige drivs i praktiken – med eller utan hjälp av regeringsformen. Framställningen blir personlig; jag är politiker, inte statsvetare; det blir mera av ögonblicksbilder än av sammanfattningar.

Fyra olika sidor av ett statsråds arbete tänker jag ta upp:

- livet i departementet,
- livet vid regeringsbordet,
- livet i riksdagen,
- livet ute på fältet.

Innan jag går in på dessa olika sidor skall jag lämna några uppgifter om mig själv.

Jag blev alltså statsråd i den regering som bildades i maj 1981 efter det att Fälldin II hade spruckit; moderaterna hoppade av tre-partisamverkan eftersom folkpartiet och centern ville ha en uppställning med socialdemokraterna om marginalskattereformen. I de traditionella spekulationerna i tidningarna före regeringsbildningen hade mitt namn förekommit. Det var jag van vid vid det laget, och jag är ärlig när jag säger att jag själv aldrig trodde på de tipsen, av två skäl.

För det första har jag inte varit aktiv i partiet innan jag kom in i riksdagen 1976. Jag var tidigare en snällt betalande medlem av folkpartiet, men jag deltog inte i möten osv. Jag hade skäl för det; jag var på den tiden ordförande i Fredrika Bremer-förbundet som är partipolitiskt neutralt.

För det andra kände jag inte partiledaren särskilt väl och utgick ifrån att han inte kände mig så väl heller; jag hade ingen aning om hans uppfattning om mig. Jag kanske också bör påminna om att visserligen väljer riksdagen statsminister, men

i övrigt har riksdagen eller riksdagsledamöterna inte något inflytande på valet av de enskilda regeringsledamöterna. Jag vet naturligtvis inte hur det går till i de andra partierna, men jag tror att proceduren där är ungefär likadan; det är partiledaren ensam som har sista ordet. Han är visserligen omgiven av människor som står i kö för att ge goda råd om vilka som skall få förtroendet att sitta i regeringen, alltifrån riksdagsgruppens medlemmar till politiskt anställda tjänstemän. Tjänstemännen är som bekant mäktiga, även politiska sådana, men det sista ordet ligger hos partiledarna.

I vår riksdagsgrupp hör det också till spelreglerna att inga namn nämns när råden ges; däremot talar alla mycket om de principer som skall vara vägledande. De är så många, att hur god vilja en partiledare än har så måste han förmodligen genast ge upp. Det finns ingen möjlighet att skaffa en regering som rymmer företrädare för tjänstemän och småföretagare, storstadsbor och norrlänningar, ekonomer och kulturarbetare etc etc – jag skulle kunna ta hela raden av olika kategorier av människor.

Jag vet alltså inte vad som avgjorde valet av mig och jag tänker inte fråga. Däremot kan det vara av visst intresse att tala om hur man sedan tillfrågas. Jag vet att när folkpartiregeringen bildades 1979 hade åtminstone en del av dem som då blev statsråd ett dygn på sig att bestämma sig. Själv hade jag exakt en timme. Det berodde bl a på att det länge var mycket osäkert om det skulle bli någon ny borgerlig regering. När väl det beslutet var fattat, skulle det göras upp mellan två partier vilka departement som skulle få nya statsråd och hur man skulle ha fördelningen av departementen. Först därefter började nog personfrågorna att komma upp. Därtill kommer att jag var sjuk och låg hemma, och man hade jagat mig en del dag innan man lyckades nå mig. Jag hade haft telefonen urkoppad, när Jan-Erik Wikström så småningom ringde hem och frågade om jag ville bli hälsövardsminister.

Vad som avgör att en människa tackar ja till en statsrådspost efter en timmes betänketid kan vi ju lämna därhän, men det kanske kan vara nyttigt att påminna om vad alla journalister visste att meddela: jag fick som statsråd svara för ett område som jag överhuvudtaget aldrig tidigare hade intresserat mig för som politiker. Jag var kanske trots allt inte fullt så okunnig om ämnesområdet som en del journalister trodde. Jag hade en byråkratbakgrund som gjorde att jag kunde mycket om socialpolitik och allt om hälsovårdsstadgepolitik, men jag kände nästan inte till någonting om hälso- och sjukvården, och den skulle ändå bli min huvuduppgift. Självklart gjorde jag den invändningen när jag blev tillfrågad men jag fick svaret: "Det där kan du läsa in på några månader". Jag vågade tro på rådgivaren – det hela var naturligtvis en fråga om olika personligheters mod eller övermod.

Livet i departementet

Under min tid i byråkratsamhället – jag är alltså egentligen förvaltningsjurist – har jag ivrat mycket för en ordentlig introduktion för nyanställda på arbetsplatserna. I socialdepartementet finns det också något skrivet om hur arbetet rent praktiskt skall gå till. För statsråd finns det inga skrivna handledningar. Min enda introduktion var att det så fort jag tågade in på mitt ämbetsrum kom en säkerhetsman och sa: "Du måste se till så att fotografier aldrig tar bilder med Stockholms stads- hus i bakgrunden för då kan terrorister veta var Du sitter". Om jag vore terrorist skulle jag nog försöka skjuta statsråd någon annanstans än i statsrådsrummet. Dessutom fick jag en PM från utrikesdepartementet om hur statsråd skall förhålla sig vid utlandsresor, dvs berätta för UD om när och vart man skulle resa i världen.

Jag vill också nämna att jag fortfarande minns hur Birgit Friggebo helt systerligt tog hand om mig på morgonen när regeringen var presenterad i riksdagen och lärde mig en sak, som jag i praktiken mycket snabbt fick erfarenhet av. Det är att ett statsråds ord kan få en förfärande genomslagskraft bara därför det är ett statsråd som yttrar det, ofta nog när man minst anar det eller hade tänkt sig det. Jag skall ge Er ett konkret exempel.

Regeringen presenterades på fredagsmorgonen i riksdagen. Det skulle senare bli presskonferens, men när jag var på väg till min riksdagsbänk mötte jag en journalist som jag känner mycket väl. Vi satt och pratade, helt privat trodde jag,

eftersom vi ändå strax skulle ha presskonferens. Hon frågade om jag hade några planer angående abortkommittén och jag svarade öppet och ärligt att det begriper Du väl att jag inte tänker ändra på abortlagen – så mycket känner Du väl mig.

Dagen därpå var den stora rubriken i Dagens Nyheter: Hurra, nu räddar vi abortlagen, sade Karin Ahrland, den nya hälsovårdsministern. Självklart hade jag inte sagt hurra. Ibland är jag kanske politiskt naiv, men inte så naiv. Nu trodde naturligtvis en mängd abortmotsståndare, särskilt i mitt eget parti, att jag hade uttryckt mig på det sättet, och jag fick odsla en oändlig massa tid på att besvara upprörda brev.

Nu mera vet jag ju att just den här sortens eländiga rubriksättning drabbar alla politiker som journalisten anser vara värd att skriva om, och som liberal drömmer jag ju inte om att censurera rubriker, men man skall ha klart för sig att det är sådana händelser som medför att politiker ofta och med rätta blir beskyllda för att tala ett suddigt språk. Man vet aldrig vad som missuppfattas och vad som uppfattas.

Nå, vad gör egentligen ett statsråd på sitt ämbetsrum? Det finns numera till att börja med en viss rutin för skiftet i departementen. Expeditionschefen i departementet kommer efter regeringslunchen och hämtar det nya statsrådet, och första eftermiddagen ägnas åt en presentation av personal och aktuella ärenden i departementet. Hur det mötet utvecklas beror naturligtvis mycket på personligheter, både statsrådets och de sk huvudmännens, cheferna för de olika enheterna på departementet.

När jag satte titeln "Nej, fru statsråd" på det här anförandet, hade jag bl a min första eftermiddag i departementet i minnet. Alla svenska högre departementstjänstemän är inte så stora diplomater som the permanent secretary i "Yes, Minister", den engelska TV-serien; men man kan lära sig mycket av den som också stämmer i Sverige. Med det vill jag ha sagt att vad jag minns bäst ett och ett halvt år senare är ett lite odefinierbart intryck av en nyfikenhet blandad med misstänksamhet och i någon mån överlägsenhet mot den nya politikern, som kommit in i huset och måste läras upp, ingalunda som den första. Det kändes också som om många tjänstemän menade att det var lika bra att sätta nykomlingen på plats redan från början.

Det finns tjänstemän som uppträder lika listigt som the permanent secretary i Yes, Minister, men

det finns lika många, om inte fler, som inte är så väldisciplinerade utan frankt och öppet – ibland naivt – blir nej-sägare eller uttrycker sig ungefär så här: "Ja, det har jag inget emot att Du skriver, Du måste förstå att det är vi som skriver svaren på riksdagsfrågorna här, och det är vi som skriver Dina tal, det får Du inte göra själv osv". Det är klart att många av dem tänkte så. Det visste jag redan innan jag kom till departementet, för jag är ju faktiskt själv byråkrat och vet hur man lirkar med politiker och får igenom sin egen vilja, när man har en. Jag var dock lite förvånad över att man inte dolde tankarna bättre till en början åtminstone, innan de visste vem jag var.

Häromdagen läste jag i en tidning ett citat av den nye kommunikationsministern, herr Boström. Han sade: "Det har vi aldrig gjort förr i det här landet". Jag log och kände igen andemeningen, för mina politruker och jag – jag hade alltså tre politiska sakkunniga – brukade skämtsamt ibland säga om departementets ordinarie tjänstemän att deras valspråk tycktes vara: "Så har vi aldrig gjort förr". Det fick jag höra väldigt många gånger, men det var, väl att märka, inte fråga om några politiska ställningstaganden från tjänstemännens sida – de visste mycket väl att regeringen bestämde i sådana ting. Jag skall också genast säga, att nej-sägandet och oppositionen mot statsrådets vilja trots allt sällan rörde de verkligt stora frågorna utan främst detaljer och formaliteter.

Jag arbetade i ett departement där, majoriteten av tjänstemännen troligen tillhörde oppositionen, alltså socialdemokratin, men de var alla lojala utåt. De läcker som förekommer ifrån ett departement är ju ibland utplacerade med vilje, men en del kommer utan att man vill det. Jag var bara utsatt för en onödig och oplanerad politisk läcka. Jag behövde inte göra några efterforskningar; jag visste vem som läckt. Det var inte någon från socialdemokraterna utan från ett borgerligt oppositionsparti.

Det finns som sagt ingen instruktion för nya statsråd eller någon annan handledning än regeringsformen. Den omständigheten besvarade mig kanske inte så mycket eftersom jag hade ett förflutet i socialdepartementet. Jag har varit regeringsrättssekreterare en gång i tiden och dessutom förvaltningsjurist i hela mitt yrkesliv. Jag är alltså ganska van vid att ta emot föredragningar och försöka att hitta kärnpunkten i dem, men många gånger har jag faktiskt undrat hur sådana statsråd som har en helt annan yrkesbakgrund känner sig i den rollen.

Ni kan invända att föredragningar förekommer i riksdagsutskotten, och därifrån kommer statsråden i allmänhet. Javisst, men innan man tar ställning i ett riksdagsutskott har partierna vanligen haft interna överläggningar och ställningstaganden. Det är faktiskt inte enbart utskottsledamöterna som tar ställning. Besluten är redan förankrade på försammanträden, och därför behöver man i riksdagen bara i undantagsfall tveka om vad partiet skall tycka.

I regeringskansliet är det en skrämmande stor andel ärenden som överhuvudtaget inte rör vad jag vill kalla partipolitik utan är ren förvaltning. Dessutom är statsrådet helt ensam med föredraganden, enhetschefen och expeditionschefen, och det är inte alltid säkert att de är bästa vänner. Skall jag vara kritisk så vill jag också tillägga att föredragningarna i regeringskansliet inte alltid är de bästa. Det är precis likadant där som på alla andra arbetsplatser – det finns goda och mindre goda tjänstemän. Det kanske däremot är förvånande att det finns så många medelmåttor. Folk i den övriga förvaltningen tror att enbart de bästa kommer in innanför kanslihusets dörrar, men det är en missuppfattning, vill jag med bestämdhet säga.

Föredragningarna i departementen rör dels veckoberedningar dels svaren i riksdagen på enkla frågor och interpellationer och viktigare kommande propositioner. Veckoberedningar hålls i allmänhet måndag eller tisdag. Det går ganska fort och rör de ärenden som statsrådet skall föredra vid regeringsammanträdet på torsdag. Mitt huvudbekymmer i början var att jag inte kunde lagreglerna när det gällde sjukvårdsärenden tillräckligt. Jag fick lov att ödsla en hel del tid på att fråga, och då verkade en del föredragande tjänstemän ganska förvånade över att jag frågade både om sakliga fakta och om vilka lagparagrafer vi skulle stödja oss på. De var inte så vana vid att statsråd frågade, det var alldeles tydligt.

Frågor, svar och interpellationer tog längre tid inte minst därför att tjänstemännen så ofta sade: "Nej, fru statsråd", så får man inte svara i Sveriges riksdag. Jag tvingades lägga ner ganska mycket möda på att förklara för dem vem det var som faktiskt var minister. Jag skall med skam medge att jag inte alltid orkade gå så hårt fram med rödpennan som jag hade önskat när det gäller formuleringen av svar. Varenda minut är dyrbar för ett statsråd och därmed slinker en hel del kanslissvenska igenom även när den är ganska för-

skräcklig. Jag bör tillägga att i fråga om regeringsbesluten, de rena expeditionerna, drömde jag aldrig om att granska svenskan, det hinner man inte.

Det roligaste, och där jag egentligen bara har gott att säga om tjänstemän och byråkrater, var det viktigaste, propositionsskrivandet. När vi förberedde propositioner fördes det mycket konstruktiva och väldigt öppna samtal i sakfrågorna. Jag behövde aldrig vara ängslig för att ens i något sammanhang nämna att jag bitvis var tvungen att skriva någonting som jag egentligen själv inte var särskilt lycklig över eller tyckte var dumt. Tjänstemännen visste lika väl som jag att partiet hade bundit sig. Sådana förtroenden missbrukades aldrig.

Jag kan också nämna att när jag skulle avgå som statsråd, kom en av huvudmännen in till mig och sade att det var många i departementet som hade tyckt att det var roligt att arbeta åt mig, därför att jag hade en bakgrund och utbildning som medförde att vi tänkte i samma banor. Man hade inte haft något sådant statsråd där förut trots att de varit ganska många. Det där var menat som en vänlighet och en komplimang, tror jag, men det är klart att man bör själv ställa sig frågan om en bra politiker skall eftersträva sådana erkännanden.

Arbetsveckan för statsråd innehåller mycket mer än föredragningar av departementstjänstemän eller debatterna i riksdagen. I Danmark lär statsråden skola ha mottagning för allmänheten en gång i veckan, och det annonseras till och med i radio om vederbörande statsråd inte finns tillgänglig på den utsatta timmen. Vi har ju inte det systemet i Sverige, men vi har ändå en ständig ström av uppvaktningar. De uppvaktande är naturligtvis alla våra vanligaste organisationer, men det är också förvånansvärt många enskilda människor som vill tala med statsråden. Har man uppträtt i Sveriges Television, om det är så bara en halv minut dagen innan, då rings telefonen ner dagen därpå av folk som är upprörda eller nöjda, men också av folk som sitter hemma och är sjuka och måste få veta vad hälsovårdsministern tycker om deras enskilda sjukdomar.

Ett statsråds sekreterare har alltså till en huvuduppgift att vara vakthund och sortera bland supplikanterna. Hon sorterar självklart inte enväldigt men blir ganska tränad att se vad som är viktigt och vad som inte är det. Generellt kan jag nog säga att jag har inte nekat någon organisation, den må vara än så liten, företräde. Däremot är det helt omöjligt att ta emot alla enskilda människor

som vill komma upp och prata. Det går inte att ta emot alla som har oral galvanism eller blivit felererade eller dylikt.

Breven strömmar in. Alla måste besvaras om det inte är anonyma skällebrev, som alla politiker får; de går i papperskorgen. Man har hjälp med brevsvaren men det är ändå nödvändigt att både läsa brevet och svaret, innan man skriver på. Många, många brev är fem till sex sidor handskrivna, och det hinner man inte läsa, utan det måste någon annan göra åt en.

Uppvaktningarna är intressanta, kanske inte så mycket politiskt som rent mänskligt. Politiskt är de intressanta därför att de som gör uppvaktningen förmodligen överskattar deras betydelse. Det är egentligen bara de större och mera etablerade organisationerna som tycks ha ett system för uppvaktningar och verkligen vet när det är dags att komma och när det teoretiskt står något att vinna med det. Annars blir man förvånad över att det i vårt välorganiserade land finns organisationer som kan komma både i mitten av december och i januari för att begära nya friska pengar; men det händer. Tidpunkten för statsbudgetens framläggande tycks inte vara allmänt känd i Sverige, än mindre budgetdepartementets makt.

Ur rent mänsklig-psykologisk synvinkel är uppvaktningarna intressanta, om man studerar hur olika kategorier närmar sig landets regering och dess företrädare. De etablerade, de kommer upp och nästan dunkar en i ryggen. De är Du och tjejen och säger egentligen bara rak ut hur det skall vara. Om man då svarar att vi sparar på utgifterna, vilket vi gjorde, så säger de: "Nej, fru statsråd, nu skall vi inte spara; det är därför vi kommer hit". Deras attityd kan ibland vara den, att statsrådet skall egentligen vara väldigt tacksam för att de kommer upp och vill berätta för regeringen hur det egentligen är. Andra kommer högtidligt och bockar och har finkläderna på sig, och man märker att de har varit hos damfriseringen om de tillhör mitt eget kön. De visar ibland sådan respekt för landets regering, att dess odmjuka företrädare får nypa sig i armen för att riktigt leva upp till den roll som de förväntar sig att ett statsråd skall uppträda i. Det märker man kanske ännu mera av när man kommer utanför kanslihuset.

Livet vid regeringsbordet

Nu övergår jag till arbetet i själva regeringen. De ärenden som avgörs vid regeringssammanträdet på torsdagar bereds, som jag sade, i departementen, måndag eller tisdag. Jag kan inte ange någon

exakt siffra; jag lekte många gånger med tanken på att undersöka det, men jag tror att 95 % av de ärenden som står på regeringslistan på torsdagen är så okontroversiella att de aldrig föranleder någon som helst diskussion vid regeringsbordet mellan statsråden. De ärenden däremot, som kräver diskussion, tas upp vid två olika bord minst.

En del klaras av vid den lunch som statsråden äter tillsammans i en särskild matsal varje dag vid bestämd tidpunkt. Resten debatteras efter de formella sammanträdena på torsdagen. För lunchen är det avsatt ungefär en timme och diskussionen sker vid kaffet. Om ett statsråd har problem med enskilt ärende meddelar hon statsministern per telefon att hon vill ta upp det vid lunchbordet; men man kan också gör det direkt där. Lunchärendena rör i allmänhet inte de verkligt stora och svåra politiska frågorna, men jag vill påstå att det vandrar omkring många generaldirektörer, landshövdingar, ambassadörer och justitieråd i landet som i verkligheten har blivit utsedda vid lunchen, när vederbörande departementschef har testat sina kandidater i den övriga regeringskretsen.

Vissa utnämningar är dock så knepiga att de avgörs över huvudet på nästan hela regeringen. Alla som har studerat makt har säkert klart för sig att i varje församling som är större än fem, sex finns det en inre cirkel. Så även i en tvåpartiregering, och jag är övertygad om att det är så även i en enpartiregering med eller utan egen majoritet i riksdagen. Jag skall inte gå in på några indiskretioner i utnämningsärenden, men klart är att det finns personutnämningar som är svårare i en koalitionsregering än i en enpartiregering. Jag minns ett fall som var så knepigt att det togs vid ett ordinarie regeringssammanträde först sedan alla vi andra fått sitta och vänta en halvtimme på våra två partiledare, medan de två ensamma gjorde upp.

Självklart så rör lunchsammanträdena inte bara utnämningar utan också enskilda ärenden, men mycket sällan propositioner.

Torsdagssammanträdena har en mycket formell del och en informell som kallas för allmän beredning. På den gamla regeringsformens tid, när kungen satt ordförande, hade man något som populärt kallades för "tordelistorna". Då tvingades tydligen varje statsråd att läsa igenom hela sin lista och rabbla: "Nummer ett torde bifallas, nummer två torde avslås, nummer tre bifallas etc.," vilket måste ha tagit ganska lång tid.

Idag är det rationellare. Ordet går runt bordet i departementsordning. Föredragande statsråd an-

mäter hur många ärenden som står på hennes lista och gör kanske en kommentar till något enskilt ärende. Det är öppet för andra statsråd att fråga, vilket också sker eftersom alla följer med. Hela sammanträdet brukar kunna klaras av på ungefär en timme. Man skall samtidigt komma ihåg att i koalitionsregeringen fanns ett samordningskansli med politiska tjänstemän från båda partierna vilket hade gått igenom listorna ordentligt och kunde förvarna sina statsråd ifall det ena partiet försökte att släppa igenom något som det andra inte gillade. För mitt eget partis räkning kan jag också nämna att folkpartistatsråden dessutom träffade sina politiska tjänstemän i statsrådsberedningen under en halvtimme, trekvart innan torsdagssammanträdet. Vi fick då en föredragning av våra tjänstemän, ifall vi borde ta upp och ställa frågor till de centerpartistiska statsråden i enskilda ärenden på deras listor.

Efter regeringssammanträdet är det allmän beredning. Den rör frågor som någon eller några statsråd anser så politiskt viktiga, att det krävs en ordentlig föredragning för hela regeringen. Föredragningen görs av någon eller några departementstjänstemän, men det förekommer också vad man med ett modernt ord numera kallar för hearings. På mitt första regeringssammanträde var tex chefen för SSAB där, en följetong för varje svensk regering på sistone kag jag tänka mig. Det var alltså inte alls ovanligt att företrädare ifrån den statliga storindustrin var där och ville ha mer pengar. Föredragningarna följdes självklart av en frågestund men därefter förde regeringen ensam debatten med de två statssekreterarna i samordningskansliet närvarande.

Man kan alltid spekulera om varmakten i ett land ligger. Regeringsformens första paragraf har ju sagt ifrån var den kommer ifrån, men när folket väl har lämnat ifrån sig makten så vill åtminstone ett före detta statsråd påstå att den största makten egentligen hamnar hos statssekreterare och tjänstemän i budgetdepartementet. Hur man som minister än vänder och vrider på sig är det oftast de som får sista ordet. Budgetarbetet i departementet tar ju hela hösten i anspråk, och med jämna mellanrum behandlar regeringen budgetfrågor under den allmänna beredningen. Det är inte så att hela regeringen granskar varenda utgifts- eller inkomstpost, men det förs många och långa överläggningar om principerna. I den budgetgenomgång, som jag har erfarenhet av, gällde det ju för oss tillsammans att jaga ihop tolv miljarder i be-

sparingar. Självklart försökte jag för min del jaga fram så kallade friska pengar, främst för handikappolitik.

Jag sade att diskussionen gäller principerna och förs av statsråden. Jag bör dock erkänna att budgetdepartementet försöker att också styra principerna genom att man därifrån ofta gav förslag om på vilka områden de övriga fackdepartementen rimligen borde kunna spara. I och för sig var vi alla öppna för goda förslag, men när det gäller att spara tycker man i varje fall inom det egna departementet att man har större sakkunskap på fackdepartementet än vad handläggaren på budget har; det är dock inte säkert att handläggaren på budget tycker det. Var och en hade faktiskt också en viss chans att välja mellan Scylla och Charybdis när principerna var fastställda i den allmänna diskussionen. Jag bör tillägga att det under budgetberedningen självklart pågår ett maktspel inte bara mellan handläggarna i budgetdepartementet och handläggarna i fackdepartementen utan också i viss mån mellan olika departement.

Jag skall som exempel nämna att jag var på oerhört dåligt humör för ungefär ett år sedan, när jag upptäckte att en skicklig partikollega till mig försökte spela ut "mina" pengar för sina egna syften. När det går så långt då kan ett enskilt statsråd bara göra en sak, nämligen gå till sin partiledare eller statsministern. Skulle hon inte lyckas där finns det en sista utväg och det är partiets riksdagsgrupp, för om det är något som i varje fall en minoritetsregering måste vara noga med så är det att vara säker på att de egna ställer upp med en röst i riksdagen.

Det kan låta som om vi slogs om miljonerna, och det är klart att vi gjorde det ibland, men i allmänhet inte. Jag kan istället citera en kollega som sade: "10 miljoner, det skall tjänstemännen klara upp, det skall inte statsråd behöva ödsla tid på att förhandla om". Så är det faktiskt i allmänhet.

Livet i riksdagen

Jag nämnde riksdagsgruppen och skall tala något om arbetet där. Om ni är i Stockholm och ni vill titta på den nya regeringen bör ni gå till riksdagsrestaurangen och äta lunch en onsdag. Så länge riksdagen sammanträder är det ju alltid plenum på onsdagar. Det betyder att alla riksdagsmän – nästan – är i huset den dagen och just därför brukar statsråden hoppa över Rosenbadlunchen och äta i riksdagshuset. Man behöver en personlig

kontakt med det egna folket och det är enklast att få den just i riksdagshuset.

Den andra reguljära kontakten sker på tisdagar när alla riksdagspartier har gruppmöten vid fyra- eller femtiden. Där behandlas de dagspolitiska frågorna, dvs de ärenden som kommer upp under veckan eller den närmaste tiden. När det gäller regeringsparti så förekommer det också föredragning av och diskussion om kommande propositioner. Det är ju, som jag sade, i den egna gruppen man först och främst måste förankra sina förslag. Gruppmötena hålls självklart inför stängda dörrar precis som regeringsammansåttna.

Jag känner alltså inte till ordningen i övriga partier, men i mitt eget fanns det några tysta regler. Det var riksdagsledamöterna som skulle debattera, inte statsråden. Statsråden lade sig i debatten bara när det gällde deras egna ärenden – om det inte var någon mycket brännbar eller svår fråga.

Riksdagsarbetet för ett statsråd innebär vidare debattinlägg när det gäller de egna propositionerna och svar på frågor och interpellationer. Där har ministern delvis lättare, delvis en svårare roll än kammarledamöterna. Rollen är svårare därför att man alltid är den angripne och måste stå upp till försvar; den är lättare därför att man får ha med sig tjänstemän som förväntas kunna plocka fram fakta om man själv glömmet dem. Tjänstemännen har i allmänhet också skrivit ett antal repliker, men det skall jag kanske gärna erkänna att det är inte så ofta man kan använda dem. Det går ju inte att förutse allt som motståndarna tar upp. Där- emot ger det en viss säkerhet att man inte är alldeles tomhänt i debatten. Att det sedan blir mycket skiftande kvalitet på debatterna beror väl både på ämnen och på debattörer.

Jag vill gärna tillägga, ifall det är någon som till äventyrs inte skulle ha läst Tingsten, att hans kommentarer i memoarerna om politikernas sätt att uppträda mot varandra är aktuella än idag. Inne i kammaren kan man alltså göra allt för att ta heder och ära av varandra, men så fort man kommit utanför skiljer man på sak och person och kan skämta glatt tillsammans. Jag har förstått att det inte är regeln i alla parlament i världen, jag tycker att det tillhör det fina i svensk politik. Det är så få som respekterar politiker så att det är bra att vi åtminstone själva kan visa respekt för varandra som människor.

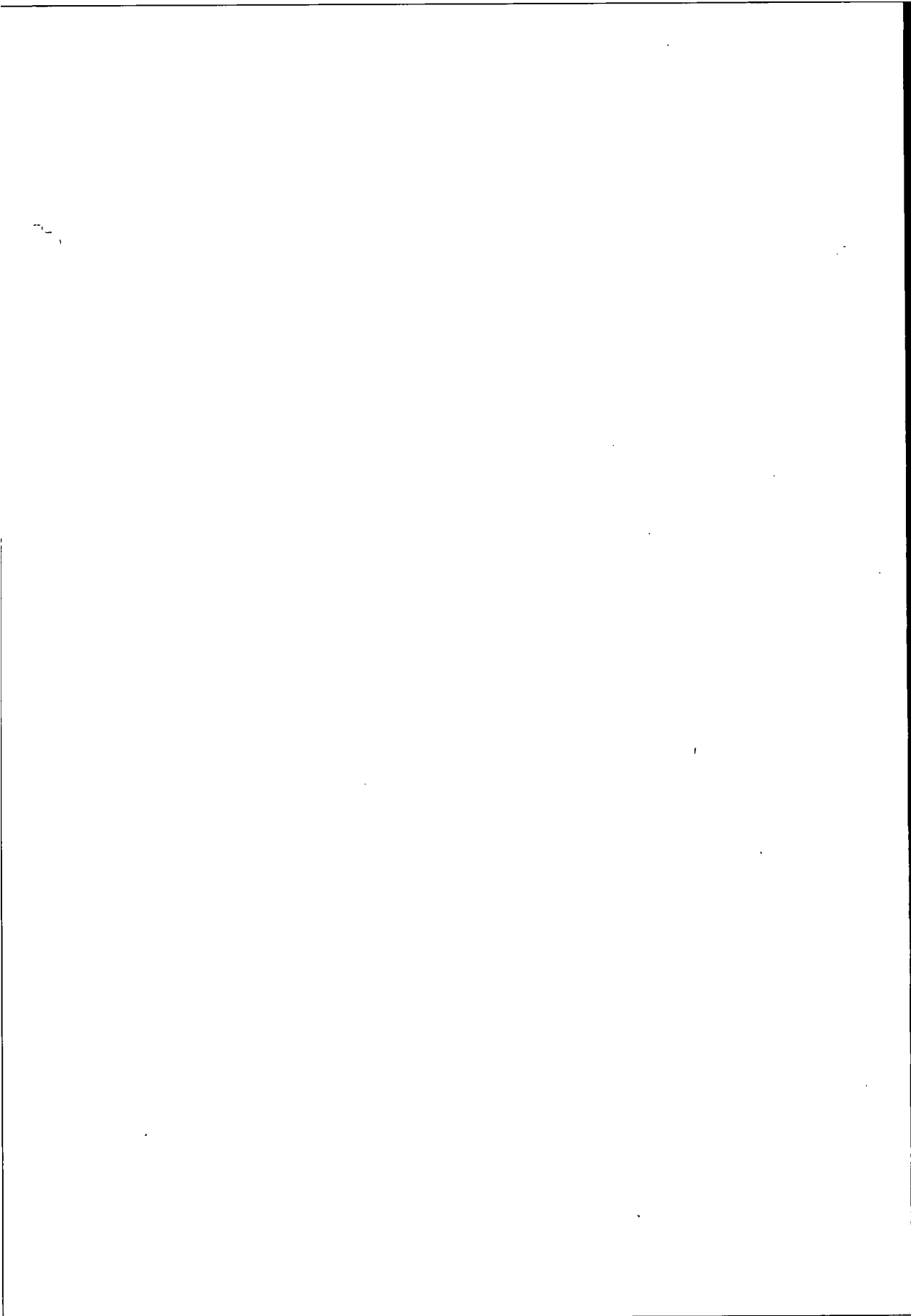
Livet ute på fältet

Allra sist bara några ord om arbetet på fältet. Som statsråd är man ju om möjligt i ännu högre grad än som riksdagsman helt enkelt ett slags handelsresande i politik och det inte bara under valrörelser. Det är självklart också så att ett statsråd måste känna till och se den verklighet, som hon skall besluta om och förhoppningsvis förbättra. Det innebär att man ofta är ute i landet på studiebesök och för att träffa väljare och partiarbetare, ett resande som är på gott och ont. Det är nödvändigt, det är lärorikt och det är till och med roligt, men det är mycket tröttande. Har man som jag dessutom ordinarie bostaden utanför Stockholm blir ju resorna dubbelt så långa.

Mottagandet skiftar mycket, men allmänt sett är statsråd alldeles tydligt mycket intressantare människor i landsorten än i Stockholm. Det gäller både i pressen, på institutioner och industrier och bland människorna. Detta är ett intresse man skall vara tacksam för, en politiker måste ju bli linslus, men det är klart att om man bjuds på kaffe och bullar sju gånger under en dag och ständigt har ett följe av olika människor i närheten under samma dag då är det väldigt "skönt för sk Calder att få sova", när kvällen kommer.

Många svenskar har dessutom ett annat krav på politiker som det i varje fall för min del är omöjligt att leva upp till. Om man som jag är över femtio år och har varit verksam i publika sammanhang i cirka femton år, då har man träffat väldigt mycket människor i Sverige. Jag klarar alltså inte av att omedelbart känna igen en Fredrika som hörde mig hålla föredrag 1971 eller en pojke som gick ett år under mig i folkskolan i Torshälla på 1930-talet. Men de människorna förväntar sig att jag skall göra det. Jag har förstått att jag som politiker ibland har talat för mycket klarspråk, jag har sagt sanningar vid tillfällen när jag personligen möjligen hade vunnit mera ära utåt om jag hade hållit tyst. Från min sida har det varit någon slags demonstration emot myten att politiker inte skulle vara hederliga. Men numera skall jag erkänna att jag inte är alldeles hederlig. När folk kommer fram och dunkar mig i ryggen, låtsas jag som om jag visst känner igen dem. Det finns ju tillfällen när världen vill bedragas, och varför skall man inte göra det då, om onödigt ärlighet gör någon ledsen.

*Föreläsning i statsvetenskapliga
doktorandseminariet i Lund ht 1982*

Sven Lindman

AVDAG ANCKAR

Sven Olof Gustav Lindman, förutvarande professor i statskunskap vid Åbo Akademi och förutvarande kansler för Åbo Akademi, avled den 13 mars 1983 i Åbo. Han var född den 19 augusti 1910. I honom förlorade Finlands statskunskap en storman och vägröjare och Sveriges statskunskap en av sina främsta förespråkare och vapendragare i Finland.

Ett av mina sista sammanträffanden med Sven Lindman ägde rum vid pass en månad innan hans bortgång. Vi satt i det sjukhusrum han inte mer skulle lämna, och diskuterade ett manuskript han lämnat till tryckning i en av mig redigerad antologi. Han gjorde vissa strykningar och tillägg, och frågade plötsligt, medveten som han var om att hans tid snart skulle rinna ut, om jag ville påtaga mig ansvaret för att en under tryckning varande uppsats som han hade författat blev ordentligt korrekturläst. På hans säng låg böcker och häften samt med hans kännpaka handstil skrivna manuskriptsidor till det stora idéanalytiska arbete om C. G. Estlander som han planerat och delvis färdigställt, men som han inte fick se avslutat. Rummet där vi satt beboddes av en gammal man, svårt märkt av en lång och tärande sjukdom som snart skulle bryta hans krafter. Men det hade samtidigt omiskännliga drag av forskarverkstad; av aktiv och pågående forskning. I rummet bodde en man som umgicks med sin vetenskap så som man umgås med en kär och trogen vän, och som i sin vetenskap sökte lindring och tröst i sjukdomens plåga. För den som kände Sven Lindman hade bilden bekanta drag. Förvisso beklädde han, ingalunda ogärna, betydande och tidskrävande akademiska poster; förvisso var han hörsam det sociala livets och umgängets krav. Men viktig för honom var alltid forskningen, den egna och andras. Att bedriva vetenskap var för honom liktydigt med att leva och andas. Han var vetenskapligt aktiv hela sitt vuxna liv, från studieåren till det sista tunga sjukdomsåret.

Åbo Akademi var Sven Lindmans akademiska miljö, till vilken han var knuten på sätt och vis tom med familjeband, hans far, Karl F. Lindman, var professor i fysik vid Akademien, och hans hustru, Vasthi Lindman, var lektor vid Handelshögskolan vid Åbo Akademi. Vid Akademien utförde Sven Lindman en lång och vägande akademisk gärning. Han disputerade där 1937 och utnämndes senare samma år till docent i statskunskap. Sedan han 1938 förordnats bestrida professuren i statskunskap därstädes utnämndes han julaftonen 1942 till professurens första egentliga innehavare. Han var åren 1948–1954 Akademiens prorektor, åren 1957–1962 dess rektor. Han lämnade emeriterad sin professur 1973, blott för att tillträda nya värv vid Åbo Akademi. År 1974 blev han ordförande i Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, som hade tillkommit på hans initiativ och tillskyndan, och år 1978 valdes han till kansler för Åbo Akademi, den första som kom ur Akademiens egna led och den sista som presiderade över den privata Akademien. Lindmans insats för tillkomsten av Stiftelsens nyssnämnda forskningsinstitut förtjänar i detta sammanhang uppmärksammas – den i sig inte så märkliga tilldragelsen belyser nämligen ett väsentligt drag i hans syn på vetenskapsmannens roll och relationen mellan vetenskap och samhälle.

I ett av sina rektorstal, betitlat "Den akademiska friheten", påpekade Lindman att det har funnits perioder i europeisk universitetshistoria då de stora tänkarna snarare gjorde sin insats trots universiteten än i hägnet av dem, och att detta gällde för Finland likväl som för stora världen. "Det gamla Academia Aboensis genljöd av underdåniga orationer och fägnekväden till denna världens mäktige", sade han. "Men", fortsatte han, "dess annaler uppvisar också oppositionsmän och trottsare: en Johan Bonsdorff, en Afzelius, en Arwidsson". I en sentida sådan dragkamp mellan lydnad och trots finner vi Lindman, inte med fullständig

konsekvens men tillräckligt ofta för att vi skall kunna tala om en regel, på trotsets sida. Attityden kom till uttryck icke bara i ord utan även i gärning. Gärningen konkretiserades dock inte i dramatiska och provokativa utspel – för sådana var Lindmans natur främmande. Den konkretiserades desto mer i principfasthet i det dagliga värvets små och stora ting och avgöranden, och i initiativ sådana som det som förde till Akademistiftelsens forskningsinstitut. För Lindman var institutet – jag använder en term han själv gjort bruk av i offentligheten – en "motståndshård" mot försök att ersätta ett obundet sanningsökande med en forskning som skall tjäna olika utomvetenskapliga mål. Vi upplever nu, skrev han i en under kanslersperioden publicerad uppsats, att det äldre mönster enligt vilket universiteten skall inordnas i samhällspolitiken fått förnyad aktualitet. Det gäller då, menade han, att "inte utan vidare låta sig dras med av strömmen". "Det gäller att stödja en forskning som bedömd med vetenskapens egna, inre kriterier ter sig betydelsefull".

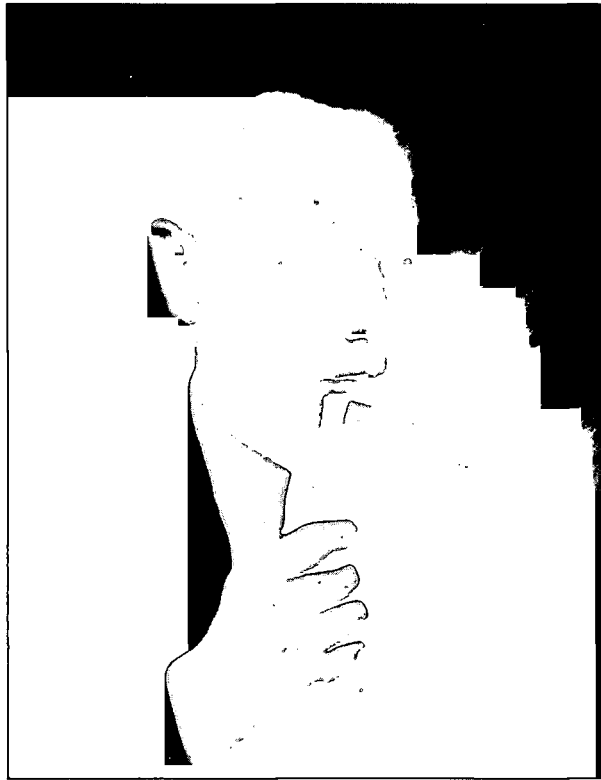
I en tillbakablickande uppsats, införd i denna tidskrifts föregående nummer, skriver Sven Lindman att hans livsverk knappast kan betecknas som enhetligt. (Det är utmärkande för inslaget av tillbakadragenhet i hans väsen att han förser ordet livsverk med citationstecken). "Jag har", skriver han, "splittrat mig på alltför många ämnen: det parlamentariska styrelsesättet, statskicketets historia, politisk idéhistoria, europeiskt partiväsen, den lokala självstyrelsen". Livsverket har i varje fall rönt stor uppskattning inom det vetenskapliga samfundet – Lindman mottog förutom flera lärda pris hedersdoktorat vid universiteten i Uppsala (1974), Helsingfors (1976) och Åbo (1979) och han var ledamot av Finska Vetenskaps-Societeten (1949), Kgl. Vetenskapssamhället i Uppsala (1960) och Kgl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg (1969); dessutom hedersmedlem av Statsvetenskapliga föreningen i Finland.

Den splittring Lindman talar om är i själva verket ej heller särskilt markant. Den lokala självstyrelsen ägnade han nog ett ganska förstrött intresse, och det europeiska partiväsendet, av honom belyst i volymen *Partistudier* (1957) och i den värdefulla serien uppsatser *Some Forms of Party Activity* (1970, 1972, 1974), var blott sporadiskt i hans vetenskapliga blickfång. Till sina väsentliga delar koncentrerades hans forskning till två fält, parlamentarism som styrelseform och politisk idéhistoria. Det förra fältet bearbetade han i en serie arbeten om parlamentarismen i Finland, av vilka

främst skall nämnas doktorsavhandlingen *Studier över parlamentarismens tillämpning i Finland* (1937), det stora arbetet *Eduskunnan aseman muuttuminen 1917–1919* (1968), och den lilla volymen *Presidentens ställning* (1979), som ger en mycket pregnant sammanfattning av den konception av presidenten som en *pouvoir neutre* som Lindman utvecklade och försvarade i en lång rad av uppsatser och artiklar. Av Lindmans idéhistoriska arbeten skall främst nämnas hans bok om *Johan Jacob Nordström* (1948), den finländske vetenskapsmannen och rättshistorikern som år 1846 överflyttade till Sverige där han blev Hans Järtas efterträdare som svensk riksarkivarie – detta arbete har Lindman själv karaktäriserat som "det bästa jag skrivit och det där jag lagt ner min själ". Uppmärksamhet förtjänar, vid sidan av många idéanalytiska uppsatser, även Lindmans sista större arbete, volymen *Män och idéer* (1981).

I en annan mening kan det dock vara åtminstone delvis befogat att tala om splittring i Lindmans vetenskapliga produktion – jag tänker härvid på hans på ett ganska intressant sätt kluvna uppfattning om statskunskapen som vetenskaplig disciplin.

I sin nyssnämnda tillbakablickande uppsats konstaterar Lindman inledningsvis att han växte upp i ett naturvetarhem, och att han var präglad av uppfattningen att bara naturvetenskap är "riktig" vetenskap. "Det kändes som en förödmjukelse", skriver han, "när jag fann att jag inte var den matematiska begåvningsstyp som en framgång som fysiker hade förutsatt". Det är, tror jag, viktigt att känna till denna bakgrund. Den var säkert en byggsten i Lindmans vetenskapsuppfattning. En annan, pekande åt annat håll, var impulserna från 1930-talets studieår i Uppsala hos Axel Brusewitz, som ju långt ville likställa statskunskap med politisk historia. Kontakten med Brusewitz, som Lindman upprätthöll så länge hans lärare var i livet, betydde mycket för Lindman och de intryck han tog var starka. Under tiden i Uppsala förde de honom bort från applikationer av naturvetenskapliga ideal – dock inte längre än att han i viss opposition till sin lärare gav sin avhandling en mot induktiv empirisk teori orienterad systematik, och att han, härom berättar han i sin tillbakablick, var sinnsatt att ge sig in på undersökningar som byggde på kvantitativ metod. Sedan krig och speciminationshets kommit emellan förföll emellertid dessa planer, och när Lindman med arbetet om Johan Jacob Nordström hade återvänt till ungdomsårens dragning till idéhistoria och idéanalys

Sven Lindman 1910-08-19 – 1983-03-13

var forskarprofilen i och med detta utmejslad och slutligt vald. En avklarnad ro inför sig själv fann Lindman dock aldrig på denna punkt. Han ansattes ofta av tvivel på det riktiga i sina angreppssätt, han var, detta dokumenteras inte minst i många av hans självförsvarande programmatiska uttalanden, bl a i dem han gjorde i samband med att han lämnade sin professur, känslig inför en anteciperad kritik av det han med ett historiskt-deskriptivt angreppssätt utträttat, han var aldrig deciderat negativ inför de behavioralistiska riktningarna, snarast tvärtom, förvisso med inbakade reservationer om det nödvändiga i att beakta och bedriva även en ålderdomligare statskunskap. Vid ett av mina besök vid hans sjukbädd berättade han att han, av plågor berövad sömnen, brukade ligga vaken om nätterna och begrunda hur annorlunda hans statsvetarliv kunde ha varit. Min fråga vad han ville lägga till, vad ta ifrån, ville han inte besvara. Men vi gissar nog ganska rätt om vi tror att hans tankar sökte sig tillbaka till doktorsavhandlingens teoretiska ansatser, i sig banbrytande i Finlands mellankrigstida statskunskap, och den aldrig förverkligade ambition han hade i slutet av 1940- och början av 1950-talet att skriva ett större, på ett nästan helt

insamlat europeiskt material baserat arbete om politiska partier och partiorganisation.

I förordet till en år 1962 utgiven volym, där Lindman sammanfört de inskriptionstal han höll som rektor för Åbo Akademi, medger han att det kanske inte är så lätt att finna en enhetlig åskådning bakom de synpunkter som anlagts i talen. Själv vill han inte heller utpeka en sådan – jag har, skriver han, ”alltid, så långt jag minns tillbaka, haft lättare att säga vad jag är emot än vad jag håller på”. Om en etikett trots allt skall sökas, väljer han att kalla sig gammalliberal med modifieringar i pluralistisk riktning. Han gör ett för honom karaktäristiskt tillägg: ”Att en sådan samhällssyn på månet håll anses out of date, räknar jag mig tillgodo som ett plus”.

Denna dragning till ett annorlunda tänkande, detta bejakande av akademikers rätt att vara ”anderer Meinung” är knappast mycket omvittnad i Lindmans fall, till den del fråga är om framträdanden på offentliga poster eller i andra liknande sammanhang. Han uppfattades, tror jag, ganska allmänt som konciliant, samarbetsvillig och till kompromisser beredd. Det var han även, men jag tror inte jag gör honom orätt om jag vågar påstå

att dessa drag nog hade en anstrykning av utanpåverk. I ett till mig riktat privatbrev, skrivet våren 1980 och innehållande förebråelser för uppträdande i affekt i Akademiens konsistorium, skriver Lindman sålunda att han inte vill berömma sig av den återhållsamhet han vinnlägger sig om i offentliga sammanhang, men att den varit viktig för honom i det den utgjort en förutsättning för genomförandet av olika förtroendeuppdrag. I vetenskapliga sammanhang gjorde sig återhållsamheten mindre gällande; där hade den, får man väl säga, ju inte heller något att skaffa.

Det är skäl att framhålla att när Lindman i sin forskning avvek från konventionella tankebanor så skedde det, detta är en hypotes jag vill pröva, inom ramen för en konsekvent om än inte direkt utsagd samhällsuppfattning, där bevarandet, utan tvångsmedel, av vad vi kunde kalla den sociala freden var det högsta värdet och det högsta politiska målet. Detta ger en nyckel till förståelse av sådant som annars ter sig litet motsägelsefullt i hans statsteoretiska skrifter. Med en sådan referensram är också väl förenlig Lindmans karaktäristik av sig själv som gammalliberal med pluralistisk anstrykning. Han var inte pluralist därför att han var övertygad om folksuveränens kompetens – på denna punkt hade han ibland nog så bitska saker att säga. Han var, följaktligen, inte heller någon anhängare av relativismens princip inom politiken – för direktdemokratiska arrangemang var han främmande. Han var, helt enkelt, pluralist därför att han fann en sådan idé förenlig med och instrumentell för hans axiomatiska utgångspunkt för samhällsanalys – att låta olika och varandra motstående uppfattningar komma till uttryck och sammanjämkas i kompromisser var för honom ett sätt att bevara social fred. Abstrakta resonemang om vilket system som är mest demokratiskt fann han t ex föga fruktbara – för honom var tillfyllest att statsorganens ställning var legitimerad i val där skilda meningsriktningar fick komma till uttryck. Givet detta villkor var för honom frågan om systemets friktionsfria fungerande den viktiga.

Som akademisk lärare var Sven Lindman omtyckt och uppskattad. Hans ämne var under hans pro-

fessorstid det populäraste vid Statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. En bidragande orsak härtill var säkert att Lindman var en liberal examinerator, men till ämnets popularitet bidrog nog även att Lindman alltid orkade visa ett personligt intresse för sina många elever. Vid hans institution trivdes man, och det hör till bilden att man inte irriterades av utan tvärtom värdesatte lärarens litet gammaldags manér och hans sirliga sätt att umgås med de unga. Manliga elever kunde han ta emot i skjortärmarna, förvisso framförande förbindliga ursäkter för sin okonventionella klädsel. Kavajen låg dock alltid nära till hands, klar att trädas på om den elev som sökte audiens visade sig representera det täckare könet. De titelbortläggningar han gjorde med sina elever när de blivit klara med sina laudaturbetyg var små ceremonier, omtalade och förväntansfullt motsedda. Undervisningen var litet tudelad. Lindmans föreläsningar, noggrant förberedda, höll en osedvanligt hög nivå; ofta var snarare fråga om föredrag än om föreläsning. Hans seminarieundervisning var mer pliktskyldig, knappast präglad av tron att auditoriet vore mycket betjänt av exkursioner till vetenskapens högre sfärer.

Bilden förändrades när Lindman mot slutet av sin professorstid fick se institutionens tjänstebesättning växa – från 1942 till 1967 var han institutionens enda ordinarie lärare – och trycket mot postgradual undervisning och handledning öka. Den som blev delaktig av denna handledning minns med särskild uppskattning den tolerans för metodisk och teoretisk självständighet läraren visade. Att toleransen hade sin särskilda bakgrund har jag redan antytt; denna förklarar även att fråga inte bara var om att tolerera självständighet utan rentav om att uppmuntra till sådan. Det var för Lindman naturligt att hans elever skulle ha en önskan ”att kasta loss från förtöjningarna i hamnen” och ”en vilja att segla egen sjö” – formuleringarna är tagna ur en bokrecension där Lindman bedömde ett elevarbete. De är vackra bejakanden av den princip som vägledde och präglade Sven Lindmans framsynta och värdefulla vetenskapliga gärning, principen om akademisk frihet.

Översikter och meddelanden

Korporatisme-debatten

1. Indledning

Den stigende formaliserede inddragelse af interesseorganisationerne i politiske beslutningsprocesser har ført til en omfattende debat om karakteren af og konsekvenserne af denne integration for statens manøvfrihed, for organisationernes autonomi, for parlamentets magtstilling- og i den videnskabelige diskussion også om spørgsmålet om det politiske systems og samfundets teoretiske bestemmelse.

Integrationen mellem staten og interesseorganisationerne er i den mere politologisk orienterede del af debatten blevet betegnet som "liberal korporatisme", "quasi-korporatisme", "neo-korporatisme" o lign til forskel fra den fascistiske integration mellem stat og organisationer.

Debatten om korporatisme-begrebet har især taget et opsving efter fremkomsten af Philippe Schmitter's artikel "Still the Century of Corporatism?" i 1974, men vi kan bl a på skandinavisk grund finde en række bidrag til debatten længe før korporatisme blev et centralt tema i den internationale debat.¹

I den standende debat er det ikke muligt at tale om et egentligt korporatisme-paradigme i Kuhnsk forstand. Deltagerne i debatten er kun enige om ganske få forhold, hvoraf de vigtigste er en registrering af den øgede inddragelse af interesseorganisationerne i formelle politiske strukturer og den deraf følgende distancering til den gruppeteoretisk funderede pressionsgruppeforskning og dens pluralistiske grundsætninger.²

Trods det fælles kodeord "korporatisme" beskæftiger forfatterne sig med forskellige samfundsmæssige fænomener og sfærer. Det er min intention at søge at fremstille denne samtidige berebsrigdom og begrebsforvirring på en måde, så forvirringen så vidt muligt mindskes og debattens potentiale afdækkes.

Der er foretaget få sammenfatninger eller kategoriseringer af den hidtidige korporatisme-debat. Af systematiske oversigtsartikler kan nævnes Heisler (1979) og Kastendiek (1980 a og 1980 b); Alemann og Heinze (1981) og Jørgensen (1981).³

Kastendieks systematisering er den mest omfattende. Han systematiserer bidragene efter følgende områder:

1. Korporatisme som et statsligt dirigeret økonomisk system.
2. Korporatisme som en form for formidling af funktionelle interesser i samfundet.
3. Korporatisme som en politik for integration af arbejderklassen og dens organisationer i den borgerlige stat og det borgerlige samfund.
4. Korporatisme som en bestemt type af statslig politik for industrial relations.⁴

Kastendiek får præciseret, at begrebsvariationen mellem de forskellige bidrag til korporatisme-debatten ikke kun er en følge af teoretisk og metodisk uenighed mellem forskellige retninger og enkeltpersoner, men nok så meget må ses som en følge af, at bidragene i virkeligheden har haft forskellige analyseobjekter, dvs fremsætter teser om forskellige samfundsmæssige fænomener. Begrebsforvirringen kan altså ses som en konsekvens af den traditionelle akademiske arbejdsdeling imellem og indenfor disciplinerne.⁵

I min oversigt over debatten bygger jeg først og fremmest på Kastendieks synsvinkel. Jeg vil afgrænse korporatisme-debatten til bidrag, der eksplicit forholder sig begrebet "korporatisme", og hovedsageligt referere til bidrag der er fremkommet efter Schmitter (1974) og med hovedvægten på den anglosaksiske og skandinaviske debat.

Der kan her efter min vurdering med fordel skelnes mellem tre typer af korporatisme-begreber.

For det første bidrag som peger i retning af en idealtypisk bestemmelse af korporatismen som et aktuelt eller potentielt system i samfundet. Dette system kan være det "økonomiske system", "politiske system" eller "organisationssystemet", måske endog hele samfundssystemet.

For det andet kan man lokalisere bidrag, som først og fremmest forholder sig til korporatismen som en begrebsliggørelse af en vis type samfundsmæssige funktioner.

ner, først og fremmest en formaliseret eller uformel underordning af arbejderklassens organisationer under den borgerlige stats og det borgerlige samfunds behov. Alle træk i samfundet, som blokerer og transformerer de primære klasse modsætninger i midlertidige konfliktforskydninger og konfliktløsninger er udtryk for korporatisme.

For det tredje kan vi identificere begreber og bidrag, som har et mere begrænset, *institutionelt orienteret udgangspunkt*. Visse nærmere definerede politiske strukturer bestemmes som korporative. Hovedsigtet er herefter at kortlægge disse strukturers udbredelse i de politiske system. Strukturernes må herefter bestemmes teoretisk i relation til en generel politisk teori om forskellige stats- og samfundsfunktioner.

2. Systembetragtninger

Den betragtning, som er fælles for de korporatismebestemmelser, som skal behandles i det følgende er, at korporatismebegrebet anvendes til at karakterisere et samfundsmæssigt subsystem. Et subsystem – som f.eks. det økonomiske system – kan udfra denne synsvinkel betragtes som korporativt eller som værende korporativt i en vis udstrækning udfra en given idealtypisk definition.⁶

I min gennemgang af disse systembetragtninger har jeg foretaget en opdeling på analyser af forskellige samfundsmæssige subsystemer, nemlig det økonomiske system, det interesseformidlende system, og det politiske repræsentationssystem.

2.1 Statsdirigering eller markedsøkonomi?

Et fælles empirisk referencepunkt for mange bidrag til korporatisme debatten er sammenhængen til en udvikelse af den offentlige sektors rolle i økonomien, både ved den offentlige sektors vækst og ved den øgede indgriben i markedets allokeringmekanismer.⁷

På tilsvarende måde er det empirisk konstateret, at den institutionelle sammenknytning af stat og interesseorganisationer historisk har taget sin begyndelse i nationale krisesituationer, hvor staten som følge af krigens indvirkninger eller strukturelle økonomiske kriser var tvunget til en kraftig direkte styring af samfundso økonomien.⁸

Korporatismen kan under denne synsvinkel betragtes som et statsligt forsøg på – under hensyn til samfundets grundlæggende ejendomsretslige grundlag – at modificere markedets egendynamik via en statslig styring under medvirken af organisationslederne i institutionelle organer. Der opstår en forhandlingsøkonomi gennem etableringen af en blandingsadministration bestående af statsapparatets bureaukrater og organisationernes ledelse.⁹

Dette styringskonglomerat kan opfattes som det centrale i korporatismen, hvis interessen fokuseres på forholdet mellem statslig og markedsstyring. I den udstrækning markedet underlægges en systematisk statsdirigering – uden at det fundamentale privat ejendomsretsforhold forandres taler Jack Winkler da om "korporatisme".

Winklers definition af korporatismen er i sammenhæng hermed følgende: "Corporatism is an economic system in which the state directs and controls predominantly privately owned business according to four principles: unity, order, nationalism and success."¹⁰ Korporatismens væsentlige indhold er for Winkler, at statens rolle skifter kvalitativt fra en understøttende ("supportive") til en dirigerende ("directive") rolle.¹¹ De 4 principper, som staten introducerer for produktion og markedsadfærd kolliderer kraftigt med markedets konkurrencemekanismer, de konflikter, som opstår herudfra, de forskellige målsætninger hos forskellige grupper og de traditionelle retssikkerhedsgrundsætninger. Et nyt økonomisk system er under opsejling. Dette korporative økonomiske system forudsagde Winkler i 1976 ville være en britisk realitet o 1980: "A corporatist economic system similar to that just defined is likely to be instituted in Britain during the life of the present government and its successor (whatever its political complexion) that is, over the next five to ten years."¹²

En række forfattere har samstemmende afvist, at den britiske økonomi er blevet korporativ i Winklers idealtypiske definition. Det drejer sig om undersøgelser og analyser af Grant og Marsh (1977), Cawson (1978) og Cox (1981). Winklers (indtil nu) manglende prediktive succes, er imidlertid ikke et afgørende kritikpunkt imod hans definition, selvom den manglende indfrielse af hans forudsigelser naturligvis rejser spørgsmålet om ikke han har overdrevet statsdirigerings muligheder i et privat-kapitalistisk samfundssystem.

Manglen ligger snarere i, at det er indsnævrende at begribe korporatismen alene udfra dens økonomiske årsager og konsekvenser. Den manglende indfrielse af Winklers forudsigelser er udtryk for en politisk og interesse-mæssig modstand overfor statsdirigering og bureaukrati. Disse ikke snævert økonomiske elementer må inddrages i en bestemmelse af korporatismebegrebet.

Winklers begreb kan derimod belyse nogle kræfter eller tendenser i den moderne kapitalismes udvikling, som forsøger at gøre en række kollektive mål til en fælles national interesse, som søges gjort determinerende for samfundets klasser og grupper i deres adfærd på markedet og i produktionen.

En række ideologiske og strategiske koncepter, som er opstået i krisen siden 1973–74, bygger stort set på en tankegang om "unity, order, nationalism and success".¹³

Denne betragtningsmåde – hvor vi altså opererer med nogle idealtypiske systemer for interesseformidling i samfundet – lægger op til en vurdering af graden af korporativering af et givet samfunds system for interesseformidling.²² Den empiriske opgave bliver altså at undersøge, hvilke interesser, der er organiseret, hvor der er konkurrence mellem organisationerne og hvor der er repræsentationsmonopol, og hvor organisationerne står i afhængighedsforhold til staten som anerkendt og kontrolleret element i interesseformidlingen.²³ Perspektivet for denne type af begrebsanvendelse er da, at udskille en korporativ og en pluralistisk sektor i det politiske system og herudfra foretage en bedømmelse af systemet som helhed.

Hvis vi når frem til, at et samfunds interesseformidling har antaget korporative træk, kan en konklusion være, at vi må ændre vores teoretiske forståelse af organisationernes rolle i det politiske system. I stedet for at betragte dem som interesseartikulerede apparater, har der da også i anden sammenhæng været tæser fremme om, at man bør opfatte f.eks. fagbevægelsen ikke som artikulerende apparat for medlemsinteresser, men først og fremmest som et "masseintegrativt statsapparat", som har som primær funktion at skabe tilslutning fra masserne til en statslig politik. Dette har visse marxistiske bidrag omkring statsanalysen været inde på som en alternativ opfattelse af statens omfang og funktioner.²⁴

En svaghed ved et idealtypisk korporatismebegreb for interesseformidlingen i samfundet er dels, at det tenderer til at analysere samfundets interesseformidling udfra en på forhånd fastlagt idealtipe. De fænomener, som ikke passer i de idealtypiske bestemmelser, kan let elimineres, og vægten lægges på de steder, hvor der er overensstemmelse mellem idealtipe og virkelighed.

En anden svaghed er, at idealtyper sjældent modsvarer af nogen konkret samfundsmæssig realitet. Der findes næppe noget samfund, der nogensinde er, har været eller nogensinde vil blive gennemgribende korporativt i Schmitters forstand. Spørgsmålet er så, om idealtypen måske blokerer for mere end den åbner for?

2.3 Parlamentarisme eller korporatisme?

Interesseformidlingen mellem staten og statsborgerne foregår i de nordvesteuropæiske demokratier også via andre kanaler end organisationerne. Her tænkes først og fremmest på hævdelser af statens legitimitet gennem etableringen af frie og almindelige valg til repræsentative organer i tilknytning til statsapparatet. Denne vælgerkontrol med statsapparatet kan ganske vist diskuteres med hensyn til dens reelle omfang, men det må fastholdes, at der via parlamentets og andre vælgerbaserede

organer dannes en folkelig repræsentation i relativ tæt forbindelse med det udøvende statsapparat.

I denne sammenhæng kan man opfatte organisationernes deltagelse i den politiske proces i staten som et funktionelt alternativ til den parlamentariske repræsentationsform, som finder sted via partiernes aktiviteter og vælgernes deltagelse i valghandlingerne. I den parlamentariske repræsentation stilles alle individer principielt lige, det er stemmernes antal, der er afgørende for parlamentets sammensætning og derved (under parlamentariske styreformere) for regeringens dannelse. I den korporative repræsentation er det organisationernes placering og styrke, der er det afgørende repræsentationskriterium. I samspillet mellem disse to repræsentationsformer hævder Rokkan (1966), at organisationsdeltagelse er ret afgørende: "Votes count, but resources decide". En del af korporatisme debatten kan opfattes som en modstilling af to typer af repræsentation for masserne i staten: Parlamentarisme eller korporatisme.

Debatten om korporatisme som alternativ repræsentationsform i forhold til den parlamentariske form, må ses på baggrund af den magtforskydning fra parlament til administration og regering som har fundet sted i takt med udvidelsen af den offentlige sektor siden 1945.²⁵

Magtforskydningen giver sig bl.a. udtryk ved, at staten i stigende omfang organiserer sin konkrete virksomhed udfra ikke-lovmæssige former. Ramme- og bemyndigelseslove, bureaukratisk planlægning og konkrete interventioner uden egentlig retsgrundlag afløser den deljærede retlige normering af statens virksomhed.²⁶

Adskillelsen mellem de repræsentative og de udøvende dele af staten, vil i takt med en øget bureaukratisk intervention kunne gøre legitimitetsforholdet mellem staten og borgerne mere fjern.

På denne måde kan den korporative form forstås som et mere direkte formidlende led mellem stat og borgerne end parlamentet. I den korporative struktur etableres forbindelsen mellem det intervenerende apparat og en central del af "omgivelserne" – via interesseorganisationerne.

Gerhard Lehbruch (1979 a og b) bestemmer udfra en sådan repræsentationssynsvinkel korporatismen som mere end et særligt mønster for interesserepræsentation (som der er tale om hos Schmitter), men snarere "an institutionalized pattern of policy-formation in which large interest organizations cooperate with each other and with public authorities not only in the articulation (or even "intermediation") of interests, but – in its developed forms, – in the "authoritative allocation of values" and in the implementation of such policies".²⁷

Korporatismen indebærer ifølge Lehbruch i dens liberale variant (modsat den fascistiske) etableringen af et forhandlingssystem, hvor en direkte bro for konsensus-

opbygning etableres mellem staten og interesseorganisationerne, og hvor partierne og parlamentet derved (delvis) sættes fra deres traditionelle bestilling.²⁸ Årsagen til blokeringen af partiernes og parlamentets funktion er dels deres manglende evne til at træffe upopulære beslutninger, som følge af deres meget direkte afhængighed af vælgertilslutningen, dels deres deraf følgende ønske om at lade sådanne politisk ømfindtlige spørgsmål overgå til administrationens beslutningsområde.²⁹

Lehmbruch understreger, at det korporative system må ses som et supplement snarere end som en erstatning for det parlamentariske system og partiernes virksomhed. Forholdet mellem partisystem og korporativt system kan ifølge Lehmbruch opfattes som en strukturel differentiering og en funktionel specialisering af det politiske system.³⁰

Lehmbruchs tese er, at det korporative subsystem (udfra de tyske og østerigske erfaringer) vil udfylde en begrænset funktion i den politiske proces, nemlig på områder, hvor partierne og parlamentets vælgerafhængighed er en belastning for beslutningseffektiviteten. Feks vil den (kortsigtede) økonomiske politik iflg. Lehmbruch være et område, hvor det typisk vil være vanskeligt at få beslutninger igennem via parlamentet, fordi kortsigtede vælgerhensyn vil gøre sig gældende.³¹

På den anden side er korporative beslutningsformer bundet til et konsensusprincip, og dette krav om konsensus mellem staten og en eller flere organisationer indebærer, at der er klare grænser for, hvor langt korporativeringen kan gå. Korporative former er således ikke generelt et realistisk alternativ til parlamentarismen.³²

En anden korporatisme-bestemmelse, som tager udgangspunkt i modstillingen af parlamentarisme og korporatisme findes hos Bob Jessop (1979). Jessop går videre end Lehmbruch i sin opfattelse af korporatismens samfundsmæssige betydning, idet han eksplicit omtaler henholdsvis en liberal korporativistisk og en parlamentarisk statsform³³ eller "dominant political principle".³⁴ Jessop skelner mellem tre typer af statsformer i den moderne kapitalisme: parlamentarisme, korporatisme og "tripartism", som er et konglomerat af parlamentariske og korporative former.³⁵

Korporatismen "involves the fusion of political representation mediated through a system of public 'corporations' which are constituted on the basis of their members' function within the division of labour and state intervention through these same corporations and/or administrative agencies formally accountable to them".³⁶

Der er her tale om en idealtypisk korporativ repræsentations- og interventionsform, hvor repræsentation og intervention sker inden for rammerne af den samme institution, korporationen. I det fuldt udviklede politis-

ke system vil endvidere et overordnet korporativt politisk organ være nødvendigt som koordinerende eksekutivorgan.³⁷

Jessops korporatisme-definition er så rendyrket, at han må indføre en hybrid mellem parlamentarisme og korporatisme, som betegnelse for den situation, hvor hverken den parlamentariske eller den korporative organisationsform er dominerende som politisk princip. "Tripartism" består derfor af et konkret samspil mellem tre parter: 1. Partierne og parlamentet. 2. Det udøvende statsapparat. 3. Korporationerne.³⁸

Begge her nævnte forfattere er enige om, at den korporative politiske repræsentationsform ikke aktuelt synes at skulle træde i stedet for den parlamentariske repræsentationsform. Tilsvarende konklusioner findes i en række arbejder, feks Rokkan (1966), Heisler (1979), Panitch (1979, 1980) og Kastendiek (1980 a og b). Den begrænsede konklusion, som kan drages på denne del af korporatisme-debatten er, at der bør foretages konkrete undersøgelser af, i hvilket omfang den politiske proces domineres af henholdsvis parlamentet, det udøvende apparat og korporative institutioner. Korporatisme-analysen bliver et spørgsmål om, at undersøge den strukturelle differentiering og funktionelle specialisering mellem korporative og parlamentariske legitimitetsformer. Jessops foreløbige tese om, at monopolkapitalen og arbejderbevægelsen generelt støtter den korporative form, mens småborgerskabet og de radikal-demokratiske bevægelser støtter den parlamentariske form, er ét udgangspunkt for videre empirisk funderet arbejde med henblik på at belyse hvilke politiske og sociale drivkræfter der virker henholdsvis for og imod en korporativisering af den politiske proces.³⁹

2.4 Kritik af systembetragtningerne

De ovenfor nævnte tilgange til korporatisme-debatten har det fælles træk, at de bestemmer korporatismen idealtypisk på et givet samfundsmæssigt niveau. De systemer, som har været omtalt i min gennemgang har været det økonomiske system, interesseformidlingssystemet og det politiske system forstået som repræsentations- og interventionssystem. Forfatterne har ganske enkelt forskellige genstandsfelter for deres analysevirksomhed. Winkler undersøger den stigende statslige dirigering af markedet og produktionen, Schmitter beskæftiger sig med ændringer i organisationsstrukturen i samfundet og Lehmbruch og Jessop ser på forandringer mellem forskellige repræsentations- og interventionsprincipper i staten.

Systembetragtningerne kan give os en ret detaljeret beskrivelse af tendenser til korporativisering indenfor de forskellige sfærer, som de opererer indenfor. Disse ten-

denser, som berører økonomiens funktionsmåde, interessernes udtryksformer og parlamentarismens muligheder og begrænsninger, giver os indtrykket af et samfund i hastig forandring, og at en væsentlig del af denne forandring kan forstås gennem en analyse af forandringerne i forholdet mellem staten og interesseorganisationerne.

3 Funktionsbegreber

En anden type af korporatisme-bestemmelser er, de som tager udgangspunkt i eksistensen af forskellige klasseinteresser i kapitalismen, og som bestemmer korporatismen, som en bestemt samfundsmæssig funktion, nemlig disorganiseringen eller undertrykkelsen af disse klasseinteresser og deres modsætninger således som de viser sig i klassekampen. Forskellen mellem disse bestemmelser og andre marxistisk inspirerede korporatismeopfattelser er, at de bestemmer korporatismen som en lang række forskellige institutionelle og materielle strategier, og således tager udgangspunkt i en bestemt klasseharmoniserende eller interesseblokerende funktion. De forfattere, som jeg vil henregne til denne opfattelse er dels Jörn Svensson (1970), dels Finn Valentin (1977).

Jörn Svensson definerer en lang række forskellige institutioner som "korporative fællesskaber": Det lokale/stedlige fællesskab, nationen, familien,⁴⁰ skolen,⁴¹ eller særlige korporative organer, hvis grundlæggende funktion er at en deltagende interesseorganisation af staten "kan vändas mot dem, vars intressen den ursprungligen avsetts företräda."⁴²

Det korporative fællesskab "är till för att överskyla och undertrycka de verkliga sociala motsättningar, som framgår ur produktionssystemet: Den sammanför grupper, som i grunden är antagonistiska i en och samma gemenskap under den socialt ledande gruppens herravælde."⁴³

Dette tilsyneladende interessefællesskab mellem modstående grupper kan iflg. Svensson kun opretholdes "genom falska verklighetsföreställningar, som korpationen med tvång och indoktrinering vidmakthåller hos sina medlemmar."⁴⁴

Holdningen hos Finn Valentin (1977) er mere nuanceret, men også han anser korporatismen som værende et bestemt sæt af samfundsmæssige funktioner ift klasse- og interessestrukturen. Valentin lægger mere vægt på en materiel forklaring på blokeringen af klassekampens udtryksformer.

Korporatismen defineres som en specifik relation mellem den primære fordelingsstruktur og interesse- og organisationsstrukturen: "While the primary distribution structure remains capitalistic, corporatism implies a dissolution of the interest and organization structures based on the primary difference between capital work

and wage-earning work. Corporatism is a blocking and transformation of the interest and organisation expressions of this opposition."⁴⁵

Blokeringen af klasseinteresserne kan iflg. Valentin ske på to forskellige samfundsmæssige niveauer: Enten kan staten intervenere i organisationsstrukturen, fx gennem kooptering af organisationerne i staten, – eller staten kan via en materiel omfordelingspolitik intervenere i selve fordelingsmekanismerne i samfundet og derved frembringe ændringer i interessestrukturen. Herved kan der frembringes en sekundær (statsligt styret) interessestruktur, som kan svække eller gå på tværs af den primære klassebaserede interessestruktur.⁴⁶

Den institutionelle korporatisme er således kun en del af den samlede korporatisme, forstået som interesseblokering og transformation. Denne bredde i definitionen fører til at alle politikker og effekter, som kan tilskrives en interessepåvirkende funktion er udtryk for korporatisme. I virkeligheden er der vel nærmest tale om et forsøg på at foretage et opgør med den traditionelle marxistiske klasse- og statsteori, snarere end en korporatisme-bestemmelse i tilknytning til den løbende korporatisme-debat.

3.1 Bemærkninger til funktionsbestemmelsen

Svensson og Valentin understreger begge blokeringen af de primære kapitalistisk baserede interessemodsatninger, som kernen i korporatismebegrebet. Dette implicerer imidlertid at alle strukturer, strategier og politiske tiltag, som blokerer denne interessemodsatning bliver udtryk for en korporativ tendens.

Svensson mener, at den relative borgfred mellem lønarbejde og kapital, som har eksisteret i Skandinavien siden 1945 er udtryk for en statslig tvang og ideologisk indoktrinering. Valentin mener, at borgfreden har materielle årsager. Det forekommer, at en nærliggende mulighed er, at fastholde begge synsvinkler, dvs at undersøge og præcisere både korporatismens materielle og dens ideologiske aspekter. Dette lægger f.eks op til en nuanceret forståelse af interesseorganisationernes rolle i den politiske proces både som indlydelsesrige aktører ift den statslige fordelingspolitik og som deltagere i en blokeringsproces rettet mod dem selv og deres økonomiske og sociale basis.

4 Strukturell/institutionel bestemmelse af korporatismebegrebet

I forhold til de idealtypiske analyser af korporatismen, som et bestemt samfundsmæssigt subsystem repræsenterer en række andre bidrag til debatten en samtidig indskrænkning af begrebets selvstændige udsagnskraft og en udvidelse af de samfundsmæssige sfærer, som kan inddrages i analysen ved hjælp af begrebet.

Indskrænkningen af begrebets anvendelse består i, at disse forfattere definerer korporatisme – ikke som betegnelsen for et samlet subsystems funktionsmåde eller en bestemt samfundsmæssig funktion – som en *konkret politisk struktur* d v s en definitorisk fastlagt specifik del af den samfundsmæssige organisation af den politiske proces.

I forhold til systembegreberne kan man hævde, at denne empirisk funderede begrebsdannelse kan fungere som analyseredskab i forhold til de forandringer, som i systemmodellerne kan påvises indenfor forskellige samfundsmæssige delområder, og som hænger sammen med opkomsten af konkrete korporative strukturer, hvor interesseorganisationer og stat integreres.

Den empirisk funderede begrebsdannelse kan således bidrage til en tværdisciplinær og mere helhedsorienteret analyse af korporatisme-fænomener, netop fordi det sfærespecifikke kan begribes som dele af en større helhed af integration mellem stat og samfund.

Eksempler på empirisk-fænomenologiske funderede bestemmelser skal fremføres i det følgende.

Leo Panitch har i en række artikler kritiseret den bestående debat om korporatismen bl a på følgende vis: "A common tendency in all approaches to offer paradigmatic definitions of corporatism in idealtypical terms, and at the level of total systems, systems which have never existed as described, but which are logical constructs created to stand as alternatives to capitalism, or pluralism or parliamentarism. This is a very different form of abstraction than that of abstracting the basic properties of a given existing structure, removing the historical and extraneous to get the basic relationship which may be said to define the structure".⁴⁷

Denne kritik af debatten som paradigmatiske, idealtypiske og systemorienteret fører naturligt Panitch til en meget snæver definition. Korporatisme er "a political structure within advanced capitalism which integrates organized socio-economic producer groups through a system of representation and cooperative mutual interaction at the leadership level, and mobilization and control at the mass level."⁴⁸ Jfr Panitchs empiriske studie.⁴⁹

Panitch præciserer fænomenet "korporative strukturer" gennem en understregning af denne strukturs *specifikke og partielle* karakter: Det specifikke består i

a. Der er tale om en institutionaliseret forbindelse mellem staten og organisationerne

b. Der er tale om en trepartsstruktur eller en multilateral struktur hvor modstående interesseorganisationer interagerer indbyrdes og i forhold til staten, til forskel fra den typiske one-to-one relation mellem staten og en enkelt pressionsgruppe.

c. Der er tale om en reduktion af organisationernes autonomi.⁵⁰

Det partielle består i, at den korporative struktur ikke er den eneste eller dominerende politiske struktur i det moderne samfund: "The corporatist political structure is partial in the sense that it does not displace parliamentary representation, bureaucratic administration and interest group lobbying, but exists alongside them, and is in many ways interwoven with them."⁵¹

En opfattelse af korporatismen som konkret politisk struktur findes også hos Hans Kastendiek (som bl a er inspireret af Panitch og Colin Crouch (1979)).

Kastendieks pointe er, at det eneste fælles træk, man kan udlede af den omfattende debat under betegnelsen korporatisme er en konsensus som består i at alle anerkender fremkomsten af en række strukturer i samfundet, hvor staten og interesseorganisationerne i fællesskab deltager i forskellige politiske processer.⁵² Disse strukturer må iflg. Kastendiek forstås – ikke som systemer i aktuel eller potentiel udfoldelse – men som dele af den bestående samfundsmæssige politikorganisation.⁵³ Forskningsopgaven herudfra er da, at undersøge i *hvilket omfang*, der i de borgerlige demokratier er udviklet et net af korporative strukturer, samt på hvilken måde disse gensidigt påvirker, udvikler og sikrer hinanden.⁵⁴

Fælles for Kastendiek og Panitch er deres materialistiske stats- og klasseteori, som bl a medfører, at de genuine korporative strukturer bestemmes som de, der omfatter lønarbejder- og kapitalbaserede organisationer og statsmagt.⁵⁵

I forhold til de systembaserede og funktionelle korporatismebegreber betyder denne begrebsbestemmelse en indskrænkning derved, at korporatismen er en konkret politisk struktur, og i strikt forstand omfattende stat, lønarbejder- og kapitalbaserede organisationer, samt at denne politiske struktur sameksisterer med andre former for konfliktløsningsstrukturer, fx parlamentariske, pluralistiske og bureaukratiske former.

Udvidelsen af begrebet består i, at korporatismen ses som et forbindelsesled imellem samfundets forskellige sfærer. Den korporative strukturs særlige rolle er at sammenknytte disse forskellige samfundsmæssige sfærer i en institutionel struktur.

Panitchs og Kastendieks korporatisme-definitioner er baseret på en materialistisk videnskabsopfattelse. Der er imidlertid også andre forfattere, som har beskæftiget sig med et institutionelt bestemt korporatismebegreb. Jeg tænker her på det vi kan kalde "Århus-skolen", som er en kreds af forskere omkring Institut for Statskundskab i Århus, som hovedsageligt har beskæftiget sig med de konkrete institutionelle sammenknytninger mellem staten og interesseorganisationerne i efterkrigstidens Danmark.⁵⁶ Disse sammenkoblinger er hovedsageligt sket i form af offentlige råd, nævn og udvalg, som skolen sammenfattende kalder for komiteer. Teoretisk har sko-

len formuleret sig beskedent ud fra den formodning at en videreudvikling af korporatismedebatten og dens teoretiske grundlag formentlig vil nyde godt af en systematisk empirisk forskning, selvom denne afgrænser sig til kortlægningen af den institutionelle sammenfletning i comité-regi.⁵⁷

Den foreløbige teoretiske forståelsesramme, som skolen arbejder indenfor kan ses som en videreudvikling af deres programmatisk erklæring i en artikel fra 1975: "Man kan næppe med rimelighed spørge om et politisk system er korporativt eller ej. Derimod må spørgsmålet være, i hvilken udstrækning det er præget af korporative beslutningsstrukturer."⁵⁸ I forlængelse heraf har Buksti og Johansen (1977), under inspiration af Johan P. Olsen defineret korporatisme som en særlig form for koordinering mellem staten og interesseorganisationerne, - dvs som en blandt flere koordinationsformer: "The *differentia specifica* of the *corporate* form of coordination is the direct representation of interest groups in government".⁵⁹ Hovedopgaven for Århus-skolen har i forlængelse heraf været at undersøge denne direkte representations karakter i form af dens variation på forskellige politikfelter, organisationstyper og over tid.

Forskellen mellem Panitch og Kastendieks empirisk funderede bestemmelse på den ene side og Århus-skolens på den anden side består først og fremmest i, at Århus-skolen opfatter den korporative koordineringsform som rettet mod interesseorganisationerne som helhed, men Panitch og Kastendiek på forhånd antager, at de socio-økonomiske producentgrupper og her først og fremmest lønarbejder- og kapitalbaserede organisationer er centrale aktører i en korporativ struktur. Dette er en konsekvens af en materialistisk opfattelse af modsætningen mellem netop lønarbejdere og kapital, som en afgørende funktionsbetingelse for den statslige konfliktløsning, hvad enten denne sker gennem parlamentariske, bureaukratiske eller korporative former.

4.1 Bemærkninger til en institutionel korporatismetilgang

Fordelene ved et institutionelt funderet korporatismebegreb er, at selve begrebsbestemmelsen ikke på forhånd låser analysen fast til specifikke samfundsmæssige sfærer og niveauer, men opfatter den korporative struktur som en specifik koordineringsform (Århus-skolen) eller en konkret politisk struktur (Panitch).

Den opgave, som rejser sig for korporatismeanalyserne er herefter - og her er Århus-skolen og maxisterne stort set enige - empirisk at afdække udbredelsen af disse specifikke korporative strukturer i det politiske system, samt herefter at vurdere hvilke konklusioner

man kan drage m h t deres rolle i den samfundsmæssige politik organisation.

Ulempen ved denne tilgang kan være, at den i praksis kommer til at fokusere på den formelle, institutionaliserede sammenkobling mellem stat og organisationer, mens de uformelle relationer vanskeligere kan undersøges. Dette kan føre til, at man kommer til at overvurdere de formelle og undervurdere de uformelle relationers betydning.⁶⁰

5 Konklusioner på korporatismedebatten

Formålet med gennemgangen af korporatismedebatten har været at illustrere den store variation, som ligger i begrebet, altså at påvise den manglende konsensus om indholdet af begrebet. Forfatterne lægger forskellige synsvinkler ned på forholdet mellem staten og interesseorganisationerne. I systembetragtningerne opereres der med afgrænsede sfærebetræktninger; groft sagt med forholdet økonomi-korporatisme, organisationer-korporatisme og parlamentarisme-korporatisme. Funktionsbegreberne tenderer til helt at opløse et afgrænset korporatismebegreb. Den institutionelle retning er rettet mod empiriske studier. Hvis vi har som formål med begrebet korporatisme at signalere en type af relation mellem staten og interesseorganisationerne peger den hidtidige debat imod, at man griber til tværgående undersøgelser således at korporatismens betingelser afdækkes både i den økonomiske udvikling, i organisationssystemets udvikling og i statsapparatets vækst og forandring siden 1945.

Med debattens heterogenitet i mente kan det hævdes, at en lang række forskellige forskningsstrategier med lige god ret kan siges at videreudvikle korporatismedebatten. Valget af strategi vil afhænge af teoretisk og erkendelsesmæssige præferencer. Jeg skal afslutningsvis skitsere en mulig retning og eksemplificere den, såvidt det er muligt.

6 Et perspektiv

Korporatismedebattens heterogenitet bør efter min opfattelse føre til, at begrebet korporatisme erstattes af en bestemmelse af visse politiske strukturer som korporative, jfr Kastendiek 1980 a og b. Den korporative struktur kan opfattes som en specifik og partiel politisk struktur, jfr Panitch 1979 og 1980. Problemstillingen for en forudsættelse af korporatismedebatten kan deles i tre: Analyser af betingelser for opkomsten af korporative strukturer, analyser af de korporative strukturers aktuelle placering i den politiske proces og analyser af konsekvenser af korporativisering af den politiske proces.

6.1 De korporative strukturers placering i den politiske proces

Det er en betingelse for enhver vurdering af de korporative strukturers funktion i den politiske proces, at der er en detaljeret viden om den faktiske rolle korporative arrangementer har i de forskellige politiske sektorer og i det politiske system som helhed. Den danske og tildels norske og svenske induktivt orienterede forskning giver en viden om hvilke politiske områder og hvilke typer af organisationer, organisationsinddragelsen omfatter. Men spørgsmål om korporative strukturers rolle i hhv. den forberedende, besluttende og implementerende fase, eller på forskellige administrative niveauer er dårligt belyst.

I endnu højere grad mangler der i den empiriske kortlægning en kvalitativ vurdering: I hvilket omfang har eksistensen af korporative strukturer påvirket den politiske proces i forhold til de øvrige indflydelses- og repræsentationsstrukturer? Her kræves case-studies af den politiske proces på forskellige politikfelter, på forskellige faser af beslutningsprocessen, på forskellige administrative niveauer og med forskellige organisationstyper og konstellationer. Sådanne case-studies med rod i en korporatisme-synsvinkel synes ikke publiceret på skandinavisk grund, men materiale kan tænkes at foreligge i form af arbejdsrapporter, utrykte opgaver m.v.⁶¹

6.2 Betingelser for en korporativering af den politiske proces

Generelt må det være en fordel at kunne præcisere hvilken sammenhæng der kan antydes mellem visse økonomiske, organisatoriske og politiske udviklingstendenser og en korporativering af den politiske proces. En vis prediktiv udgangskraft omkring fremkomsten, svækkelsen eller stabiliseringen af korporative strukturer kan givetvis findes herved. Det er en oplagt mulighed at foretage komparative undersøgelser, dels om de korporative strukturers udbredelse inden for den enkelte samfund over tid, dels mellem forskellige samfund.

Ud fra den refererede litteratur er det rimeligt at antage, at en analyse af økonomiske udviklingstendenser, organisationssystemets grad af homogenitet og statsapparatets organisering af hhv repræsentative og udøvende funktioner kan forklare nogle af variationerne mellem forskellige nationalstater og over tid. Af arbejder, som forfølger denne linje kan nævnes Johan P Olsen (1979). Olsens udgangspunkt er organisationsteoretisk, således at hans hovedsigte bliver at undersøge under hvilke betingelser organisationsledelsen finder det formålstjenligt at lade sig integrere i den statslige beslutningsproces. Muligheden for at organisationerne lader sig integrere trods yderst ugunstige betingelser (p.g.a manglende reelle alternativer) eller muligheden for at staten

undlader at inddrage organisationerne – trods et udtalt ønske fra organisationernes side – lader sig ikke analysere inden for en organisationsteoretisk ramme.

6.3 Konsekvenser af en korporativering af den politiske proces

En tredje del af udfyldningen af en forskningsstrategi som er bygget op omkring begrebet korporativ struktur må være at undersøge hvilke effekter den korporative politikform har på samfundets økonomiske organisationsmæssige og politiske aktiviteter i øvrigt. Denne konsekvensanalyse hænger m.h.t råmaterialet sammen med den kvalitative analyse af den faktiske rolle, som korporative strukturer spiller aktuelt, jfr ovenfor under 6.1.

Men herudover bør der systematiseres ud fra konsekvenser for forskellige politiske aktører: Hvilke effekter har opkomsten af korporative strukturer for f.eks forvaltningens, regeringens, parlamentets, partiernes, vælgerens, organisationernes og organisationsmedlemmernes politiske påvirkningsmuligheder? En ansats til analyse kan findes hos Ståhlberg (1978) som har systematiseret komite-systemets effekter på det politiske systems persistens i en række funktioner.⁶²

En overgribende perspektiv i konsekvensanalysen må være, om korporativeringen af politiske processer generelt betyder øget ulighed i politiske påvirkningsmuligheder eller om omvendt korporative strukturer betyder øget offentlighed og samfundskontrol med bureaukratiet?

Henrik Hjortdal

Noter

¹ Jeg tænker her på Heckscher (1946), Rokkan (1966), Elvander (1969), Svensson (1969), Berntsson (1970 a og b), Ruin (1974).

² Jfr Schmitter (1979 a), s 2–8, Kastendiek (1980 b) og Heisler (1979) s 282.

³ Andre kategoriseringer af debatten findes hos Andersen (1979), Buksti (1980 a). Der er her tale om simple dikotomiske opstillinger, mest rudimentært hos Andersen, som ud fra to bidrag skelner mellem en borgerlig og en marxistisk tilgang til debatten. Jørgensen (1981) bygger på Kastendiek (1980 a og b). Heisler (1979) beskæftiger sig med en bredere problematik: Spørgsmålet om en generel politisk teori for de moderne vesteuropæiske demokratier. Alemann og Heinze's "dimensioner" i korporatisme-debatten (Alemann og Heinze (1981) virker mere tillokkende, men litteraturgrundlaget er ret snævert.

⁴ Kastendiek (1980 a), s 86–94.

- ⁵ Kastendiek (1980 b), s 7.
- ⁶ Jfr Dahlerup m fl (1975): "Man kan næppe med rimelighed spørge om et politisk system er korporativt eller ej. Derimod må spørgsmålet være, i hvilken grad det er præget af korporative beslutningsstrukturer" (s 333).
- ⁷ Jfr feks Dahlerup m fl (1975) s 319 ff, Schmitter (1974) s 25 ff og (1979 b).
- ⁸ For Norges vedkommende se Berrefjord (1978) s 148.
- ⁹ Termerne forhandlingsøkonomi og blandingsadministration er introduceret i Hernes (1978).
- ¹⁰ Winkler (1976) s 103.
- ¹¹ Op cit s 103 ff.
- ¹² Op cit s 114.
- ¹³ Jeg tænker her på forsøgene på at gøre erhvervslivets konkurrenceevne til også arbejderbevægelsens beslutningsgrundlag, bl a manifesteret i betalingsbalancesyndromet. Ligeledes kan nævnes de mere eller mindre omfattende planlægningsudkast, som er blevet fremført dels fra statsadministrationens ledelse, dels fra venstreorienterede planlæggere med tilknytning til uddannelsessektoren eller arbejderbevægelsen. Nogle forskellige udkast til en venstreteknokratisk planlægning kan findes på dansk grund i Arnfred m fl (1980).
- Thygesen (1980) er eksponent for den centraladministrative rationalitet, hvis bagvedliggende præmisser er en antagelse om, at planlæggerne er i stand til, - hvis blot de stærke interesseorganisationer, den alt for demokratiske og aktive befolkning og de vægelsindede politikere ville tillade det, - at bane vej for en effektiv omformning af den offentlige sektor i erhvervslivets interesse.
- ¹⁴ Noten udgår.
- ¹⁵ Denne mellemposition for organisationsledelsen behandles teoretisk hos Hirsch (1978) s 44 ff, idet organisationsledelsens integrering i statsapparatet dog overbetones.
- ¹⁶ Jfr Egeberg m fl (1978) s 119-120.
- ¹⁷ Op cit s 120.
- ¹⁸ For Norges vedkommende se Egeberg m fl (1978) s 124 ff. For Danmarks vedkommende jfr Buksti (1980 a).
- ¹⁹ Schmitter (1979 b) s 65.
- ²⁰ Schmitter (1974), s 20, jfr Heckscher (1946), som også skelner mellem en fascistoid og en fri korporatisme.
- ²¹ Schmitter (1974) s 13-17.
- ²² Jfr note 6.
- ²³ Jfr Egeberg m fl (1978) s 121.
- ²⁴ Se Hirsch (1978).
- ²⁵ Se Wheare (1963) p Andersen (1976), Damgård (1977), Poulantzas (1978) og Grønnegård Christensen (1980).
- ²⁶ Om ændringen i retsformen se Bang (1981).
- ²⁷ Lehmsbruch (1979 b) s 150.
- ²⁸ Op cit, s 154-155.
- ²⁹ Op cit, s 156.
- ³⁰ Op cit, s 155.
- ³¹ Op cit, s 156-157.
- ³² Op cit, s 180-181.
- ³³ Jessop (1979) s 193 og 211.
- ³⁴ Op cit, s 197 og 198 om parlamentarismen.
- ³⁵ Op cit, s 194-196.
- ³⁶ Op cit, s 195.
- ³⁷ Ibid.
- ³⁸ Jessop (1979) s 195-196.
- ³⁹ Op cit, s 205.
- ⁴⁰ Svensson (1969) s 156.
- ⁴¹ Op cit, s 161.
- ⁴² Op cit, s 156.
- ⁴³ Op cit, s 155.
- ⁴⁴ Ibid.
- ⁴⁵ Valentin (1978) s 74-75.
- ⁴⁶ Op cit, s 75.
- ⁴⁷ Forarbejde til Panitch (1980), her citeret efter Kastendiek (1980 b) s 18.
- ⁴⁸ Panitch (1980) s 173.
- ⁴⁹ Panitch (1976).
- ⁵⁰ Panitch (1980) s 173-174.
- ⁵¹ Op cit, s 173.
- ⁵² Kastendiek (1980 b) s 28.
- ⁵³ Ibid.
- ⁵⁴ Op cit, s 30.
- ⁵⁵ Panitch (1980) s 173-174 og s 178 ff. Kastendiek (1980 a og b) og (1981), især 1980 b s 21 ff.
- ⁵⁶ Buksti (1979), (1980 b), Buksti og Nørby Johansen (1977 a), (1977 b), (1970 a), (1979 b), Damgård (1980), Damgård og Eliassen (1979), Fivelsdal m fl (1979), Jarlov m fl (1979), Johansen (1980), Johansen og Kristensen (1978), Kristensen (1979). For en sammenfatning af de vigtigste resultater, se Valentin (1980), kapitel X og Buksti (1983).
- ⁵⁷ Johansen og Kristensen (1978) s 2.
- ⁵⁸ Jfr note 6.
- ⁵⁹ Buksti og Johansen (1977 a) s 6-7.
- ⁶⁰ Dette er feks Grønnegårds opfattelse, jfr Grønnegård (1980) s 327 ff.
- ⁶¹ Det bør dog nævnes, at der i forbindelse med den norske Maktutredning er kommet flere værker af interesse for løsningen af denne problemstilling, feks Olsen (1978 + 1979) og Egeberg (1981), hvor hovedvægten dog ligger på den empiriske analyse.
- ⁶² Ståhlberg (1978) s 204-216.

Litteraturliste

- Alemann, Ulrich von (1981): Neokorporatismus. Frankfurt/New York 1981. (red.)
- Alemann, Ulrich von og Heinze, Rolf G (1979): Verbände und Staat, Opladsen 1979. (red.)
- Alemann, Ulrich von og Heinze, Rolf G (1981): Korporativer Staat und Korporatismus: Dimensionen der Neokorporatismusdiskussion. I Alemann (red.) (1981), s 42-61.

- Andersen, Johannes (1976): Det borgerlige parlament og de borgerlige politiske partier-ideologiske statsapparater. Specialopgave, Institut for Statskundskab, Århus 1976.
- Andersen, Johannes (1979): Om korporatisme – et forsøg på afklaring. Häftet för Kritiska Studier 6/1979.
- Anderson, Charles W (1979): Political Design and the Representation of Interests. I Schmitter og Lehmbruch (1979) s 271–297.
- Arnfred, Niels m fl (1978): Stat og klasser under kapitalismen – en introduktion. Roskilde 1978.
- Arnfred, Niels m fl (1980): Samfundsplanlægning: En antologi om erfaringer, problemer, perspektiver. Kbh 1980.
- Bang, Henrik (1981): Velfærdsstatens retsformer. Papir til Nordisk forskersymposium, Kumlinge, Åland 3–7 august 1981.
- Berger, Suzanne (red) (1981): Organizing Interests in Western Europe. Cambridge, Mass 1981.
- Berntson, Lennart (1970 a): Är Sverige på väg mot fascism? I Häftet för Kritiska Studier 2–3/1970.
- Berntson, Lennart (1970 b): Sverige och "korporatismen". I Häftet för Kritiska Studier 6/1970.
- Berrefjord, Ole (1978): Fra embetsmannsstat til embetsmannsstat? I Hernes (1978) s 134–159.
- Beyme, Klaus von (1981): Der liberale Korporatismus als Mittel gegen die Unregierbarkeit? I Alemann (red) (1981).
- Buksti, Jacob A (1979): Corporate Structures in Danish EC-policy. ECPR Workshop Bruxelles april 1979.
- Buksti, Jacob (1980 a) (red): Organisationer under forandring, Århus 1980.
- Buksti, Jacob A (1980 b): Segmentation and Inter-Sector Influence on Agricultural, Fisheries and Labour Market Policies in Denmark. ECPR Workshop, Firenze Marts/1980.
- Buksti Jacob A (1983): Organisationer og offentlig politik. I Nordisk Administrativt Tidsskrift nr 2/1983. s 191–212.
- Buksti, Jacob A og Johansen, Lars Nørby (1977 a): The Scope and Validity of the Corporatism-Model. Paper prepared for the ECPR-workshop on "Interest Group Strategy". Berling, March 27. April 2 1977.
- Buksti, Jacob A og Johansen, Lars Nørby (1977 b): Danske organisationers hvem, hvad, hvor. Kbh 1977.
- Buksti, Jacob A og Johansen, Lars Nørby (1979 a): Variations in Organizational Participation in Government: The Case of Denmark. I Scandinavian Political Studies nr 3/1979, s 197–220.
- Buksti, Jacob A og Johansen, Lars Nørby (1979 b): Organisationssystemet i Danmark. I Mogens N Pedersen (1979), s 223–263.
- Cawson, Alan (1978): Pluralism, Corporatism and the Role of the State. I Government and Opposition vol 13, no 2, Spring 1978.
- Centre for Studies in Social Policy, London (1976): The Corporate State – Reality or Myth? A Symposium, sept 1976.
- Cox, Andrew (1981): Corporatism as Reductionism: The Analytic Limits of the Corporatist Thesis. I Government and Opposition, Vol 16, no 1, Winter 1981.
- Crouch, Colin (1979): The Politics of Industrial Relations. London/Glasgos 1979.
- Dahl, Robert (1966): Political Opposition in Western Democracies. New Haven og London 1966.
- Dahlerup, Drude m fl (1975): Korporatisme-begrebet og tudiet af samspillet mellem politiske institutioner. Økonomi og Politik nr 4/1975, s 317–344.
- Damgård, Erik (1977): Folketinget under forandring. Kbh 1977.
- Damgård, Erik (1980): The Reduction of Party Conflict through Corporate Participation in Danish Law-Making. Scandinavian Political Studies vol 3, 1980, nr 2, s 105–121.
- Damgård, Erik og Eliassen, Kjell (1979): Lovgivning, interesseområder og politisk segmentering. I Mogens N Pedersen (1979) s 289–319.
- Due, Jesper og Madsen JS (1980): Overenskomstsystemets sammenbrud. København 1980??
- Egeberg, Morten m fl (1978): Organisasjonssamfunnet og den segmenterte stat. I Johan P Olsen (1978), s 115–142.
- Egeberg, Morten (1981): Stat og organisasjoner. Oslo, Bergen, Tromsø 1981.
- Elvander, N (1969): Intresseorganisationerna i dagens Sverige. Andra rev oplag, Lund 1969.
- Elvander, N (red) (1975): Demokrati och Socialism, Stockholm 1975.
- Esser, Josef og Fach, Wolfgang (1981): Korporatistische Krisenregulierung im "Modell Deutschland" . . . I Alemann (red) (1981), s 158–179.
- Fivelsdal, Egil m fl (1979): Interesseorganisationer og centraladministration. Kbh 1979.
- Grant, Wyn og Marsh, David (1977): Tripartism – Reality or Myth? I Government and Opposition, Vol 12, nr 2, Summer 1977, s 194–211.
- Grønnegård, Jørn Christensen (1980): Centraladministrationen, organisation og politisk placering. Kbh 1980.
- Gaasemyr, Josefein (1979): Organisasjonsbyråkrati og korporativisme. Oslo, Bergen, Tromsø 1979.
- Heckscher, Gunnar (1946): Staten och organisationerna, Stockholm 1946.
- Heinze, Rolf G (1981): Neokorporatistische Strategien in Politikarenden und die Herausforderung durch neue Konfliktpotentiale, I Alemann (red) (1981) s 137–157.
- Heisler, Martin O (1979): Corporate Pluralism Revisited: Where is the Theory? I Scandinavian Political Studies vl 2, 1979, nr 3, s 277–297.
- Hernes, Gudmund (1978) (red): Forhandlingsøkonomi og blandingsadministrasjon. Oslo, Bergen, Tromsø 1978.
- Hernes, Gudmund (1979): Local Corporatism in Norway. I Scandinavian Political Studies, No 3/1979, s 261–275.

- Hirsch, Joachim (1976): Hvordan den politiske gennemsettelse af kapitalinteresser sker: Det "politiske systems" struktur og funktionsmåde. Kultursociologisk Institut 1976.
- Hirsch, Joachim (1978): Til analysen af den borgerlige stat. I oktober nr 8/1978.
- Hirsch, Joachim og Roth, Roland (1981): Statens krise og de nye sociale bevægelser. i Grus nr 3/1981.
- Hull, Peer Christensen m fl (1980): Industripolitisk planlægning - kampen om statens rolle. i Arnfred (1980) s 282-313.
- Hviid, Torben Nielsen (1977): Borgerskabets reformer og marxismen. Kbh 1977.
- Ibsen, Flemming og Jørgensen, Henning (1979): Fagbevægelse og stat bd 1-2, Kbh 1979.
- Jarlov, Carsten m fl (1979): Offentlige udvalg 1946-75. I Mogens N Pedersen (1979), s 264-287.
- Jessop, Bob (1979): Corporatism, Parliamentarism and Social Democracy. I Schmitter og Lehbruch (1979), s 185-211.
- Johansen, Lars Nørby (1980): The Corporatist Elite in Denmark 1946-76. Working Paper nr 4, Institut for Socialvidenskab, Odense Universitet 1980.
- Johansen, Lars Nørby og Ole P Kristensen (1978): Corporatist Traits in Denmark 1946-76. Papir til ISA-Conference, Uppsala, august 1978. Udkommer i Lehbruch og Schmitter (1981).
- Jørgensen, Henning (1981): Notger om korporatismeteorier, Stencil, Ålborg Universitetscenter, 1981. Udgivet i: Tage Bild og Henning Jørgensen (red) Fagbevægelsen og krisen, Kbh 1981.
- Kastendiek, Hans (1980 a): Neokorporativisme? I Prokla nr 38/1980, s 81-106.
- Kastendiek, Hans (1980 b): Die Selbstblockierung der Korporatismusdiskussion. Teilproblematismen der gesellschaftlichen Politikorganisation und gesellschaftspolitische Entproblematismen Korporativer Strukturen und Strategien. Stencil, Freie Universität Berlin, Mai 1980. Let omarbejdet. Udgivet i: Alemann (red) (1981), s 92-116.
- Kastendiek, Hans m fl (1981): Inkorporierung der Gewerkschaften? Freie Universität Berlin, Stencil, januar 1981. Forkortet udgave i: Das Argument, Sonderband nr 68, 1981, s 144-177.
- Kristensen, Ole P (1979): Centraladministrationen og de særlige forvaltningsorganer efter 1945. I Nordisk Administrativ Tidsskrift nr 3/1979, s 69-98.
- Lehbruch, Gerhard (1979 a): Consociational Democracy. Class Conflict and the New Corporatism. I Schmitter og Lehbruch (1979), s 53-62.
- Lehbruch, Gerhard (1979 b): Liberal Corporatism and Party Government. I Schmitter og Lehbruch (1979), s 147-183.
- Lehbruch, Gerhard (1979 c): Concluding Remarks: Problems for Future Research on Corporatist Intermediation and Policy-Making. I Schmitter og Lehbruch (1979), s 299-309.
- Lindberg, Leon L m fl (1975): Stress and Contradictions in Modern Capitalism. Lexington 1975.
- Lindensjö, Bo (1979): Politisk planering - virkelighed eller myt? I Häften för Kritiska Studier nr 6/1979.
- Meidell, Bjørn m fl (1978): Fremtidens Danmark - et socialdemokratisk kriseprojekt fra LO og Metal. KBH 1978.
- Offe, Claus (1972): Strukturprobleme des kapitalistischen Staates. Frankfurt a M 1972.
- Offe, Claus (1975 a): Introduction to part III i Lindberg m fl (1975), s 245-259.
- Offe, Claus (1975 b): Berufsbildungsreform - Eine Fallstudie über Reformpolitik. Frankfurt a M 1975.
- Olsen, Johan P (red) (1978): Politisk organisering. Oslo, Bergen, Tromsø.
- Olsen, Johan P (1979): Integrated Organizational Participation in Government. Arbeidsnotat nr 81 i Makretredningen, Bergen, juni 1979.
- Pahl, R E og Winkler, J (1976): Corporatism in Britain. I: The Corporate State-Reality or Myth? A Symposium (sept 1976) udgivet af Centre for Studies in Social Policy, London 1976.
- Panitch, Leo (1976): Social Democracy and Industrial Militancy. The Trade Unions and Incomes Policy 1945-74. Cambridge 1976.
- Panitch, Leo (1979): The Development of Corporatism in Liberal Democracies. I Schmitter og Lehbruch (1979) s 119-146.
- Panitch, Leo (1980): Recent theorizations of corporatism: reflections on a growth industry. I British Journal of Sociology, Vol XXI, No 2, June 1980.
- Panitch, Leo (1981): Trade Union and the Capitalist State. I New Left Review 125, jan/feb 1981.
- Pedersen, Mogens N (red) (1979): Dansk politik i 1970erne. Kbh 1979.
- Pempel, T J og Tsunekawa, Keiichi (1979): Corporatism Without Labor? The Japanese Anomaly. I Schmitter og Lehbruch (1979) s 231-270.
- Poulantzas, Nicos (1978): State, Power and Socialism. London 1978.
- Rokkan, Stein (1966): Norway - Numerical Democracy and Corporate Pluralism. I Robert Dahl (1966), s 70-114.
- Rokkan, Stein (1975): Votes Count, But Resources Decide. I J A Seip (1975), Makt og Motiv, Oslo 1975.
- Ruin, Olof (1974): Participatory Democracy and Corporatism: The Case of Sweden. I Scandinavian, Political Studies Vol 9/1974, Oslo, Beverly Hills, London 1974, s 171-184.
- Salisbury, Robert H (1979): Why No Corporatism in America? I Schmitter og Lehbruch (1979), s 213-230.
- Sandberg, Åke (1975): En fråga om makt. Stockholm 1975.
- Selznick, Philip (1949): TVA and the Grass Roots. Berkley og Los Angeles 1949. Sidehenviisningerne refererer til 1966-udgaven, New York 1966.
- Schmidt, Erik Ib (1980): Samfundsplanlægningens muligheder og umuligheder. I Arnfred m fl (1980), s 3-17.

- Schmitter, Philippe C (1974): Still the Century of Corporatism? Første gang offentliggjort i Review of Politics, januar 1974. Her refererer sidehenvisninger til gengivelsen i Schmitter og Lehbruch (1979), s 7-52.
- Schmitter, Philippe C (1979 a): Introduction i Schmitter og Lehbruch (1979), s 1-6.
- Schmitter, Philippe C (1979 b): Modes of Interest Intermediation and Models of Societal Change in Western Europe. I Schmitter og Lehbruch (1979), s 63-94.
- Schmitter, Philippe C og Lehbruch, Gerhard (red) (1979): Trends Toward Corporatist Intermediation. Beverly Hills, og London 1979.
- Ståhlberg, Krister (1978): Politik och förvaltning. Åbo 1978.
- Svensson, Jörn (1969): Korporatismen och den borgerliga klassdiktaturen, Budapest (BOC's forlag) 1969. Her refereres til 2. oplag, Lund 1974.
- Svensson, Jörn (1970): Katedersocialismens Återkomst. I Häften för Kritiska Studier nr 4/1970.
- Thygesen, Inge (1980): Foredrag på Nationaløkonomisk Forenings planlægningskonference 3/9 1980. Refereret i dagbladet Information, København, Information, av Henrik Heie d 24/9 og 1/10 1980.
- Valentin, Finn (1977): Dansk landbrug og landbrugspolitik i 70erne - forholdet mellem statsinterventioner og interessestruktur. Kultursociologisk Institut (stencilat) Kbh 1977.
- Valentin, Finn (1978): Corporatism and the Danish Welfare State. I Acta Sociologica Vol 21, 1978. Supplement (special congress issue), s 73-95.
- Valentin, Finn (1980): Fordelingen af påvirkningsmuligheder. Arbejdsnotat 14 fra Lavindkomstkommissionen Kbh 1980.
- Wassenberg, Arthur (1978): Creeping Corporatism: A Cuckoo's Policy. Paper prepared for the ECPR Workshop "Corporatism in Liberal Democracies", Grenoble 6-12 April 1978.
- Wheare, KG (1963): Legislatures, Oxford 1963.
- Winkler, J (1976): Corporatism. I Archives Européennes de Sociologie. Tome XVII, 1976, no 1, s 100-136.

Forskarutbildning och sedan?

Denna artikel behandlar forskarutbildningen i sociologi och statskunskap vid Lunds Universitet. Artikeln grundar sig i huvudsak på en rapport med delresultat från ASF-projektet "Högskolan som arbetsmiljö". Av rapporten framgår att forskarstuderande i sociologi och statskunskap:

- har ofta försörjningsproblem
- upplever att försörjningsproblemen försämrar studieresultaten
- studerar ofta på deltid
- föredrar i många fall att öka sin studieintensitet om det vore möjligt
- vill gärna arbeta i forskargrupp
- ser ofta mörkt på sina framtida anställningsmöjligheter

Undersökningens genomförande

Datainsamlingen genomfördes under oktober och november månad 1981. Huvuddelen av det använda materialet är primärdata, insamlad dels genom intervjuer med samtliga handledare vid de båda institutionerna och dels genom en enkät till samtliga forskarstuderande. Enkäten tillställdes också de individer, som fr o m 1975/76 disputerat i sociologi och statskunskap vid Lunds Universitet.

Totalt intervjuades 16 handledare, varav 10 vid sociologiska institutionen och sex vid statsvetenskapliga. Av de sammanlagt 173 doktorander, som höstterminen 1981 var registrerade vid de båda institutionerna, besvarade 133 enkäten. Detta ger ett bortfall av 23.1 procent på totalpopulationen av forskarstuderande. Bortfallet var något större vid sociologiska institutionen, där enkäten besvarades av 85 av de totalt 116 doktoranderna än bland statsvetarna där 48 av totalt 57 forskarstuderande svarade. Sannolikt motsvarar svarsfrekvensen mycket väl det antal doktorander, som vid tidpunkten för datainsamlingen hade någon form av reell institutionsanknytning. Detta medför att representativiteten för resultatet torde vara mycket god.

Studietiderna är ofta långa

Under perioden 1975/76 t o m höstterminen 1981 hade vid sociologiska institutionen 38 individer disputerat, varav åtta utländska medborgare och sju kvinnor. Motsvarande siffror för statsvetenskapliga institutionen är sex disputerade, varav en utländsk medborgare och ingen kvinna. Medelåldern vid disputationstillfället var för sociologer 35.6 år och bland statsvetare 33.0 år.

Skillnaden i medelålder vid disputationstillfället orsakas till stor del av längre studietider fram till doktorsexamen i sociologi än i statskunskap. Medelantalet år mel-

lan första registrering på forskarutbildningen och disputation för sociologer visade sig sålunda vara 7.8 år jämfört med 6.8 år bland statsvetare. Tar man hänsyn till uppehåll i forskarstudierna kvarstår skillnaden mellan de båda institutionerna om än i något reducerad form. Nettostudietiden blir då 7.2 år vid sociologiska institutionen och 6.7 år vid statsvetenskapliga.

Försörjningen är ett problem

Tabell I visar den huvudsakliga försörjningskällan för de forskarstuderande. Att märka i tabellen är den betydande andelen doktorander i sociologi (19.5 %), som huvudsakligen försörjde sig på studielån. Anmärkningsvärt är också att vid båda institutionerna hade ca. 40 procent av de forskarstuderande "annan" anställning eller försörjning. Det rör sig här om en mycket varierad uppsättning verksamheter, från fasta heltidstjänster till att man lever på besparingar eller försörjs av en äkta man eller fru. Ofta förekommande är också kombinationer av förvärvskällor, t ex att man parallellt med en forskningsassistenttjänst på halv- eller deltid har mer eller mindre stadigvarande arbete utanför högskolan. Försörjningsproblem är den viktigaste orsaken till att man gör uppehåll i forskarstudierna. Att sådana uppehåll gjorts angavs av närmare hälften av doktoranderna vid de båda undersökta institutionerna. Även tankar på att helt avbryta forskarutbildningen är något som i mångt och mycket orsakas av problem i direkt eller indirekt anknytning till försörjningen. En variant av detta är direkta försörjningsproblem eller osäkra anställningsförhållanden. En annan variant är att det arbete man har inte lämnar någon tid över till forskarstudier. Att problematiken är mycket vanlig antyds av att 40 procent av doktoranderna i sociologi och en tredjedel av de forskarstuderande i statskunskap uppgav att de

åtminstone någon gång haft planer på att avbryta forskarutbildningen.

Studieintensiteten är måttlig

Att vägen fram till doktorsexamen i sociologi och statskunskap blir förhållandevis lång förklaras till stor del av en ganska måttlig aktivitetsgrad i forskarstudierna. Orsaker till detta är i första hand försörjningsproblem samt tvivel på doktorsexamens meritvärde. Detta framgår med önskvärd tydlighet av undersökningsresultaten.

Tabell II visar medeltalen för den tidsinsats i olika verksamheter, som de forskarstuderande haft under den senaste tolv månadersperioden. Som framgår av tabellen är situationen mycket likartad vid de båda institutionerna. Inte minst gäller detta tidsinsatsen i forskarutbildningen och "annan verksamhet", under vilken kategori framför allt döljer sig förvärvsarbete på heltid eller deltid utanför högskolesystemet.

Mycket i undersökningen tyder på att den måttliga tidsinsatsen i forskarstudierna och den därav resulterande förlängningen av studietiderna upplevs som frustrerande av de forskarstuderande. Sålunda uppgav 57.8 procent av doktoranderna i sociologi och 39.2 procent av de forskarstuderande i statskunskap, att de kraftigt hade ökat sin studietakt, om de erhållit bättre försörjningsmöjligheter, t ex genom en doktorandtjänst eller liknande. Resultatet kan till en del förklaras av den stora andelen doktorander vid de båda institutionerna, som varit registrerade på forskarutbildningen under en följd av år. Ungefär en tredjedel av doktoranderna i såväl sociologi som statskunskap hade sålunda bedrivit forskarstudier under sju år eller mer. I mer än tio år hade 12.5 procent av sociologerna och 16.3 procent av statsvetarna varit registrerade på forskarutbildningen. Förhållandet motsvaras av en relativt hög medellålder i dokto-

Tabell I De forskarstuderandes huvudsakliga försörjningskälla efter disciplin

Disciplin	Univ. lektor	Assistent	Forskningsassistent	Utbildn. bidrag	Studielån	Annat	
Sociologi	2.4	4.9	22.0	12.2	19.5	39.9	100 % N = 82
Statskunskap	4.2	8.4	21.3	14.9	8.6	42.6	100 % N = 47

Tabell II Procentuell andel av de forskarstuderandes arbetstid fördelad på olika funktioner. Medelvärden efter disciplin.

Disciplin	Forskarutbildning	Funktion Undervisning	Administration	Annat forskn.	Annat	
Sociologi	48.2	7.2	2.5	11.9	30.2	100 % N = 82
Statskunskap	46.0	3.3	10.3	8.0	32.4	100 % N = 46

randgrupperna, 35.2 år vid sociologiska institutionen och 35.1 år vid statsvetenskapliga.

Forskargrupper är vanliga

Ett väsentligt inslag i den moderna forskarutbildningen är projekt- och handledningsgrupper med doktorander som huvudsakliga medlemmar. Vid båda de undersökta institutionerna visade sig denna företeelse vara vanlig. Således uppgav 30.9 procent av de forskarstuderande i sociologi att de bedrev sitt avhandlingsarbete i en forskargrupp. Motsvarande andel för doktoranderna vid statsvetenskapliga institutionen är något större eller 37.5 procent. Tilläggas kan att i undersökningen definierades forskargrupp som *kontinuerligt samarbete med minst en forskare*.

Allmänt sett tyder undersökningsresultaten på att medlemskap i en projekt/handledningsgrupp upplevs som positivt av de forskarstuderande. Speciellt gäller detta de möjligheter till stöd och stimulans genom direkt samarbete med andra forskare, som erbjuds genom gruppledarskap. Att projektarbete tycks vara något mycket attraktivt för forskarstuderande understryks också av de individuellt arbetande doktorandernas svar på frågan om de velat vara medlemmar av en forskargrupp eller inte. Av sociologerna svarade här 55.4 procent ja. Det samma sades av 48.3 procent av statsvetarna.

Många vill fortsätta att forska men framtiden är osäker

En mycket väsentlig faktor både då det gäller att påbörja och fortsätta forskarutbildningen är intresse för ämnet och för forskning som verksamhet. Detta framgår klart av undersökningsresultaten. Att forskningsorienteringen i vid bemärkelse är mycket uttalad bland doktorander understryks också av sociologernas och statsvetarnas svar på frågan om de efter doktorsexamen helst ville fortsätta med forskningsarbete inom eller utom högskolan. Denna fråga besvarades jakande av i runda tal 80 procent av båda doktorandgrupperna.

Realismen tycks dock vara mycket utbredd bland de forskarstuderande då det gäller utsikterna till fortsatt forskningsarbete. I synnerhet gäller detta möjligheterna till framtida anställning inom högskolesystemet. Ungefär 60 procent av såväl sociologer som statsvetare angav sålunda sina möjligheter till en akademisk forskarkarriär som ganska eller mycket dåliga. Något mera positiva tycks då de forskarstuderande vara till framtida anställningsmöjligheter inom den icke-akademiska arbetsmarknaden. Anmärkningsvärt är dock att optimismen inte direkt tenderar att flöda. Så till exempel angav en dryg tredjedel av sociologerna jämfört med ca. hälften av statsvetarna sina framtidsutsikter inom den ickeaka-

demiska arbetsmarknaden som goda eller mycket goda. Närmare en fjärdedel av sociologerna ansåg sig ha ganska eller mycket dåliga möjligheter till anställning utanför högskolan.

Att osäkerhet inför framtiden är något som negativt påverkar såväl motivation som studieintensitet framgår på en mängd punkter i undersökningen. Sålunda kan nämnas att ca en tredjedel av de forskarstuderande i både sociologi och statskunskap uppgav, att de hade ökat sin studietakt, om de varit säkra på att efter avslutad forskarutbildning få ett arbete motsvarande sin kompetens.

Är forskarutbildningen bra?

Mycket har sagts om bristerna i den svenska forskarutbildningen. Att sådana brister existerar understryks av de forskarstuderande sociologernas och statsvetarnas svar på frågan om de var nöjda med forskarutbildningen eller inte. Nekande svar på denna fråga gavs sålunda av 40.5 procent av doktoranderna i sociologi respektive 37.5 procent av de forskarstuderande i statskunskap.

Orsakerna till missnöjet har i mycket att göra med försörjningsproblem under studietiden samt bristande handledningsresurser, kvantitativt och kvalitativt, i relation till doktorandantalet. Något som också framkom var ett utbrett missnöje med den information man fått vid inledandet av forskarstudierna. Mycket talar ju för att den hjälp doktorander så väl behöver bör koncentreras inte bara till avslutningen av forskarutbildningen utan också till dess inledande. I det förra fallet, speciellt då det gäller slutsputten i avhandlingsarbetet, göres ofta väldigt mycket, i det senare däremot lika ofta väldigt lite. Mycken villrådighet och tidsspillan skulle säkert kunna undvikas om svenska högskoleinstitutioner bättre "tog tag i" sina nyblivna doktorander för att snabbare än nu inlemma dem i institutionsgemenskapen och se till att få igång dem i deras studier.

Som något av ett symptom på missnöje kan väl också ses att ungefär 40 procent av doktoranderna vid de båda undersökta institutionerna uttalade sig för en effektivisering av forskarutbildningen i syfte att förkorta studietiderna. Något som också efterfrågades var en närmare koppling mellan högskoleinstitutionerna och potentiella avnämare av forskarutbildad personal. Närmare 40 procent av såväl sociologer som statsvetare ansåg det sålunda vara en fördel för forskarutbildningen med en ökad "yrkesorientering" i form av täta kontakter och informationsutbyte mellan institutionerna och statliga, kommunala och privata organisationer.

Det är ofta trots systemet, inte tack vare det, som någonting fungerar

Förvisso kan de enskilda högskoleinstitutionerna på många sätt påverka såväl forskarutbildningens utformning som effektivitet i vid bemärkelse. Så till exempel kan detta ske genom selektion vid antagningen till forskarutbildningen, genom en medveten volymbegränsning till vad som är hanterbart med tanke på handlednings- och försörjningsmöjligheter för doktorander samt genom aktiv handledning. Ytterligare faktorer, som kan påverkas av institutionerna, är forskarutbildningens uppläggning, forskningsprogrammet i vid bemärkelse samt förekomsten av externfinansierade projektarbeten.

Ser man till helhetsbilden är det dock uppenbart att mycket av problematiken kring svensk forskarutbildning ligger utanför de enskilda institutionernas kontroll. Utan någon större överdrift kan man hävda, tror jag, att många av de problem, som forskarutbildningen nu dras med, är resultaten av en forskarutbildningsreform, som egentligen aldrig blev någon reform och som ingen på riksplånet velat ta ansvar för. Studietiderna är fortsatt långa, avbrottsfrekvensen är hög och framtidsutsikterna för forskarutbildade sannolikt sämre än någonsin.

Utän anspråk på fullständighet vill jag peka på några av de, som jag tror, operativa variablerna med anknytning till högskolesystemet och därmed forskarutbildningen. En av dessa variabler är helt enkelt det faktum att det måste bli attraktivt att doktorera. Till stor del har detta att göra med doktorsexamens meritvärde.

Doktorsexamens meritvärde måste förbättras

Under det senaste dryga året har jag i samband med projektet "Högskolan som arbetsmiljö" intervjuat ett stort antal individer inom samhällsvetenskaplig, humanistisk och teknisk fakultet vid Lunds Universitet. Närmare bestämt har det rört sig om individer på samtliga nivåer inom respektive forskarsamhälle, från professorer till doktorander med utbildningsbidrag. En synpunkt, som härvid mycket ofta framkommit, är en uppenbar risk för negativ selektion till den akademiska forskarkarriären, som det nu ser ut. Orsaker till detta, har man menat, är endast till en del bristerna i försörjningsmöjligheter under forskarutbildningen. Än allvarligare är det dåliga meritvärder hos doktorsexamen såväl inom som utom det akademiska systemet. Tämligen osökt leder oss detta in på frågan om de forskarutbildades arbetsmarknad.

Arbetsmarknad måste förbättras

Mycket talar för att som det nu är ter sig en akademisk forskarkarriär allt mindre lockande för begåvade stu-

denter. Inom tjänsteorganisationen på stat är rekryterings- och befördringsvägarna på många håll i det närmaste helt stängda. Till detta kommer en lönesättning, som i många fall ter sig mycket märklig i relation till vad som erbjuds kvalificerad personal i en vid räkka av verksamheter utanför den akademiska forskarkarriären. Vittnesmålen i intervjuerna har också varit många om att verkliga begåvningar alltför sällan påbörjar forskarutbildningen eller i de fall de gör det inte väljer att stanna kvar inom högskolesystemet.

Inom den svenska högskolan måste det till en omorganisation av tjänstesystemet parad med en realistisk lönesättning. Annars riskerar vi inte bara långtgående negativa effekter på nyrekryteringen av personal utan också en stagnation inom vida delar av den löpande verksamheten. Att få fart på systemet skulle samhällsekonomiskt kosta förhållandevis lite och troligen ge väldigt mycket. Fastän det alltför sällan faktiskt erkännes är det ju, när allt kommer omkring, i den högre undervisningen och forskningen, som ofantligt mycket av vårt samhälles framtid ligger.

Även om anställningsvillkoren förbättras inom högskolan, är det ju på den ickeakademiska arbetsmarknaden, som majoriteten av våra nyblivna doktorer måste söka sin utkomst. Mycket talar för att i dagens situation är meritvärdet av en doktorsexamen ytterst ringa inom vida delar av den icke - akademiska världen. Åtminstone till en del kan detta, i synnerhet inom den offentliga sektorn, avhjälpas genom att disputationstväng införes för vissa typer av tjänster i chefsposition. Till inte så liten del dock tror jag att botmedlet heter kvalitet, inte kvantitet, då det gäller forskarutbildad personal. Detta leder oss in på några frågeställningar om forskarutbildningen som sådana.

Forskarutbildningen måste ges en fastare struktur

Uppenbarligen är det nödvändigt med en klarare och mer genomtänkt definition av doktorsexamen än vad som nu förekommer. Som det nu är tycks det på sina håll finnas lika många varianter av forskarutbildning, som det finns institutioner eller avdelningar även inom samma disciplin. Detta kan knappast vara rimligt, lika lite som att man mekaniskt stadgat samma normalstudietid för samtliga fakulteter, oberoende av ämnesmetodik och annat.

Något som också bör överses är antagningsbestämmelserna till doktorandutbildningen. De nuvarande mycket vaga och liberala bestämmelserna medför, i synnerhet kanske inom samhällsvetenskap och humaniora, att det i praktiken kan vara omöjligt att avvisa sökande till forskarutbildningen, även om individerna ifråga bedöms som klart olämpliga. Erkänner vi inte att såväl forskarutbildningen som högskolesystemet i stort måste

ha en elitistisk karaktär för att fungera väl, får vi också många av de oönskade effekter, som nu börjar framträda mycket klart. Detta drabbar oss inte bara samhällsekonomiskt på längre sikt. Det drabbar tyvärr också många individer, som fått en bättre framtid utan forskarstudier. En lösning på problemet kan måhända vara införandet av ett obligatoriskt provår inom forskarutbildningen.

Inom ett stort antal akademiska discipliner är egentligen all utbildning utom på forskarutbildningsnivån spärerad eller kvoterad. Detta ter sig märkligt både ur samhällsekonomiska synpunkter och med tanke på den selektion till forskarutbildningen, som måste förekomma, om den skall fungera rimligt. En framkomlig väg kan här vara att dimensionera forskarutbildningen inte bara efter de teoretiska handledningsresurserna utan också efter de försörjningsmöjligheter för doktorander, som kan erbjudas vid institutionerna.

Ytterligare en väg är att överse de nuvarande formerna för medelstilleddning, vilka i en hel del fall gör det lönsamt för institutioner att dra på sig så många doktorander som möjligt. Till detta kommer att det knappast vore omöjligt att göra en rimligt noggran uppskattning av det samhälleliga behovet av forskarutbildad personal och att dimensionera utbildningen efter detta.

Konklusion

I mångt och mycket är högskolan en organisation, som sannolikt bäst fungerar, om den får sköta sina affärer i frihet under ansvar. Uppenbart är emellertid att framledes bör denna frihet under ansvar utövas inom ett delvis förändrat regelsystem i vid bemärkelse. Detta regelsystem bör innefatta en förändrad tjänsteorganisation med reella möjligheter till nyrekrytering av forskare och lärare, liksom vidgade karriärmöjligheter för den redan befintliga personalen. Nödvändigt är också en mera realistisk lönesättning än vad som nu tillämpas samt en översyn och ett vidgande av den ickeakademiska arbetsmarknaden för forskarutbildade. Specifikt för forskarutbildningen behövs det en översyn av målsättningen för utbildningen, antagningen till den samt dess dimensionering. Inom ett betydande antal discipliner bör en hårdare selektion än nu tillämpas vid antagningen av doktorander. Utbildningens volym bör också begränsas till en nivå, där den är hanterbar för institutionerna och avsättningsbar på arbetsmarknaden.

Önskvärda åtgärder är också en översyn av anslagsystemet till den akademiska forskningen samt högskolans egna kontrollmöjligheter och styrfunktioner. Möjligen kan en del av lösningen ligga i vidgad befogenheter för fakultetsnämnder och liknande. Möjligen kan det vara effektivare med införandet av någon ny typ av kontrollinstans inom högskoleenheterna, som mera di-

rekt än nu kan kontrollera och styra institutionernas verksamhet.

Mycket av vad som här berörts kan påverkas av de enskilda högskoleenheterna. Än mer betydelsefulla torde dock, i synnerhet på kort sikt, vara genomgripande åtgärder på riksplanet. Under alla förhållanden är det så att om ingenting rejält göres inom rimlig tid synes risken för såväl stagnation som negativ selektion vara betydande inom vida delar av det svenska högskolesystemet. Förhoppningsvis behöver vi inte uppleva detta i dess fulla vidd.

Göran Jense

Författaren till denna artikel, FD Göran Jense, är verksam vid sociologiska institutionen i Lund. För närvarande arbetar Jense med projektet "Högskolan som arbetsmiljö", finansierat av Arbetarskyddsfonden, UHÄ samt PU-enheten vid Lunds Universitet. Som delresultat av projektet har hittills publicerats "Forskarutbildning och sedan? (PU-rapport nr 82:113), som artikeln delvis bygger på, samt "Humanistisk forskarutbildning", (PU-rapport nr 82:118). Under 1983 kommer ytterligare två rapporter om respektive teknisk och naturvetenskaplig forskarutbildning att publiceras, följda 1984 av en rapport om medicinsk forskarutbildning. Projektet kommer 1984/85 att resultera i två sammanfattande volymer, en om forskarutbildningen och en om arbetsvillkoren för den forskande och undervisande personalen inom högskolesystemet.

Referenser

- Anderson, R., A., The necessity of field methods in the study of scientific research, i Mendelshon & Elkana (eds.), Sciences and Cultures, Reidel, 1981.
- Becher, R., A., Towards a definition of disciplinary cultures, Cambridge University, 1980.
- Berelson, B., Graduate Education in the United States, McGraw-Hill Book Company, 1960.
- Björkhem, Ö. et al. Lunds studentkärs doktorandenkät, Lund, 1980.
- Caplow, T. & McGee, J., R., The Academic Marketplace, Science Editions Inc., 1961.
- Ekehammar, B., Kvinnor och män i högre utbildning och forskning UHÄ-rapport nr 1981:20. Forskarutbildning och social bakgrund, UHÄ-rapport nr 1982:3.
- Fensham, P. J. et al., PhD Education in Australia – The Making of Professional Scientists, Australian Academy of Science, 1974.
- Forskningens framtid, Forskning om forskarutbildningen i högskolan, SOU 1981:29, Stockholm, 1981.

- Husén, T., *Talent, Opportunity and Career*, Almqvist & Wiksell, 1969.
- Imse, Th., P., *The Professionalization of Business Management*, Washington, D. C., 1962.
- Jense, G., *The Swedish Academic Marketplace – The Case of Science and Technology*, Akad. avh., Lund, 1979. Forskaren och högskolan, FRN-rapport nr. 29-U, Stockholm, 1980.
- Jense, G., *Forskarutbildning och sedan?*, PU-rapport nr 82:113, Lunds Universitet, 1982. Humanistisk forskarutbildning, PU-rapport nr 82:118, Lunds Universitet, 1982.
- Lane, J. E., *Attityddimensioner vid statliga högskoleinstitutioner utan fasta forskningsresurser*, Umeå, 1981.
- Lind, J., E. et al. *Forskarutbildningsenkäten 80*, Sociologiska institutionen, Göteborg, 1980.
- Rydén, I. et al., *Effektivitet i forskarutbildningen*, Riksrevisionsverket, 1982.
- Stankiewicz, R., *Leadership and the Performance of Research Groups*, akad, avh., Lund, 1980.
- Strömberg, L., *Forskarutbildning och handledning*, rapport nr 12/1979, Doktorandenkäten, rapport nr. 17/1980, pedagogiska institutionen, Uppsala.
- Zetterblom, G., *Forskarutbildningens dimensionering*, UHÄ, 1982.

Nya bidrag till socialpolitisk teori

Socialt arbete – ett nytt universitetsämne

I samband med 1977 års universitetsreform, då socialhögskolorna införlivades med universiteten, infördes ett nytt ämne inom högskoleutbildningen, nämligen *socialt arbete*. Ämnet finns inom både grundutbildning och forskarutbildning. Universitetslektoraten vid de tidigare socialhögskolorna omvandlas successivt till att gälla det nya ämnet. Professurer i ämnet har också inrättats successivt. Den första kom i Göteborg 1977 (tillsatt 1979) och därefter har följt Stockholm, Umeå och (1983) Lund.¹

Det nya ämnet presenteras i boken *Vad är socialt arbete?*, redigerad av Kerstin Lindholm och Kjell Askeland, där 21 författare ger mer eller mindre tungt vägande bidrag till definitionen. Boken är resultatet av ett forskningsprojekt, beställt av UHÄ 1979. Lindholm var

då lektor i social metodik vid socialhögskolan i Stockholm och Askeland 1:e amanuensis i pedagogik vid distriktshögskolan i Lillehammer men anlitad som expert av UHÄ. Arbetet har bedrivits i samråd med en referensgrupp från socialhögskolan i Göteborg och har innefattat en rad konferenser och seminarier med författarna och referensgruppen.

De flesta medarbetarna är eller har varit praktiskt verksamma socialarbetare. Flertalet har deltagit i något forskningsprojekt på området. En rad av artiklarna handlar dock mest om praktiska problem i socialt arbete som närmast kan betecknas som exempel på vad ämnet kan syssla med. Askeland presenteras i förordet som utomstående bedömare. Han bidrar med en inledning och med en kommentar till samtliga bidrag. Det senare är naturligtvis en svår uppgift, och det är inte förvånande att vissa av kommentarerna inte höjer sig över det självklara.

Vad är då socialt arbete? Frågan besvaras på flera ställen i boken. När Nämnden för socionomutbildning (som 1976 gick upp i UHÄ) förde fram förslaget (1975) definierades ämnet som "ett tillämpat socialvetenskapligt ämne, inriktat på att ge förståelse för sociala processer och bakgrunden till sociala problem samt på att ge ett kunskapsmässigt underlag för sociala arbetsinsatser i vid mening". Relevanta teoribildningar inom sociologi, ekonomi, psykologi, rättsvetenskap och statsvetenskap borde kunna användas. Vidare borde "ett betydande utrymme ägnas åtgärdsinriktade kunskapsområden som socialpolitik och social metodik" (sid 192).

Professor Harald Swedner säger i sin artikel att disciplinen socialt arbete är ett exempel på ett nytt "paradigm" för samhällsvetenskapligt tänkande. Han betecknar det som ett "aktörparadigm" i likhet med vad som är vanligt inom medicinska och teknologiska discipliner. Forskningen bör utgå ifrån att "människors välfärd kan och bör främjas genom ett rationellt och målmedvetet handlande". Disciplinen socialt arbete tar avstånd från det "traditionella åskådarparadigmet inom samhällsvetenskaperna". Swedner understryker också ämnets tvärvetenskapliga karaktär (sid 244 ff).

Det finns flera – mer eller mindre sofistikerade – försök till definitioner. Den enklaste och kanske mest realistiska presenteras av Kjell Askeland i inledningen. Enligt honom innehåller ämnet socialt arbete ingenting som inte skulle kunna behandlas inom de traditionella universitetsämnena. Det är bara det, att dessa ämnens företrädare inte har prioriterat de sociala problemen. Det nya ämnet representerar "ett försök från samhällets sida att ta upp problem som de andra disciplinerna av olika anledningar inte prioriterar tillräckligt högt" (sid 23 f).

Flera författare betonar att ämnet socialt arbete måste

¹ Profesör i Göteborg är Harald Swedner, i Stockholm Hans Berglind och i Umeå Bengt Börjeson. Professuren i Lund är inte tillsatt.

ha en koppling till det praktiska socialarbete som utförs i samhället. Ett uttryck för detta är bl a att tillträde till forskarutbildning i regel ges endast till socionomer med flera års yrkeserfarenhet.² Forskningsprojekten avses också i stor utsträckning utföras i samarbete med praktiskt verksamma socialarbetare, detta för att erfarenheterna från deras arbete ska kunna användas i "samhällsförbättrande" syfte. Det är inte bara fråga om utvärdering av speciella åtgärder utan också om analys av de samhällsförhållanden – på makro- och mikroplanet – som åstadkommer sociala problem.

Det kan tilläggas att definitionsproblemen inom forskning och forskarutbildning har sin motsvarighet även inom grundutbildningen. Huvudämnet inom socio- nomutbildningen på social linje är numera "socialt arbete" men lärarna är till stor del hämtade från de traditionella universitetsämnena, vilket medför integrationsproblem. Tanken är att den nya forskarutbildningen så småningom ska kunna leverera universitetslektorer som har ämnet "i blodet". Men självfallet behövs också i framtiden lärare med specialutbildning.

Ny tidskrift

Forskning i (eller om) socialt arbete är en aktuell fråga även i våra nordiska grannländer. Socionomförbunden i de fem nordiska länderna ger sedan 1981 ut en gemensam tidskrift, *Nordisk socialt arbeid*, vilken som namnet antyder ges ut från Oslo men har medredaktörer och redaktionskommittéer även i de övriga länderna. Den kommer ut med fyra häften om året. Svensk redaktör är socionomen Stig Larsson, 1983 fil dr i sociologi.

Avhandling om "socialstaten"

I den nordiska tidskriften ägnas stor uppmärksamhet åt teoretiska frågor. I tredje häftet 1982 återges fakultetsoppositionen vid en doktorsdisputation i Lund i mars 1982. Respondent var socionomen Alf Ronnby och avhandlingens titel *Socialstaten. Till kritiken av socialteknokratien*. Opponent var Tomas Mathiesen, professor i rättssociologi vid universitetet i Oslo.

Ronnbys avhandling ventilerades vid sociologiska institutionen, men om ämnet socialt arbete funnits i Lund kunde den mycket väl ha rymts under den rubriken. Handedare var Harald Swedner – även sedan han blivit professor i socialt arbete i Göteborg. Ronnby har i flera år varit verksam som socialarbetare men har även undervisat vid socialhögskolan.

Det framgår redan av boktitelns formulering att avhandlingen är marxistiskt orienterad. En stor del av den

² Kravet på yrkeserfarenhet har på sina håll utsatts för kritik. Bl a professor Bengt Börjeson har föreslagit att kravet avskaffas eller modifieras.

upptas också av utläggningar av begreppet alienation och olika marxistiska lärosatser, dock inte utan kritik. Termen "socialstat" används (efter tyska och danska förebilder) för att beteckna en stat som i sin iver att sörja för människornas välfärd ingriper kontrollerande i medborgarnas liv och övertar deras "medmänskliga" funktioner. Detta sker genom en "socialteknokratisk" apparat som söker lösa de sociala problemen genom rationell administration för effektiv styrning av människorna. (Med "staten" avses även landsting och kommuner.)

Med denna utgångspunkt indelar Ronnby den aktuella socialpolitiken i tre delar: försörjningspolitik, anpassningspolitik och omsorgspolitik. Han gör ett intressant försök till klassificering och analys av de olika åtgärderna. Han har samlat och systematiserat en stor mängd fakta och i åtskilliga fall gett dem en ny belysning. Men han har också haft en ambition att ta upp en massa problem från olika områden, även när han inte har kunnat prestera annat än subjektiva omdömen.

I särskilda kapitel beskrivs "professionaliseringen" av den sociala verksamheten och inslagen av "socialpedagogiska" insatser. De senare betecknas som antingen "kontrollerande" eller "frigörande". Ronnby tar klart parti för "frigörande" insatser av den typ som Paulo Freire brukar få representera.

Ronnbys tes är att socialstaten och särskilt professionaliseringen av de sociala funktionerna gör människorna alienerade, passiva och maktlösa. Detta sammanhang beskrivs emellertid mera spekulativt än analysen av socialpolitiken och är inte helt övertygande. Man kan – som opponenter i sin annars uppskattande artikel också framhåller – diskutera om inte utvecklingen av den ekonomiska strukturen är viktigare än det inslag i denna struktur som socialstaten utgör. Erfarenheter från USA skulle kunna tyda på detta. Där är socialstaten mindre utvecklad men alienationen och den politiska apatin likafullt ett faktum. Ännu mera sekundär är väl professionaliseringen, som är en nödvändig förutsättning för att staten ska kunna påta sig sociala uppgifter i stor skala.

Invändningarna mot slutsatserna hindrar inte att Ronnbys avhandling måste betraktas som ett värdefullt bidrag till analysen av det moderna välfärdssamhället. Hans recept för framtiden är dock klart utopiska: avskaffande av lönearbete, radikal arbetstidsförkortning, stora delar av socialpolitiken överförd till arbetsplatser och bostadsområden etc. Hur detta skulle gå till går han inte närmare in på.

Kvinnan i välfärdssamhället

Ronnby behandlar även kvinnans situation i socialstaten. Han anser att föreställningen om kvinnans frigörelse genom yrkesarbete är dåligt grundad. Hon blir genom

detta ännu hårdare insnörd i ett "formellt och patriarkaliskt vårdssystem i stället för genom de vardagliga förpliktelserna i den patriarkaliska familjen". Utvecklingen har "frigjort kvinnorna för andra arbetsuppgifter men endast i ringa utsträckning frigjort kvinnorna" (sid 196 f).

Samma problem har också nyligen behandlats i en norsk bok. Kari Wærness, som är universitetslektor i sociologi vid universitetet i Bergen, har 1982 gett ut *Kvinneperspektiver på sosialpolitikken*, där problematiken utförligt behandlas. Boken ingår i en serie "Kvinnors levekår og livsløp" som har initierats av sekretariatet för kvinnoforskning inom Norges allmänvetenskapliga forskningsråd. Ytterligare tre böcker i denna serie har publicerats under 1982.

Wærness utgår till övervägande del från norska förhållanden men hennes iakttagelser är i stort sett relevanta även för Sverige. Hon diskuterar mera den professionella hemhjälpens och barnomsorgens förhållande till motsvarande arbete inom familjen än kvinnans yrkesarbete över huvud taget. Hon ifrågasätter dock om lönearbete för alla kvinnor är möjligt att realisera om man önskar att närmiljön ska kunna fylla väsentliga omsorgs- och kontrollfunktioner.

Det finns hos Wærness en viss parallell till motsvarande partier i Ronnbys avhandling. Hon skisserar tex en

överföring av vissa uppgifter från den professionella socialarbetarkåren till hem- och grannskapssfären. Skälet är emellertid mera att de sociala åtgärderna planerats utifrån ett manligt löntagarperspektiv än någon allmän samhällssyn.

Åke Elmér

Referenser:

Vad är socialt arbete? Redaktion: Kerstin Lindholm och Kjell Askeland. Serien Publica. Stockholm: Liber-Förlag 1981.

Ronnby, Alf, Socialstaten. Tillkritiken av socialteknokratien. Akademisk avhandling. Lund: Studentlitteratur 1981.

Mathiesen, Thomas, Socialstaten – til kritikken av sosialteknokratiet. Opposisjon ved Alf Ronnbys doktordisputas, Lund 19 mars 1982. I *Nordisk sosialt arbeid*, nr 3, årg 2, sid 3–18. Replik av Ronnby ibm sid 20–26. Oslo: Universitetsforlaget 1982.

Wærness, Kari, Kvinneperspektiver på sosialpolitikken. Serien Kvinnens levekår og livsløp. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget 1982.

Litteraturgranskningar

HENRY BÄCK: *Den utrikespolitiska dagordningen. Makt, protest och internationella frågor i svensk politik 1965–1973.* Stockholm: Stockholm Studies in Politics 14, 1979.*

I avhandlingen *Den utrikespolitiska dagordningen* studeras protest och protestaktiviteter som en del av den politiska beslutsprocessen i Sverige. Avhandlingen är baserad på ett teoretiskt resonemang kring hur politiska sakfrågor placeras på det politiska systemets sk dagordning. Enligt avhandlingens hypoteser kan den politiska aktiviteten på protestarenan förväntas skilja sig från andra arenor. Den politiska aktiviteten i en viss sakfråga kan också förväntas uppträda tidigare på protestarenan än på andra arenor.

Hypoteserna prövas med hjälp av innehållsanalys av det politiska sakinnehållet på protestarenan, av svensk pressdebatt och genom ett studium av de politiska partiernas agerande. Undersökningen inriktas därvid på internationella frågor, och därvid särskilt på Indokina-kriget, Biafrakriget och förhållandena inom öststaterna.

Henry Bäck är en orädd och ambitiös forskare som valt att behandla ett stort problemkomplex. På ett ställe i avhandlingen förekommer rubriken "Att innehållsanalysera hela samhället". Läsaren får lätt intrycket att Bäck egentligen velat göra något sådant. Som Bäck själv konstaterar (s 98) är en innehållsanalys av hela samhället inte möjlig att utföra, utan en mängd avgränsningar måste göras och ett urval av väsentliga företeelser måste komma till stånd. Den ambitiösa uppläggningsen och de svår bemästrade urvalsproblemen utgör ett dilemma för författaren. Avhandlingens brister har sin upprinnelse i att författaren inte alltid hittat en utväg ur detta dilemma.

Frågeställningar

Avhandlingens syfte är att använda protesten för att belysa samhällets maktrelationer (s 2). Syftet är inte att söka protestens orsaker eller att söka dess konsekven-

ser. Protestens orsaker behandlas dock i ett omfattande inledningskapitel i form av en litteraturstudie. Den inledande syftesformuleringen är relativt oprecis, och läsaren får på detta sätt inte veta vad som avses med "belysa" och med "maktrelationer". Läsaren får ge sig till tåls ytterligare åttio sidor, innan Bäck återvänder till en diskussion av vad som egentligen är avhandlingens syfte.

I avhandlingen skall två hypoteser, den *statiska hypotesen* och den *dynamiska hypotesen*, prövas (ss 85 ff). Den statiska hypotesen anger likheter och skillnader mellan "problem i verkligheten", "protest", "beslutsprocess" och "beslut", vilka utgör några av författarens huvudkategorier. Likheterna och skillnaderna beror av vilka sakfrågor som förekommer på arenorna, bl a om någon synlig beslutsprocess förekommit eller ej. Hypotesen formuleras i stor utsträckning med hjälp av statistiska likhetsmått och ges ingenstans en verbal formulering.

Den dynamiska hypotesen formuleras i form av en tidssekvens (s 93):

problem → protest → beslutsprocess → beslut

Pilarna antyder en kausal relation som dock ej skall behandlas (s 234). Hypotesen – i form av en tidssekvens – är rimlig, möjligen något trivial. Missnöje med ett problem leder ofta till att en politisk beslutsprocess sätts igång. Å andra sidan förekommer ofta protester, när beslut redan fattats i en fråga. Ibland, men långtifrån alltid, inleds då en ny beslutsprocess. Situationen är således möjligen mer komplicerad än vad hypotesen antyder, något som också författarens egna resultat antyder.

Klassificeringar

På flera ställen i avhandlingen konstruerar Bäck klassifikations-schemata för att bringa reda bland sina data. De intressantaste bland dessa schemata återfinns i kapitlet *Problem i verkligheten* (ss 105 ff) och behandlar bl a frågor kring socialism och imperialism. Bäck framhåller att begreppen har sin "utgångspunkt i marxistiskt färgade teoretiska föreställningar".

* Denna anmälan utgör en förkortad version av min fakultetsopposition av den 17 december 1979.

Avsikten med Bäck's centrala klassifikationsschema är att urskilja olika huvudtyper av politiska relationer. De kapitalistiska och socialistiska staterna uppvisar därvid skilda mönster. Definitionen av *socialism* blir således väsentlig.

"De samhällen där de undre skikten tagit herraväldet" är enligt Bäck's framställning socialistiska (s 108). Vad som avses med de undre skikten förklaras dock inte närmare. Däremot får läsaren veta att de undre skikten har makten i Sovjetunionen, Tjeckoslovakien, Polen, DDR m fl östeuropeiska länder. En definition är i princip aldrig felaktig, men den kan vara mindre användbar. Om Sovjetunionen utan närmare analys definieras som ett land där de undre skikten har makten, blir definitionen oanvändbar.

Enligt Bäck's uppfattning kan det råda en "harmonisk relation" mellan de socialistiska staterna och de undre skikten i de kapitalistiska länderna (s 109). Tyvärr förklarar inte Bäck närmare vad som avses med detta. Möjligen avser han att det råder en harmonisk relation mellan Sovjetunionens kommunistiska parti och de fattiga i Sverige, eller att en sådan relation finns mellan den tjeckoslovakiska staten och de färgade i USA.

Bland de politiska relationer som Bäck urskiljer återfinns "Icke-antagonistiska relationer, typ 2". Dessa avser relationer mellan och inom socialistiska stater. Sådana relationer anses vara icke-antagonistiska, dvs inte baserade på någon reell konflikt utan lösbara inom systemets ram.

Enligt Bäck's sätt att uppfatta problemen skall således konflikten mellan Sovjetunionen och Ungern 1956 och konflikten mellan Sovjetunionen och Tjeckoslovakien 1968 vara av icke-antagonistisk natur. Samma sak torde gälla händelserna i Polen 1981. I samtliga dessa fall löstes konflikterna med militära medel, något som knappast brukar förknippas med harmoniska politiska relationer.

Bäck's klassifikationsschema på basis av begreppen socialism, harmoni och icke-antagonism är oklart och föga lämpligt. Schemat har stor betydelse för den senare empiriska undersökningen och dess tillförlitlighet. Min huvudinvändning mot avhandlingen riktas mot sättet att klassificera politiska relationer.

Urvalsproblem

På grundval av resonemangen om socialism och harmoni väljer Bäck ut tre områden för närmare studium i det empiriska avsnittet:

1. Vietnamkriget, som är ett exempel på en imperialistisk relation.
2. Biafrakriget, som var en icke-antagonistisk motsätt-

ning av typ 1, dvs mellan två kapitalistiska periferistater.

3. Förhållandena inom och mellan de socialistiska staterna, som skall utgöra ett exempel på icke-antagonistiska motsättningar av typ 2.

Bäck framhåller att de utvalda områdena representerar olika typer av internationella relationer. Detta är möjligt korrekt, men skillnaderna är så stora mellan dessa områden att det förefaller svårt att göra några meningsfyllda jämförelser. Sålunda omfattar område 3 majoriteten av jordens befolkning under hela undersökningsperioden, medan område 2 var ett begränsat kortvarigt krig. Om andra områden valts ut, kunde de empiriska resultaten ha blivit annorlunda.

Ett annat exempel på hur urvalsproblemet hanteras återfinns i kapitlet Pressdebatten (ss 157 ff). Följande material väljs ut:

1. Ledare, ej andra artiklar.
2. Storstadstidningar, ej s k landsortstidningar.
3. Vissa storstadstidningar, ej mindre storstadstidningar.
4. 10 % av materialet i Skytteanska pressarkivet.
5. Endast utrikespolitiska ledare.
6. Göteborgs-Tidningen exkluderas.

Här torde flera möjligheter till urvalsfel föreligga. Bäck likställer dock urvalet med ett obundet, slumpmässigt urval.

Även på andra områden görs olika typer av urval. Vissa indikatorer på beslutsprocess väljs ut. Tidningen Dagens Nyheter utnyttjas som enda källa för mätning av protestaktiviteter. Väljararen exkluderas från analysen av beslutsprocessen. Urval görs ur utrikesdebatterna.

Ett visst fel kan alltid uppstå som resultatet av ett urvalsförfarande. När urval i flera steg och i flera sammanhang måste göras, kan ett *ackumulerat urvalsfel* som kraftigt påverkar resultatet uppstå.

Resultat

Avhandlingens båda hypoteser får svagt stöd genom den empiriska undersökningen. Möjligen är det mer korrekt att säga att resultatet är osäkert.

Den statiska hypotesen kan egentligen inte verifieras. Orsaken till detta står, enligt författarens egen tolkning, att finna i att operationaliseringen av "beslut" var olämplig (s 219). Det har inte gått att observera de viktiga s k A2-frågorna, dvs beslut utan beslutsprocess. Bäck ändrar då förutsättningarna för sin hypotesformulering och exkluderar A2-frågorna. Resultatet blir då bättre.

Också den dynamiska hypotesen får osäkert stöd.

Proteströrelsen har sannolikt övervärderats. Pressdebatten är samtidig med protestaktiviteten. En viss besvikelse kan inställa sig hos läsaren, när denne konstaterar att resultatet är mycket osäkert, trots att ett så omfattande förberedelsearbete nedlagts.

Det bestående intrycket från läsningen av Henry Bäckes avhandling härrör från den energiska och sakkunniga metoddiskussion som förs på åtskilliga ställen. Bäck ger aldrig upp inför de svåra metodproblemen; han finner alltid en acceptabel lösning. Få statsvetenskapliga undersökningar präglas av en sådan metodmedvetenhet som Bäckes avhandling. De protester som kan riktas mot avhandlingen rör enskilda metodproblem och bör inte överskugga avhandlingens förtjänster.

Jan Åke Dellenbrant

HANS-HENRIK HOLM: *Hvad Danmark gør . . . En analyse af dansk u-landspolitik*. Århus: Politica 1982.

Biståndspolitik och annan u-landspolitik hör troligen till de områden inom politiken som oftast kritiseras och därtill både av folk i gemen, av forskare och av politiker. I de nordiska länderna har kritiker bl a hävdats att ländernas politik utgör ett dubbelspel: fagra ord kombineras med egenintressenas primat i praktisk politik.

Sådana tankar återfinns också i Århus-forskaren Hans-Henrik Holms bok "Hvad Danmark gør . . .". Titeln anspelar på ett citat från HC Andersen, "Hvad fatter gør, er altid det rigtige" – är det som Danmark gör på u-landspolitikens område alltid det riktiga? Även om Holm inte gör anspråk på att besvara denna fråga, är hans syfte ändå ambitiöst. Han vill beskriva vad Danmark gör och förklara varför man gör på detta sätt.

I denna anmälan kommer jag först att redovisa innehållet i Holms bok. Hur beskriver han Danmarks u-landspolitik? Hur förklarar han u-landspolitikens inriktning? Därefter kommer jag att ta upp några punkter i den "teoretiska ram" som författaren ger. Slutligen ämnar jag diskutera de metoder som Holm använder för att få svar på sina frågor, samt föreslå en alternativ metod.

Den som förväntar sig en detaljerad redovisning av Danmarks politik mot u-länderna i linje med det arbete som Olof Stokke utfört om Sveriges biståndspolitik¹ kommer att bli besviken på Holms bok. Här finns få tabeller och inga detaljer om länderval, sektorsval och finansiella ramar. Den beskrivning som ges av utveck-

lingen av dansk politik är kortfattad och visar på tendenser i politiken. Holm är intresserad av vilka faktorer som påverkat politikens utformning. Detta gör studien mer intressant än en ren beskrivning hade varit.

Holm karakteriserar dansk u-landspolitik som en "reaktiv balanspolitik". Med detta menar han en försiktig och pragmatisk status quo-inriktad politik som utmärks av att landet tar få egna initiativ, men gärna stöder andras medlarinsatser, att man undviker konfrontation och att man är positiv till internationellt samarbete. Dansk u-landspolitik saknar en självständig profil. När politiken, som svar på yttre och inre krav, förändras, sker det genom en försiktig anpassningsprocess.

Författaren konstaterar att tre principer varit förhärskande under hela u-landspolitikens historia²: balansprincipen, neutralitetsprincipen och renomméprincipen. Politikerna har hela tiden försökt samtidigt tillmötesgå såväl danska intressen som u-ländernas intressen och andra internationella önskemål. Denna balansgång har man sökt klara genom att bedriva en (förment) neutral politik. Den skulle vara neutral i fråga om mottagarländer, dvs inte ställa några politiska villkor, men också internt i Danmark såtillvida att man skulle undvika att politisera dessa frågor. Uppdelningen av dansk bistånd i en femtioprocentig multilateral andel och en lika stor bilateral andel, är också att hänföra till denna princip. I sin tur gagnar neutraliteten på biståndsområdet Danmarks internationella rykte, som politikerna lagt stor vikt vid.

Holm menar att de många krav som ställs från olika inhemska grupper på u-landpolitiken, kopplade till de många hänsyn man måste ta till internationella intresser och deras krav, gör att politiken med nödvändighet blir reaktiv och försiktig. Danmark för en "reaktiv balanspolitik".

När Holm vill förklara varför Danmark agerar på detta sätt stöder han sig på en "teoretisk ram". Med utgångspunkt i de sk interdependensteorierna hävdar han att grunden för en förklaring måste ligga i en analys av utvecklingen i det internationella systemet under tidsperioden. Till denna lägger han sedan en analys av interna förhållanden. Man måste studera beslutsprocessen och framför allt vilka aktörer som uppträder där, framhäver Holm.

Han stannar för att undersöka följande förklaringsfaktorer:

- tendenser i det internationella systemet
- den interna ekonomiska strukturen och resurserna
- partier och allmän opinion
- intresseorganisationer

Tillsammans taget ger denna analys, menar Holm, *ramarna* för vad Danmark kan göra i sin u-landspolitik.

De externa faktorerna får en undanskymd plats i analysen. Holm påpekar att förhållandet till USA kan ha påverkat Danmarks politik, men tillstår att NATO:s och EG:s betydelse inte behandlas särskilt ingående. Jag tror det hade varit av stort värde om Holm inkluderat en undersökning av organisationsdeltagandets konsekvenser. Påståendet att medlemskapet i EG förändrat Danmarks politik hade varit värt att undersöka i detta sammanhang.³

Danmark är, hävdar Holm, i viss utsträckning ekonomiskt beroende av omvärlden, men mera av andra länder än av u-länder. Dessa är snarast att se som reservmarknader och reservleverantörer för danskt näringsliv. De externa beroendena skapar således bara en grov ram för u-landspolitiken.

Den allmänna opinionen i Danmark har heller inte någon betydande plats i att förklara politiken, anser Holm. Problemet för politikerna har istället varit att *skapa* en opinion för en stor biståndssatsning. I enskilda fall har visserligen opinionsyttringar påverkat besluten, men i allmänhet har beslutsfattarna kunnat agera utan att behöva snegla på opinionen.

Partipolitiken kan inte heller den förklara Danmarks agerande. Holm konstaterar en bred enighet och menar att sakområdet kan sägas ha varit avpolitiserat. Under senare år har dock en tilltagande politisering ägt rum.

Intresseorganisationerna ägnas särskild uppmärksamhet. Det danska organisationssystemet på u-landsområdet delas upp i tre kategorier: näringslivets organisationer, humanitära organisationer och "rena" u-landsorganisationer. Bl a genom systemet med organisationsdeltagande i olika råd och nämnder på biståndspolitikens område har samtliga de tre typerna varit mycket aktiva i beslutsprocesserna. De upplever sig ha goda kontakter med beslutsfattarna.

Holm tar också upp frågan om dessa goda kontakter innebär att organisationerna också *påverkar* politiken. Här skiljer sig kategorierna. Den ideella organisationen Mellempøkeligt Samvirke sägs föra en defensiv politik, utan nämnvärt inflytande på statens politik. Det är arbetsmarknadens organisationer som, i kraft av sin allmänna politiska tyngd, kan influera besluten. Holm påpekar visserligen att näringslivet är splittrat i sina intressen, att olika delar av det motverkar varandra, och att u-landspolitiken oftast är ett sekundärt intresse, men menar ändå att näringslivet och fackföreningarna spelat en avgörande roll vid utformningen av u-landspolitiken.

Sammanfattningsvis menar Holm att ekonomiska beroenden och resursproblem, kombinerat med administrativ stelhets och, inte minst, intresseorganisationernas krav sätter mycket snäva ramar för dansk u-landspolitik.

I sin jämförelse mellan Danmark, Sverige och Norge konstaterar Holm att det trots stora likheter i u-landspolitiken existerar vissa klara skillnader. Dessa anses för det första bero på den allmänna utrikespolitiska linjen: Norge har valt en atlantisk, Sverige en nordisk och Danmark en europeisk orientering. NATO-medlemskapen och Sveriges alliansfrihet spelar in. För det andra förklarar de olika ekonomiska situationerna skillnaderna. Den ekonomiska krisen drabbade Danmark tidigt och hårt. Norge har sin olja. Holm förutser emellertid en konvergens i politiken mot u-länderna allt efter som de ekonomiska besvärligheterna även drabbar Sverige och Norge. Näringslivets intressen kommer mer och mer att sätta spår i staternas politik.

Författaren avslutar med att rekommendera en integrerad, konsekvent, effektiv och u-landsorienterad politik. En sådan skulle kräva ökad koordinering (Holm vill ha en "u-landsombudsman"), ett samarbete med ett fåtal u-länder inriktade på fördelningspolitik, en satsning på utvärderingar av politiken (sådana saknas idag) och en ny målsättning. Holm vill ha en politik som strävar till att ge ett fattigt land möjlighet att själv ändra på sin strukturella position.

Uppläggningsen av Holms bok är klar och konsekvent genomförd. Den teoretiska ramen ger stadga åt framställningen. Blandningen av globala och inhemska förklaringsfaktorer kan dock vara förvirrande, särskilt som de externa faktorerna ägnas en markant mindre uppmärksamhet. Urvalet av faktorer kan också tyckas godtyckligt och snävt. Dessutom kan man fråga sig om avsnittet om "tilpasning og balance" verkligen är nödvändigt. Nyttan av att sätta etiketter på staters politik är tvivelaktig, och författaren påpekar dessutom själv att dansk politik både har karaktäriserats som "passiv", "anpassande" och "aktiv", förutom som en "balanserande" politik. Därmed täcks alla de möjligheter Holm tar upp, utom formen "dominerande" politik. Om en sådan tvekan kan råda, är värdet av begreppsexercisen ovisst. Lägg här till en viss oklarhet i begreppsapparaten. Hur ska man tex skilja mellan dessa olika former för utrikespolitik? De definieras utifrån antalet krav som ställs på beslutsfattarna, och varifrån kraven kommer. Hur ska detta mätas? Notabelt är att författaren själv hänvisar till statens *beteende* när han vill visa att Danmarks politik är balanserad.

Holm kallar sin metod för "ramanalys". Tillvägagångssättet att i en analys gradvis sätta upp allt fler restriktioner för statens handlingsfrihet verkar rimligt. Mer tveksamt är om resultatet blir "förhållandevis precisa" slutsatser om landets beteende. Restriktionernas omfång kan nog vara stort, men ändå torde de lämna så stort manöverutrymme att eventuella prediktioner torde

bli av generell och vag natur. Författarens angivande av vad som måste undersökas för att ge en säker förutsägelse i konkreta fall (s 160) innebär också ett steg från en generell ramanalys till en djupstudie av ramarna i det speciella fallet.

Över huvud taget synes Holms explicita förkastande av fallstudiemetodik vara förhastat. Holm menar att man genom en sådan analys förlorar helhetssynen och möjligheten att dra generella slutsatser om dansk u-landspolitik (s 65). Detta är en felaktig bedömning – om den jämförande fallstudie man utför är övertänkt och systematisk. Ett antal djupstudier, utnyttjande samma frågeställningar och metod i samtliga fall, av ett väl motiverat urval av beslutssituationer torde ge ett både exaktare och vetenskapligt intressantare resultat än en "ramanalys".⁴ Urvalet kan baseras på så lika fall som möjligt, eller på "avvikande" fall och ha till syfte att upptäcka nyckelvariabler och "missing components". Samtidigt tillfredsställs krav på precision och diskriminering. Fallstudiens resultat kunde kompletteras med översiktliga undersökningar, tex av kvantitativ natur. Jag är medveten om materialproblemet, men tror ändå att en jämförande fallstudie är ett gott alternativ.

"Hvad Danmark gør . . ." är en intressant bok, särskilt för dem som är intresserade av de politiska faktorernas roll i u-landspolitiken. Här fyller den en lucka. Bokens värde minskas dock genom frånvaron av egna empiriska studier. Författaren baserar sina slutsatser på sekundärlitteratur och enskilda uttalanden, vilket gör att boken ibland ger ett ytligt intryck. Holm utnyttjar också en teknik, där han i vissa kapitel hävdar att "i kapitlet innan visade det sig att . . .". Går man tillbaka i texten visar sig underlaget för sådana säkra slutsatser ofta vara magert.⁵ Att slutsatserna sedan tycks både rimliga och överensstämmande med annan forskning⁶ förtar inte intrycket.

Ole Elgström

Noter

- ¹ Olof Stokke: Sveriges utvecklingsbistånd och biståndspolitik. Motala 1978.
- ² Det framgår inte helt klart om det rör sig om av politikerna upprättade principer eller om författarens egen konstruktion. Det senare verkar troligt.
- ³ Jfr resonemangen i Ole Elgström: Aktiv utrikespolitik, Lund 1982, särskilt kapitel VI avsnitt 3.2.
- ⁴ För en utförlig beskrivning av en typ av ansats vid jämförande fallstudier, se A L George: Case studies and theory development, i P G Lauren, ed: Diplomacy, New York, The Free Press 1979.

- ⁵ Tesen om intresseorganisationernas basala och partiernas obetydliga roll för politiken synes inte välbelegd. Här tror jag att fallstudier kunde ha givit ett bättre underlag för preciserade, säkra slutsatser.
- ⁶ Jfr tex med mina egna slutsatser i Aktiv utrikespolitik, Lund 1982, kapitel VIII och IX.

HÅKAN HOLMBERG: *Folkmakt, folkfront, folkdemokrati. De svenska kommunisterna och demokratifrågan 1943–1977*, Studia Historica Upsaliensia 122, Uppsala: Almqvist & Wiksell International 1982

Uppsalahistorikern Håkan Holmberg har genomfört en undersökning av de svenska kommunisterna och demokratifrågan 1943–1977. Författaren menar inledningsvis att det internationella perspektivets betydelse för de svenska kommunisternas ideologiska uttalanden inte har beaktats tillräckligt av icke-marxistiska forskare (s 1). Till denna senare grupp hör helt uppenbart Håkan Holmberg. Den mark han har att bryta är tidigare delvis beträdd av ett fåtal forskare som genomfört större undersökningar. Därtill finns ett flertal översiktsverk och åtskilligt debattmaterial.

1

Holmberg behandlar de svenska kommunisternas inställning till politisk demokrati och förändringar i denna inställning från den kommunistiska internationals upplösning 1943 till den senaste större utbrytningen ur VPK 1977. Den "klassiska" kominternkommunismen används som jämförelsenorm för att fastställa i vad mån enskilda eller grupper av kommunister sökt överskrida de tidigare gränserna.

Som förklaringar till ideologiska förändringar använder Holmberg: internationella större händelser, utvecklingen i den kommunistiska rörelsen internationellt samt förändringar i den svenska inrikespolitiska situationen. Det har hävdats, bl a av Karl Popper, att den kommunistiska idétraditionen är starkt benägen att använda sig av olika sk immuniseringsstrategier.¹ Härigenom skulle den kommunistiska idétraditionen efter Marx inte uppfylla de krav som måste ställas på en vetenskaplig teori. Leszek Kolakowski har framhållit att termen "vetenskaplig socialism" innebär att både socialismen som mål och medlen för dess förverkligande är vetenskapligt betingade. Sålunda har ett partis framgångar betraktats som bevis för att det egna handlingssättet stått på vetenskaplig grund.² Håkan Holmberg konstaterar redan i inledningen av sin bok att då kommunistiska partier i vissa länder varit framgångsrika i sin strävan att ta den

politiska makten har den kommunistiska idétraditionens analyser och praktiska rekommendationer skyddats från kritisk granskning. Härigenom har de svenska kommunisterna haft endast obetydliga möjligheter att anpassa den egna ideologin till den svenska samhällsutvecklingen. Men då den kommunistiska idétraditionen är så starkt inriktad på maktövertagandets problematik kan stora dagspolitiska skillnader tänkas från parti till parti. Detta behöver dock inte innebära några ideologiska förändringar, d v s en förändrad syn på de nya samhällsformers socialismens skapelse (s 3). Redan med detta konstaterande aviserar Holmberg undersökningens resultat.

Avhandlingens olika kapitel penetrerar olika tidsperioder och är upplagda på samma enhetliga sätt. Där behandlas med utgångspunkt i den internationella och svenska bakgrunden synen på 1) det existerande svenska samhället och på 2) det socialistiska samhället. Dessa huvudsakliga områden delas upp i följande undergrupper:

- 1 a) inställningen till det rådande parlamentariska styrelseskicket i Sverige.
- b) synen på vägen till den politiska makten och den socialistiska samhällsordningen.
- 2 a) synen på staten, proletariats diktatur etc
- b) partisystem, val och opposition
- c) medborgerliga fri- och rättigheter, i första hand yttrande- och tryckfrihet samt organisationsfrihet

Det material Holmberg åberopar utgörs av ledare och politiska artiklar i den kommunistiska pressen, partiprogram, programförslag, böcker och broschyrer som utgivits i anslutning till partiverksamheten samt debattartiklar i annan press av framträdande kommunister. Varken riksdagsmaterial eller VPK:s eget arkiv har använts då det inte ansetts tillföra undersökningen något. Till detta finns anledning återkomma längre fram.

2

Holmberg går kronologiskt igenom den kommunistiska synen på demokratin och socialismen. Det leder till slutsatsen att SKP/VPK:s ideologiska reaktioner på förändringar inrikes, utrikes och inom den kommunistiska världsrörelsen har varit betydligt mer komplicerade än ett stegvis övergivande av den "klassiska" kommunismens ståndpunkter (s 215). Vidare konstaterar Holmberg att delaktigheten i en kommunistisk världsrörelse och övertygelsen om att vara instrumentet för kapitalismens avskaffande medför att ett kommunistiskt parti kan "genomföra snabba och dramatiska taktikförändringar beroende på 'hur läget i klasskampen' uppfattas vid olika tidpunkter." Således menar Holmberg att även

om ett kommunistiskt parti "under lång tid" omfattat teorin om en fredlig och parlamentarisk väg till socialism, behöver detta inte innebära att partiet tagit steget över till en principiellt parlamentarisk eller revisionistisk ståndpunkt (s 215).

Den avslutande slutsatsen blir att valet mellan en fredlig eller våldsamt väg till makten bestäms av styrkeförhållandena i klasskampen, internationellt och i det egna landet. "Här kan bedömningen starkt skifta mellan olika kommunistiska grupper, men principen om det egna partiets ledande roll i den samhällsomvandling som skall ske, delas av alla" (s 218). Holmberg menar att man har misslyckats lösa problemet att kombinera politisk pluralism med en bevarad ledande roll för det kommunistiska partiet. Den svenska kommunismens utveckling under efterkrigstiden kan därför beskrivas som en stegvis fördjupad politisk kris, anser Holmberg. "De försök att lösa krisen som hittills presenterats har alla fallit av samma orsaker – behovet att hålla fast vid partiets ledande roll såväl under som efter det socialistiska maktövertagandet."¹¹

3

I sin motivering till undersökningens tidsgränser anger Holmberg att Kominterns upplösning 1943 var en stor händelse för kommunistpartierna runtom i världen. De fick nu för första gången lov att skriva egna partiprogram och befriades formellt från bindningarna med Moskva (s 10). Förvånande är här att Holmberg inte klarare uttrycker vad folkfrontepoken betydde för de kommunistiska partiernas möjlighet att agera utan att alltid inhämta Moskvans välsignelse. I en avhandling som utkom strax efter Holmbergs, och som också behandlar det svenska kommunistpartiets ideologi, hävdar författaren Kent Lindkvist att vid övergången från leninism till folkfrontsideologi var det i stort sett endast synen på partiets organisationsform som var helt densamma, "i övrigt finns skillnader på varje punkt".³ Man kan på goda grunder hävda att undersökningens första tidsgräns lättare kunnat motiveras om den dragits kring 1935.

Till detta sammanhang hör också valet av Kominternprogrammet som jämförelsenorm. I anslutning härtill hade beskrivningen av det kommunistiska demokratibegreppet med fördel kunnat fördjupas och likaså hade något kunnat sägas om vilken demokratiuppfattning som fanns inom SKP fram till 1943. Om man som Holmberg gör ett studium över flera decennier av en utveckling och jämför med en viss utgångspunkt, är det självfallet av vikt att denna utgångspunkt är noggrant preciserad och välmotiverad. Helheten skulle otvivelaktigt stegas upp betydligt om denna inledande beskrivning kompletterades.

4

Med Holmbergs arbetssätt ges artiklar och pressdebatt en hög prioritet när det gäller att fastställa den ideologiska utvecklingen. Emellertid är materialet uppenbarligen inte lika rikhaltigt under hela undersökningsperioden. Härigenom framskymtar ibland en viss risk för att det som fastställs vara en officiell partiståndpunkt kanske inte alls är det. Åtminstone måste man stundom sätta det ifråga på grund av källmaterialets begränsning. Detta gäller exempelvis beträffande reaktionen hos de svenska kommunisterna på Prag-kuppen 1948. Holmberg konstaterar att denna föränledde en rad kommentarer från kommunisthåll och exemplifierar med en artikel i Ny Dag skriven av Jörgen Jörgensen, sympatisör (ej medlem) till det danska kommunistpartiet. Holmberg anser att Jörgensens långa inlägg, som publicerades i SKP:s press utan genmäle, knappast kan uppfattas "som annat än ett ställningstagande från partiledningens sida till den uppfattning om den borgerliga demokratins värde som återspeglas i Jörgensens formuleringar. Till detta lägger Holmberg slutsatsen att även om SKP:s attityd, t ex till socialdemokratien, skärptes så återgick man för den skull inte till de ståndpunkter som hade intagits före kriget (s 28 f). Något belägg för slutsatsen presenteras ej.

Källmaterialet ger också i andra sammanhang ett mindre tillfredsställande intryck. I varje enskilt kapitel ställer Holmberg ett antal frågor som han söker besvara inom kapitlets ram. Som exempel kan nämnas några frågor angående perioden 1943–1948, bl a om partiledaren Sven Linderot under 1940-talets slutskede skulle ha önskat en längre gående självständighet gentemot den internationella kommunismen än vad partiledningen i övrigt gjorde. Det antyder nämligen Åke Sparring i sin undersökning "Från Höglund till Hermansson".⁴ Holmberg konstaterar att några belägg för att Linderot skulle hyst sådana önskemål inte finns i de uttalanden "som kunnat studeras". "Om några åsiktsskillnader fanns mellan Linderot och partiledningen i övrigt kan de knappast ha varit särskilt stora" (s 51).

Vidare kan som exempel nämnas behandlingen av frågan om varför SKP dröjde med att föra ut Kominforms politik 1947–48. Holmberg för fram den sannolika hypotesen att Kominform fick vänta tills efter valet 1948 eftersom den dittillsvarande enhetspolitiken varit så framgångsrik i röstetal räknat. Holmberg konstaterar sedan mycket riktigt att denna hypotes inte utesluter att partilinjen principiellt kan ha ogillats på sina håll (s 51).

Ett annat exempel där källmaterialet inte förefaller tillräckligt är i diskussionen om den interna kritiken av partiets linje 1944–48. Fastighetsborgarrådet i Stockholm, Set Persson, hörde till dem som häftigast kritiserade partiets enhetssträvanden med främst socialdemokraterna. Holmberg ställer frågan: Vilka åsiktsskillna-

der i demokratifrågan kan beläggas mellan Set Persson och SKP:s ledning? Som svar omnämner Holmberg att någon skillnad inte går att belägga, att Set Persson blev isolerad och att andra kritiker förmåddes ansluta sig till partiledningens linje. Han konstaterar också att detaljerna i konflikten, "vilka ligger utom ramen för denna undersökning", endast kan klarläggas med hjälp av internt material (s 76). Med tanke på undersökningens syfte är det dock tveksamt om "detaljerna", som kan antas innehålla motiveringar till ståndpunkterna, verkligen i detta fall ligger utom ramen för undersökningen.

Som helhet, vilket dessa exempel belyser, utgör avgränsningen av källmaterialet en begränsning då det gäller fruktbarheten i många av undersökningens delfrågor. Detta påverkar självfallet helhetsbilden.

5

Då det gäller materialet till undersökningen kan man, som framgått, resa vissa invändningar. Riksdagsmaterial och internt material har inte använts då det bedömts sakna intresse för undersökningen. Beträffande internmaterialet skriver Holmberg att de ställningstaganden han velat studera är sådana att de måste redovisas offentligt för att nå ut till partimedlemmar och väljare, dels för att bemöta kritik från andra politiska riktningar, dels för att klargöra skillnaderna gentemot andra grupper som också kallar sig kommunistiska. "Interna meningsmotsättningar som inte lett till offentlig polemik eller på annat sätt blivit kända utanför en mindre krets har inte ansetts tillhöra den kategori uttalanden som är relevanta för undersökningen" (s 10). Det betyder emellertid också att de interna överväganden som görs i frågor av partitaktisk karaktär aldrig kan bli föremål för Holmbergs granskning, såvida de inte blivit kända utanför en mindre krets. Det innebär att exempelvis partiledningens avvägningar i de fall där man var tveksam om handlingsvägen, och inte gav offentlighet åt sin tvekan eller splittring, inte alls behandlas av Holmberg. Avskärningen av internmaterial medför också att bakomliggande resonemang till offentligt framförda ståndpunkter inte kan komma fram. Det är därför Holmberg så ofta tvingas uttrycka sig med förbehåll då det gäller svaren på undersökningens mindre delfrågor. VPK:s arkiv är dessutom synnerligen rikhaltigt för perioden 1944–1956 med omfattande debattprotokoll från partistyrelsesammanträden och kongresser. Det är också lättillgängligt.⁵

6

I skildringen av tiden 1964–1977 framhåller Holmberg att partiet intog en mer självständig attityd till såväl socialdemokratien som Moskva. Denna "modernism" ledde

till att partiet genomgick accentuerade ideologiska motsättningar under den nya vänsterns och de internationella händelsernas påverkan. Under 1970-talet fanns, trots flera mindre gruppers uppbrott från partiet, en stor spännvidd mellan olika ståndpunkter inom partiet då det gäller de frågor Holmberg undersöker. Även om man bortser från de sk traditionalisterna, sedermera APK, fanns avsevärda olikheter inom VPK beträffande inställningen till den politiska demokratin.

Holmberg anser inte 1970-talets VPK vara ett revisionistiskt kommunistparti men väl självständigt i förhållande till Moskva och Östeuropa (s 213). Partimajoriteten gick emot den syn på förutsättningarna för övergången till socialism som gällde såväl för de östeuropeiska teoretikerna som för de stora kommunistpartierna i Syd-europa. "Ett skäl till detta står sannolikt att finna i den inrikespolitiska situationen, som innebar att det var nödvändigt att visa upp en revolutionär profil för att kunna konkurrera med de nya partibildande grupperna". Holmberg antar att majoriteten i partiet också ville visa upp en linje som tydligt avvek från den som företrädades av "traditionalisterna" "och som man menade bar skulden för partiets svårigheter". Den nya vänstern fick ett större inflytande på VPK än vad som var fallet med kommunistpartierna på kontinenten, "vilket innebar att det svenska kommunistpartiet betydligt lättare utsattes för påverkan från riktningar som inte kände någon spontan lojalitet till partiets traditioner eller till de kommuniststyrda staterna i Östeuropa" (s 213).

De förklaringar Holmberg företrädesvis använder (se punkt 1) innebär att han inte tillmäter socioekonomiska samhällsförändringar någon speciellt stor roll. Kent Lindkvist är av samma uppfattning⁶ medan Åke Sparring tvärtom hävdar att industrisamhällets välfärdsutveckling ger upphov till en reformistisk (revisionistisk) orientering inom de kommunistiska partierna.⁷ Även om man inte accepterar tanken på att den socioekonomiska utvecklingen generellt sett påverkar partiideologins grundläggande drag, bör den ändå inte avvisas på förhand som en betydelsefull faktor bakom de senaste decenniernas ideologiska motsättningar inom SKP/VPK. De av Holmberg nyttjade förklaringarna kan i detta fall inte kompletteras med internt material eftersom det inte är tillgängligt för denna sena tidsperiod.

För SKP/VPK:s senare utveckling borde dock det av Holmberg avvisade riksdagsmaterialet kunna användas. Visserligen är det sannolikt, som Holmberg påpekar, att det som sagts i riksdagsmotioner och debatter normalt endast varit omformuleringar av ståndpunkter som redan utvecklats mer utförligt i annat material men materialet kan ändå äga intresse. Det har vid partiundersökningar inte sällan en avsevärd betydelse i och med att det ger besked om partiernas verkliga handlingar och priori-

teringar inom den parlamentariska ramen. Hur ett parti som VPK utformar sin motionsverksamhet och därmed vilka grupper i samhället det prioriterar i de dagspolitiska kraven, framgår ur riksdagsmaterialet. Beskrivningen av VPK:s ökade oberoende gentemot socialdemokratin kan ges en ökad tyngd om det kan påvisas att man i riksdagen verkligen ändrade sina politiska krav från en "traditionalistisk" till en mer dagspolitiskt populär inriktning. Agerandet i riksdagen kan för VPK:s senare utveckling tillmätas större betydelse än för tidigare perioder eftersom det kan förmodas att detta agerande har ett samband med de förändringar i väljarbasen partiet genomgått sedan mitten av 1960-talet.

Ser man till väljarundersökningarna finner man att VPK under tiden från 1960-talets mitt genomgått stora förändringar i sin väljarbas. Under lång tid utgjorde industriarbetarna det dominerande inslaget i SKP:s väljarkår. Arbetarinslaget har dock minskat kraftigt under senare år. 1964 var 7 av 10 kommunistväljare arbetare. 1979 var endast 4 väljare av 10 arbetare. I stället har VPK, sedan mitten av 1960-talet, gjort betydande inbrytningar bland studerande och tjänstemän. Denna utveckling är emellertid begränsad till de unga väljarna. 1979 var mer än varannan VPK-väljare under 30 år. Störst andel fanns bland de unga högt utbildade väljarna. VPK:s stöd bland tjänstemännen är i huvudsak koncentrerat till yrken inom vård, utbildning och kultur. Dessa väljare stöder VPK i hög grad på partiets motstånd mot kärnkraft och dess engagemang i kvinno- och miljöfrågor. De äldre VPK-arbetarna står däremot åsiktsmässigt närmare socialdemokraterna.⁸

Denna förändring av väljarbasen har naturligtvis sin bakgrund i VPK:s politik. Uppenbarligen har VPK utformat sitt parlamentariska arbete så att det kunnat locka nya väljargrupper och hur detta gått till kan riksdagsmaterialet ge besked om. De nya väljargrupperna har rimligen kommit att spela en roll inom partiet, i synnerhet som grupperna vuxit avsevärt. Vilken roll de spelat och spelar kan inte fastställas utan föregående undersökning. Av andra undersökningar kan man, som framgått ovan, få fram vad i VPK:s politik som utgjort den största lockelsen på de nya väljarna.

Frågan är om VPK under 1970-talet verkligen kunnat utforma sin ideologiska profil utan att i varje stund begrunda vilken effekt den ena eller andra ståndpunkten skulle få på väljarstödet. Den ideologiska profilen kan då inte enbart gälla de taktiska dagspolitiska övervägningarna utan också de långsiktiga strategiska. Miljö-vänner och andra som lockats till VPK på partiets ståndpunkter i dagspolitiska frågor önskar nödvändigtvis inte en leninistisk grund för partiets långsiktiga strävanden. Om så är fallet har betydelsen av ett sådant synsätt rimligen ökat i och med att de grupper som kan

tänkas företräda det har ökat inom partiet.⁹ Denna hypotes stöder Holmbergs slutsats om att VPK sedan världskriget genomgår "en stegvis fördjupad ideologisk och politisk kris". Med användande av ett bredare material talar mycket för att denna tankegång kunnat ges en betydligt större tyngd. Med Björn Molins terminologi kunde man i så fall hävda att "popularitetsfaktorn" (här inriktningen på nya väljargrupper och hos dem populära ståndpunkter) fått en ökande betydelse för partiet varför trycket på "kontinuitetsfaktorn" (här den leninistiska revolutionära inriktningen) ökar. Molin hävdar att "när den av popularitetsfaktorn orsakade röstvinsten av en ståndpunktsändring är större än kontinuitetsförlusten, är ändringen motiverad".¹⁰

7

Sammanfattningsvis kan sägas att Håkan Holmbergs avhandling kunnat få en större tyngd och precision i slutsatserna om materialavgränsningen inte gjorts så snäv. Dessutom borde utgångspunkterna och jämförelsenormerna, som anges i inledningen, kompletterats. Undersökningen har emellertid också avsevärda förtjänster. Av särskilt värde är den konsekvens med vilken författaren hela tiden närmar sig sitt stoff. Genom den likartade uppläggnings av varje enskilt kapitel framgår tydligt de återkommande svängningarna i SKP/VPK:s ställning mellan å ena sidan följsamheten till Moskva och å andra sidan närmandena till socialdemokratien.

Som nämndes inledningsvis är Håkan Holmberg en icke-marxistisk forskare. Detta präglar självfallet valet av frågeställningar och också det sätt varpå frågorna besvaras. Det är till det västerländska gängse demokratibegreppet som Holmberg relaterar kommunistpartiet, vilket givetvis är relevant då partiet verkar i ett land och i en miljö där detta är vedertaget. Hans slutsats är att VPK inte har fullt ut bekänt sig till den politiska demokratin, i ovannämnd bemärkelse, helt enkelt därför att då skulle partiet inte längre vara kommunistiskt. Principen om partiets ledande roll vid övergången till socialism och tiden därefter har inte visat sig vara möjlig att kombinera med en aktiv beaktelse till den parlamentariska demokratin. Trots avhandlingens relativa brister visar Holmberg övertygande på riktigheten i denna sin huvudsakliga slutsats.

Hans Albin Larsson

Fotnoter och referenser

- ¹ Popper, K, *Conjectures and Refutations*, London 1974, s 33 ff.
- ² Kolakowski, L, *Main Currents of Marxism III*, Oxford 1978, s 523 ff.

³ Lindkvist, K, *Program och parti*, Lund 1982, s 180.

⁴ Sparring, Å, *Från Höglund till Hermansson*, Stockholm 1965, s 62 ff.

⁵ Lindkvist, K, *De politiska partierna i Sverige*, Arkivsituationen, Stencil statsvet inst i Lund 1978, s 2 f.

⁶ Lindkvist 1982, s 186.

⁷ Sparring, s 24 f.

⁸ Sveriges officiella statistik, *Allmänna val och Holmberg, Sören, Svenska väljare*, Göteborg 1981.

⁹ Den återkommande diskussionen har i de flesta fall förts under deltagande av personer som inte är arbetare. Ambivalensen inom partiet leder stundom till avhopp av framträdande personer som inte sällan motiverar sin åtgärd med partiets oförmåga att lämna leninismen och klargöra sin inställning till politisk demokrati. Exempelvis Per Kågesson, *Taktik & Strategi, Varför bara ett femprocentsparti?*, Socialistisk Debatt 1981:4.

¹⁰ Molin, B, *Tjänstepensionsfrågan*, Lund 1967, s 146. Kent Lindkvist gör i sin undersökning (Lindkvist 1982) en genomgång av finala förklaringar till SKP:s ideologitveckling, bl a med hjälp av Molins modell, s 192 ff.

RONALD STEEL, *Walter Lippmann and the American Century*. Boston: Little, Brown and Company; Atlantic-Little, Brown Books, 1980. Paperback: New York: Vintage Books, 1981.

Det är allt vanligare bland USA:s samhällskritiker att se den amerikanska historien i ett "uppgång-och-nedgång"-perspektiv. Man antar att världsmakten USA är, som man säger, "over the hill"; det mesta och bästa är över. Skymtar framtiden över huvud taget erbjuder den i stort sett endast två möjligheter: antingen en svagt slutande utförsbacke, där USA:s makt i världen avtar sakta men säkert, eller ett enda apokalyptiskt fall ner i avgrunden i form av ett totalt kärnvapenkrig. Ur en sådan synvinkel försvinner både den rationalistiska, och hopplost optimistiska, framstegstron samt den åtföljande, ofta fanatiska, tron på "vetenskapliga" lösningar på samhällsproblemen.

Även om domedagsfilosofi och handlingsförlamning lurar i förlängningen på denna pessimistiska och ibland cyniska historieuppfattning, så har det intellektuella klimatet i USA endast mått väl av den här utvecklingen. Av naturliga skäl är det varken studier av "framtiden" eller lösningar på "samhällsproblem", som är det centrala och intressanta från detta, något stoiska helhetsperspektiv. Det fruktbara och väsentliga ligger i stället i den nya kunskap om och de nya insikter i det förgångna och nutiden, som alltid följer i spåret på en historisk omvärdering. Nya infallsvinklar blir möjliga, gamla "bevisa-

de" teser visar sig ytliga och enfaldiga, allmängiltiga sanningar kläs av och ideologin står naken, gamla uttjade begrepp försvinner och en ny diskurs tar sin början. Kort sagt, verkligheten öppnar sig på nytt och tidigare oacceptabla tolkningar blir inte bara möjliga utan också önskvärda.

Ronald Steels biografi över Walter Lippmann är, utan att för den skull vara revolutionerande, ett intressant och läsvärt exempel på ovannämnda perspektiv. Som titeln – *Walter Lippmann and the American Century* – anger, sammanfaller från Steels utgångspunkt Lippmans liv med USA:s storhetstid. Lippmans unika karriär som journalist och politisk skribent tar sin början innan första världskriget när stormakten USA är i sin linda och avslutas i skuggan av Vietnamkriget, Watergate och våldsamma ras- och studentupplopp. Dessemellan har USA:s imperium fötts, mognat och försvagats och det karaktäristiskt amerikanska självförtroendet och den typiska framstegsoptimismen blivit så underminerade och fått sådana törnar att de endast lever kvar inom de mer reaktionära, om än starka, politiska strömningarna i dagens USA.

Man bör akta sig för att göra för mycket av USA:s maktförsvagning, speciellt idag, när den aggressiva patriotismen och antikommunismen på nytt fått vind i seglen, men argumentet har utan tvekan en viss tyngd och Lippmann såg under sitt långa och händelserika liv denna utveckling klarare än de flesta. Steels infallsvinkel ligger därför nära till hands och ger dubbel skörd: vi får i detalj följa det politiska händelseförloppet i USA under hela 1900-talet, samtidigt får vi en fängslande inblick i hur Amerikas mest inflytelserika och välkända politiske skribent såg på och deltog i detta skeende. Lippmans upplevelser och åsikter blir i Steels framställning, på gott och ont, det amerikanska århundradets liberala självmedvetande.

Lippmann, som så småningom skulle bli skeptisk till både över- och underklass, levde och rörde sig från vaggan till graven endast i det översta samhällsskiktet. Han var enda barnet i en judisk överklassfamilj från New York och fick en tidstypisk aristokratisk och kosmopolitisk uppfostran och utbildning. Vid Harvard tillhörde han den intellektuella och litterära innekretsen, läste humaniora med betoning på filosofi; Santayana och William James var hans lärare och han tog sin examen 1910, tillsammans med bland andra T.S. Eliot och revolutionären John Reed.

Efter en kortvarig och något pubertetsbetonad flirt med socialistiska idéer utvecklade Lippmann en slags oberoende liberal realism som sitt kännemärke. Hans åsikter skulle komma att pendla både åt höger och vänster, men aldrig utanför den amerikanska liberalismens ram. Socialisterna på USA:s politiska vänsterkant på 10- och 20-talen var alltför utopiska och världsfrånvända för

Lippmanns rationella och sarkastiskt skeptiska attityd. Lippmann ville i stället vara nära händelsernas centrum och, om möjligt, dessutom själv påverka politiken. Han hade siktet inriktat på maktens inre cirkel, på vars periferi han såg sig själv stå. Under hela sitt liv var det framför allt maktproblem – USA:s roll som världsmakt, presidentens roll och makt, elitens handlande och ansvar, osv – som fascinerade honom.

Redan 1913 skrev han en uppmärksammas impressionistisk liten bok, *A Preface to Politics*, där han propagerade för en allmänt experimentell och progressiv syn på USA:s politik. Lippmann trodde på starkt ledarskap, en stark federal regering och offentligt kontrollerade men privatägda storföretag. Boken gav Lippmann ett jobb som politisk skribent på *New Republic*, en nystartad progressiv, icke-socialistisk veckotidskrift, som bl a blev ett språkrör för en "ny nationalism", för ett modernt, rationellt och effektivt USA.

I en rad artiklar och i sin andra bok, *Drift and Mastery* (1914), skisserade Lippmann sin syn på USA:s samtid och framtid. Det är ett perspektiv där rationalism, vetenskap, samhällskontroll och expertis samverkar till att skapa ett reformistiskt och högeffektivt Amerika. Tonen är optimistisk, men samtidigt kan man skönja en viss existentiell oro. "Vi är alla immigranter i den industriella världen" skrev Lippmann i en välformulerad fras; vi känner oss inte hemma i våra egna upplevelser, vi vet inte vart vi är på väg.

Under första världskriget var Lippmann en av medlemmarna i den grupp som utarbetade Woodrow Wilsons "fjorton punkter" inför fredsförhandlingarna i Versailles, och han hjälpte även till med att sprida amerikansk propaganda, typ Wilson, i Europa. Han blev emellertid snart desillusionerad inför Wilsons naiva fredssträvanden och när han efter kriget återvände till *New Republic* skrev han flera artiklar, där han attackerade Wilsons idealism och "demokratiska" diplomati. Som Steel påpekar, glömde Lippmann gärna sina egna tidigare ståndpunkter om de inte längre passade honom eller tiden. Han var en händelsernas och pragmatismens man och satte inte principer och konsekvens speciellt högt på sin värdeskala.

Hela Lippmanns författarskap var en intim reaktion på politiska händelseförlopp och präglades för det mesta, och inte nödvändigtvis negativt, av stundens ingivelse och hetta. I pressen förde han en offentlig dialog med makthavarna och det var alltid underförstått att de lyssnade. I sina böcker utvecklade han ett mera historiskt och teoretiskt resonemang, men även här satte ofta en snäv tidsanda sina spår.

Före kriget hade Lippmann haft en konventionellt demokratisk åsikt om "folkopinionen": om bara pressen och politikerna gjorde sitt genom att offentliggöra "fak-

ta" och information på ett objektivt och vederhäftigt sätt, så kunde allmänheten fatta både rationella och intelligenta beslut. Lippmanns erfarenheter med bla krigspropaganda fick honom att ifrågasätta denna demokratiteoris kärna. Han hade upptäckt att folkopinionen snarare styrdes av fördomar, känslor och vanor, samt att pressens roll var begränsad och i sig själv fördomsfull och partisk. I ett modernt teknologiskt samhälle fanns det inga möjligheter för folkmajoriteten att ta ställning till de flesta politiska problemen; världen hade blivit alltför komplicerad, och svaren på samhällsfrågorna låg bortom allmänhetens horisont.

Lippmann lade fram dessa teser i två böcker på 20-talet, *Public Opinion* (1922), hans mest inflytelserika alster, och *The Phantom Public* (1925). Han inledde här en debatt, som fortfarande är aktuell och vad det gällde frågeställning och infallsvinkel förekom han de amerikanska statsvetarna med ett kvartssekel.

Vem kunde då ha insikt i de viktiga politiska problemen? Lippmanns svar i *Public Opinion* var enligt honom själv baserat på en nödvändig realism. Allmänhetens intresse kunde endast säkras genom en högt utbildad och superrationell elit, en välmeriterad överklass, som genom sin intelligens och utbildning hade möjlighet att överblicka och förstå de invecklade politiska förhållanden som rådde. Denna intellektuella artistokrati skulle sedan presentera och rekommendera alternativ till sittande kongress och administration, som i egenskap av folkrepresentanter i sin tur fattade de slutgiltiga besluten. Det gällde att skapa en betryggande distans mellan massan och eliten, utan att för den skull överge den demokratiska valproceduren. Skalet borde vara demokratiskt, om man så vill, medan innanmätet måste fyllas av eliten.

Medan styrkan i Lippmanns argumentering låg i en hälsosam skeptisk attityd till "folkets vilja" och till pressens roll som informationsorgan, var svagheten den att, som Steel betonar, den styrande klassen inte hade de egenskaper, som Lippmann tillskrev den. Tvärtom föreföll den lika irrationell, kortsynt och självisk som vilken folkmajoritet som helst. Det fanns givetvis ingen garanti att den så kallade eliten, hur välutbildad den än var, tillvaratog "nationens intresse". Senare skulle Lippmann själv modifiera sin egen teori och inta en kritisk hållning till både folk och elit; av två onda ting var dock den senare alltid det minst onda.

Under 20-talet arbetade Lippmann som ledarskribent på den liberala dagstidningen *New York World*. När den lades ner 1931 gick han över till den betydligt mer konservativa *Herald Tribune*, där han började sin berömda politiska spalt "Today and Tomorrow". Steget till *Tribune* speglade hans politiska utveckling, men framför allt gav den nya anställningen Lippmann snabbt en unik

position inom den amerikanska pressen. Efter ett år hade "Today and Tomorrow" köpts av ett hundratal tidningar med en sammanlagd upplaga på tio miljoner. Så småningom skulle spalten tryckas i över tvåhundra dagstidningar.

I och med "Today and Tomorrow" blev Lippmann en enmansinstitution och maktfaktor i den amerikanska politiken. Hans popularitet var baserad på en klar och personlig stil, i kombination med bredd och djup i tolkningarna; han gav allmänheten ett förklarande och övertygande perspektiv på de dagspolitiska händelserna. Politiker och makthavare kunde därför aldrig helt ignorera Lippmanns åsikter och de stod ofta i nära kontakt med honom. Men priset för att ha ett finger med i spelet var givetvis att Lippmann tvingades hålla sig inom de etablerade åsiktsramarna. Överskred han dessa, förlorade han omedelbart sitt inflytande. Detta var emellertid inget större problem för Lippmann. Han var, som sagt, en konventionernas man.

Paradoxalt nog nådde Lippmann sin berömmelse i depressionens Amerika, då liberala och konventionella patentlösningar inte längre klarade av de ekonomiska och politiska problemen. Själv hade Lippmann inget originellt att erbjuda i fråga om krislösningar, men hans skeptiska attityd till folket och de folkvalda intensifierades. Ett tag lekte han även med tanken om ett mera auktoritärt statskick för USA. Han uppmuntrade till exempel Franklin D. Roosevelt, som han stödde fram till 1936, att ta till diktatoriska medel för att lösa krisen.

Samtidigt var dock Lippmann ytterst kritisk till de totalitära tendenserna i Europa. Han tog tidigt avstånd från fascismen och stalinismen och uttryckte sin rädsla inför en stark centraliserad statsmakt. Det fanns en motsättning här, som Lippmann inte riktigt kunde ta sig ur och för vilken han också fick ta emot en del kritik. Steel betonar Lippmanns oro över att det inte tycktes finnas något liberalt alternativ till fascism och kommunism på 30-talet.

Utrikespolitiskt drog Lippmann konsekvenserna av sin obeslutsamhet och rekommenderade en väpnad neutralitet. Mer än så ville han inte binda sig. Framtiden fick utvisa vilken fot Amerika borde stå på. En sak var han däremot säker på: USA hade inga vitala intressen i Asien. Han yrkade på amerikanskt tillbakadragande från Filippinerna och Kina. Stilla havet var av strategiskt intresse och borde försvaras med hjälp av en stark flotta, men USA måste till varje pris undvika militär inblandning i ett asiatiskt landkrig. För Lippmann var Europa USA:s enda viktiga "intressesfär". Det gällde att koncentrera de diplomatiska ansträngningarna i denna del av världen.

När tyskarna tågade in i Paris i juni 1940, förvandlades

Lippmans vaga "väpnade neutralitet" till "aktivt väpnat motstånd" och han inledde en hätsk kampanj mot de inhemska isolationisterna. Steel ger i detta sammanhang ett karaktäristiskt exempel på hur Lippman påverkade politiken. Tillsammans med Lord Lothian, dåvarande brittisk ambassadör i Washington, var Lippmann upphovsman till idén att USA skulle leverera de gamla jagare, som Churchill begärt och som England oundvikligen behövde för att hålla sjölederna öppna, i utbyte mot brittiska baser i bl.a. Västindien. Genom att betona att det var fråga om ett utbyte, samt genom att kalla det en "försvarsåtgärd", undvek man neutralitetsfördragen och kongressens förbud mot vapenförsäljning. När planen väl var formulerad arbetade Lippmann intensivt bakom kulisserna för att få stöd för förslaget bland politiker och militär, samtidigt som han försökte påverka folkopinionen i samma riktning genom sina artiklar. Att Roosevelt fick igenom det hela berodde givetvis på en mängd andra faktorer också, men det är ändå ett typexempel på Lippmans centrala roll i den amerikanska politiken.

I två realpolitiska skrifter, *U.S. Foreign Policy* (1943) och *U.S. War Aims* (1944), presenterade Lippman sin syn på USA:s utrikespolitik och hur den borde utformas när kriget var slut. Lärdomen från första världskriget satt kvar: USA fick inte upprepa Wilsons misstag att basera efterkrigspolitiken och fredssträvandena på abstrakta principer och moralism. Säkerhet var baserad på makt och militär styrka, inte på ideologiska kullerbyttor. En moralisk utrikespolitik skulle, enligt Lippmann, lätt bli till en ursäkt för en imperialism à la Americana. Han upprepade sin tidigare ståndpunkt att USA borde begränsa sitt intresse till Europa och till flottbaserna i Stilla havet utan inblandning i Asien. "Nationell säkerhet" innebar ingenting mer. Samtidigt måste man acceptera att Sovjetunionen hade en liknande intressesfär i Östeuropa och att sormaktssamarbete var enda möjligheten till en varaktig fred. Förenta Nationerna satte Lippman ingen tilltro till; världssamhällets epok stod ännu så länge skriven i stjärnorna.

Det hör till en av Lippmans intressantare sidor att han aldrig helt accepterade det kalla krigets ideologi. Utan att ha några illusioner angående Sovjetunionens utrikespolitik insåg han att Moskva inte var ensam ansvarig för stormaktsbrytningen: Washington höll själv medvetet kollisionskurs och Lippmann varnade för hybris i en atombombsberusad Trumanadministration.

På hösten 1947 formulerade Lippmann, i fjorton artiklar, en insiktsfull och förebådande kritik av George Kennans mer eller mindre officiella kungörelse av USA:s "containment-politik" gentemot Ryssland. Att hejda Sovjetunionen varhelst den försökte inkräkta eller expandera var dömt att misslyckas. Det skulle enbart inne-

bära för USA en rad interventioner i stater i Rysslands periferi och stödjande av diktatoriska regimer av olika valörer, med det enda gemensamt att de påstod sig vara antikommunistiska. Förutom de strategiska svårigheterna varnade Lippmann för de ofantliga kostnader, pekuniära och politiska, en sådan utrikespolitik skulle dra med sig. Endast i Europa var Ryssland ett problem för USA och här gällde det att hitta en lösning där både Sovjetunionens och Västeuropas säkerhet garanterades. Artiklarna publicerades omedelbart i bokform under titeln *The Cold War*, en term som snabbt blev en hörnsten i den världspolitiska vokabulären.

Trots att Lippmann försvarade USA:s inblandning i Korea och själv var något av en antikommunist, stärktes sakta men säkert hans uppfattning att USA:s politik hade tagit en imperialistisk vändning samt att Washington i ökad utsträckning definierade "nationens intresse" i globala termer. Denna roll som världens polis kunde endast få ödesdigra följder och avslöjade USA:s oförmåga att acceptera sin begränsade makt. När Castro tog över på Cuba påminde Lippmann Eisenhoweradministrationen om varje nations rättighet att göra revolution. Washington varken kunde eller borde göra någonting åt den ofrånkomliga revolutionstendensen i Tredje världen. Denna utveckling hade inget med Moskva att göra och var inget hot mot USA:s säkerhet, menade Lippmann.

Detsamma gällde Vietnam. Ännu en gång hade USA blandat sig i ett strategiskt obetydligt lands inre angelägenheter. Lippmann bröt helt med Johnsonadministrationens politik och blev en av krigets mest betydelsefulla kritiker. Konflikten framkallade till och med en omvärdering hos honom av hela efterkrigstiden i en mer negativ riktning. Det rådde ingen tvekan längre i Lippmanns perspektiv: USA:s utrikespolitik var imperialistisk och hade förlorat kontakt med verkligheten, vilket kunde endast leda till fler felbedömningar av världsläget och ytterligare interventioner med efterföljande bakslag. När Lippmann 1967, efter 36 år, skrev sin sista "Today and Tomorrow"-spalt såg han enbart mörker på horisonten och den bilden hade inte förändrats när han i juni 1971 skrev sin definitiva sista artikel, drygt tre år innan han dog.

Han förblev emellertid ända till sin död en politisk "insider"; han identifierade sig med den amerikanska eliten och den etablerade ordningen. Det föreföll honom onaturligt att se samhället "utifrån", att ta en systemkritisk position. Hans kritik innebar aldrig några större ingrepp i maktpyramiden eller den härskande ideologin. Det var mera en fråga om betoning inom en snäv partipolitik; t.ex. olämpligheten av en viss presidentkandidat, eller en intern konflikt om vilken politisk metod, som bäst skulle leda till ett mål eliten redan var

överens om. Lippmann ville stå i rampluset, han ville påverka presidenten och andra makthavare, och han ville vara beundrad av både den folkopinion han ständigt kritiserade och den överklass han själv tillhörde.

Hans alienerade och kritiska inställning i slutet av 60-talet bör därför tolkas som en ideologisk kollaps; hans pragmatiska och realpolitiska världsåskådning räckte inte längre till för att få grepp på händelseutvecklingen. Även om han ofta kallades en filosofisk journalist låg nog hans största svaghet på det filosofiska planet och Steel ifrågasätter med rätta om Lippman verkligen hade någon genomtänkt politisk teori eller filosofi.

Problemen med de filosofiska argumenten hade visat sig redan på 50-talet i Lippmans mest ambitiösa teoretiska arbete, *The Public Philosophy*. Han hade arbetat med anteckningar och olika utkast till boken i sexton år när den slutligen kom ut 1955. Den var Lippmans försök att sammanfatta sin politiska filosofi. Ett tema i boken var vid det här laget typiskt Lippmannskt: en alltför stark folkmajoritet höll på att underminera politiken i USA och Västeuropa. För mycket demokrati innebar ett paralyserat statsskick, som förr eller senare måste leda till någon form av totalitärt styre. Folket hade för stor makt, en makt de för övrigt inte kunde använda sig av på ett rationellt och ansvarsfullt sätt. Samtidigt hade den folkvalda regeringen alltför lite makt för att kunna regera effektivt och konsekvent. Bokens lösning på dilemmat var dels att stärka den verkställande makten, dels – häri låg det nya för Lippmann – att begränsa folkmakten på basen av en naturrettsideologi. Det var den senare som skulle återställa den rubbade maktbalansen. Med hjälp av en naturrettfilosofi, dvs att det finns en lag över och utom räckhåll för både folkmajoritet och härskare, skulle västvärldens nedgång och fall förhindras. Alla måste acceptera en begränsning av sitt politiska handlande för att det civiliserade samhället skulle kunna överleva och

förbättras. Vad naturreätten innebar mera konkret gav boken ingen upplysning om.

Teorin var lika elegant formulerad som den var ovanlig för 50-talets USA, men kritikerna lät sig inte övertygas och Lippmans vänner var ljumma i sin entusiasm. Bakom kunskapsbredden och det stilistiska bravurnumret låg vaghet och oklarhet; en filosofisk osäkerhet, som flera kritiker uppfattade det. Det nära nog teologiska naturrettargumentet stötte givetvis också på motstånd bland kritikerna. Lippmann fick ett nervsammanbrott i samband med utgivningen av boken och Steel menar att detta vittnade om att han kände till sin begränsning i förhållande till den politiska filosofin.

Hur som helst, Lippmann hade svårt att se helheter eller strukturella mönster i politiken. Klassintressen, ekonomiska motiv, byråkrati, militärindustriella komplex och teknokrati var aldrig centrala begrepp i hans världsbild. Detta begränsade utan tvekan hans analys. Han blev, till exempel, endast på omvägar anti-imperialist. Hans argument byggde enbart på kortsiktiga politiska faktorer. Han såg inte imperialismen utifrån ett längre historiskt perspektiv, eller som en konsekvens av kapitalismens ekonomiska tillväxtbehov eller marknadsexpansion.

Från vårt eget tidsperspektiv är det ändå i de utrikespolitiska och internationella diskussioner, som Lippmann är mest givande. Det är också här Steel är mästare. En kristallklar och penetrerande prosa gör dessa kapitel till bokens absolut bästa.

Få läser idag Lippmans böcker och i en ny generation blir det bara forskare och akademiker som kommer att läsa honom. Han var en man av sin tid, varken mer eller mindre. Inget av detta gör emellertid Steels ytterst väl-skrivna och detaljrika bok mindre intressant. Tvärtom.

Folke Lindahl

Litteraturnotiser

Den offentliga sektorns kris i Sverige

"When the Swedes beat a retreat from Keynes that surely signals a climacteric."

Med det citatet från Andrew Shonfield inleder Peter Walters, lekturer vid universitetet i Liverpool en artikel i *Government and Opposition* Vol 19 No 1 Winter 1983 ("Sweden's Public Sector Crisis, Before and After the 1982 Elections"). Han fortsätter:

The loss of Keynesian innocence in the 1970s came to different countries in different ways. In Sweden it came comparatively late and abruptly when, in 1980, after six years in which public expenditure had grown from 46 per cent to 64 per cent of GDP, the coalition non-socialist government acknowledged that the budget deficit, amounting to 10 per cent of GDP, had reached crisis proportions. From 1980 the problem of curbing the recalcitrant deficit became a corner-stone of the non-socialists' economic policy. Eschewing any increase in the tax-burden, which it was committed to reduce, the government launched a comprehensive attack on public spending. Its persistence on this course in the face of protests that it was eroding the welfare state and tolerating rising unemployment was a major factor in its defeat in the general election of September 1982.

Frågan är vad socialdemokraternas återvändande till makten kan komma att betyda:

The return to office of the Social Democrats can be interpreted as evidence of Sweden's attachment to the old consensus supporting full employment and social welfare policies. But viewed in the context of the events leading to the deficit crisis of 1980 and the debate on the role of the public sector which the crisis precipitated, the present juncture of Swedish politics is more complex. A new ideological dimension has entered political debate – evident in attacks on the public sector by the Conservatives and organized business, and its defence by some Social Democrats and trade unionists. Moreover the election showed the continuing polarization of the electorate; the Conservatives, the most explicitly anti-public-sector party, gained a slightly larger swing in its favour than in fact did the Social Democrats. At the same

time there is evidence at elite level at least of a new consensus emerging, based on a readiness to concede that the principles and practices of the public sector are in need of revision, yet essentially constructive in its criticism.

Längre fram i artikeln tar Walters också upp löntagarfondsfrågan:

The unions' position is much less equivocal on another issue which is a source of some anxiety within the Social Democratic Party. This is the problem of the wage-earners' funds which came into prominence in 1981 when the party under strong union pressure adopted a modified version of the proposal first made by the LO in 1976. It is proposed that a proportion of private firms' profits should be put into funds partly administered by the unions which would be used to buy equity in the firms. Its reemergence in the context of the public sector crisis is having a significant impact on current Swedish politics. Originally a call for economic democracy, the case for the funds has been given a new dimension reflecting the concern about industrial decline which has emerged in the intervening years. The funds are now justified far more in terms of their potential for increasing industrial investment. The unions' enthusiasm for the scheme, shared by many Social Democrats, has been intensified, moreover, by the sense that in a period when economic problems have become apparently more intractable and the welfare state is due for a phase of consolidation, if not retrenchment, the funds are a radical innovation satisfying the need to maintain the momentum of Sweden's labour movement. To its supporters the funds proposal is a relevant and appropriate contribution to the present debate about the public sector because it will create new collectivist institutions in the mixed economy without resorting to the now suspect mode of nationalization and without increasing public expenditure.

Efter att ha summerat resultatet av höstens val skriver Walters avslutningsvis: "Swedes may be wondering whether their economic base is sound enough to sustain their high level of social and economic welfare. They may flirt with the language of Chicago, but the evidence

of the 1982 elections suggests that they are far from ready to implement its precepts.”

Ny vetenskaplig tidskrift om bostads- och planeringsforskning

I februari 1984 utkommer första numret av *Scandinavian Housing and Planning Research*, SHPR. Tidskriften, som är engelskspråkig, utges på initiativ av Statens institut för byggnadsforskning i Sverige, Statens byggeforskningsinstitut i Danmark, Norsk institutt for by- och regionforskning, samt inrikesministeriet i Finland.

SHPR öppnar nya möjligheter att presentera resultat från samhällsvetenskapligt inriktad forskning om bostads- och planeringsfrågor. De 4 numren per årgång kommer att innehålla vetenskapliga artiklar, kortare notiser om forskning och faktisk utveckling, samt recensioner av böcker. SHPR vill också vara ett forum för en på forskningsresultat baserad debatt om bostadsfrågor och planering i de nordiska länderna.

SHPR vänder sig till en bred internationell publik av samhällsvetenskapliga forskare liksom till arkitekter, stads- och regionplanerare, beslutsfattare och administratörer som på olika sätt är praktiskt engagerade i att formulera och genomföra åtgärder inom bostadssektorn och den fysiska planeringen.

För SHPR svarar en redaktion bestående av 2 ledamö-

ter från vart och ett av länderna. Ledamöterna är alla aktiva forskare inom tidskriftens ämnesområde. Till SHPR är också knutet ett Advisory Board, bestående av 8 erfarna forskare och praktiker.

Redaktionen välkomnar bidrag i form av artiklar på engelska – 15–20 sidor i A4-format med dubbelt radavstånd – kortare notiser samt recensioner. Under våren 1983 utsänds ett upprop med information om *Scandinavian Housing and Planning Research* till nordiska forskare och praktiker liksom till organisationer, sammanslutningar och myndigheter som är aktiva inom tidskriftens ämnesområden.

Information om den nya tidskriften lämnas också av redaktörerna för *Scandinavian Housing and Planning Research*

Anders Gullberg, sociolog, Nordiska institutet för samhällsplanering, Skeppsholmen, S-111 49 Stockholm, 08-24 63 00

Lennart J Lundqvist, statsvetare, Statens institut för byggnadsforskning, Box 785, S-801 29 Gävle, 026-10 02 20 (huvudredaktör)

dit också bidrag i form av artiklar eller förslag om artiklar samt korta notiser och bokrecensioner kan översändas. Förslag om viktigare böcker som bör recenseras i SHPR mottages också.

Abstracts

Statsvetenskaplig Tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) normally contains four sections: Uppsatser (Main articles), Översikter och meddelanden (Reviews of recent political and scholarly developments), Litteraturgranskningar (Book reviews) and Litteraturnotiser (Shorter notices).

Erik Rasmussen: *Mina lärofäder. En filosof og to historikere. Politisk praksis og politologisk teori (My intellectual ancestors. One philosopher and two historians. Political realities and political theory).* The author is professor in political science at the University of Aarhus, Denmark: As a student I was chiefly influenced by professors like the philosopher Jørgen Jørgensen and the historians Erik Arup and Albert Olsen. As a political scientist I feel indebted to the scientific value relativism of Arnold Brecht and Gunnar Myrdal (and Max Weber himself) as well as to the overflow of American behavioralism around 1960, but at the same time I have striven not to become overwhelmed by its persuasiveness. Besides, I regard as a major asset what I was taught during my lifetime by participating in politics on a party as well as several organizational and institutional levels.

Ingemar Glans: *Valvindar vältar teoribygnader: Förändringar i klassers och kohorters partival i Danmark och Sverige (Electoral winds overthrow theoretical constructions: Changes in the electoral behaviour of classes and cohorts in Denmark and Sweden).* The author is senior lecturer in political science at the University of Aarhus, Denmark: Decline of class voting has been said to characterize also the Scandinavian electorates in recent years. The present article qualifies this hypothesis. Firstly, data concerning class voting in Denmark for the period 1964–81 and in Sweden for the period 1970–82 show that Alford's index has increased in the last two Swedish elections and has stabilised in Denmark. More important, the changes of the leftist share of the middle class vote is largely an artifact: it is an effect of the rise in the number of employees. When these structural chang-

es are controlled for, class voting is shown to be stable. This is confirmed by analyses of Janda's indices of social reflection and social attraction. Also age differences in class voting is mainly a consequence of dissimilarities in the social composition of the cohorts. In addition, the article treats cohort analyses of party preferences in Denmark and Sweden. It is shown that the strong position of the left-wing parties in Denmark is connected with the lasting success of these parties among the new voters since the beginning of the sixties. Among voters who have entered the electorate after 1969, the left-wing parties in Denmark are now stronger than the Social Democratic party. This generation has been radicalized even in terms of ideology.

Karin Ahrland: *Nej, fru statsråd! (No, Mrs. Minister!)* The author has been minister of health: She writes about a minister's daily life in office, in the cabinet, in parliament and in meetings with organisations and the public. She describes the relations between politicians and civil servants and discusses the power of civil servants – as well as their loyalties. She gives ideas of the routine for discussions within the cabinet and how decisions come through. She tells about the necessity of good relations with M.P.s of the same party as well as of the debates in Parliament. There are also some glimpses from the contacts with organisations and the public.

Dag Anckar: *Sven Lindman.* The author is professor of political science at Åbo Academy, Finland. An obituary of Sven Lindman, the author's predecessor (cf. *Statsvetenskaplig Tidskrift* Vol. 86 1983 No. 1).

Medarbetare i StvT

Erik Rasmussen presenteras på s 109

Ingemar Glans är lektor i statskunskap vid Århus universitet

Karin Arhland presenteras på s 145

Dag Anckar är professor i statskunskap vid Åbo akademi

Henrik Hjortdal är cand. scient. pol.; han arbetar vid Direktoratet for Arbejdstilsynet i Köpenhamn

Göran Jense presenteras på s 173

Fil dr *Åke Elmér* har varit rektor vid Socialhögskolan i Lund

Jan Åke Dellenbrant är docent i statskunskap och knuten till Avd. för öststatsforskning i Uppsala

Fil dr *Ole Elgström* är anställd vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund

Fil dr *Hans Albin Larsson* disputerade häromåret på en avhandling i historia om programutvecklingen inom centerpartiet

Folke Lindahl är forskare och lärare vid University of Hawaii

Till redaktionen insända skrifter

Johan Asplund, Tid, rum, individ och kollektiv. Liber

Lars R Bergman–Bo Wärneryd, Om datainsamling i surveyundersökningar. SCB

Bengt Owe Birgersson m fl. Sverige efter 1900. Nionde uppl. Bonniers

Ragnar Björk, Den historiska argumenteringen. A&W International

Eskil Block m fl. Europa – enhet och mångfald. Bonniers

Ole Borre m fl. Efter vælgerskredet. Politica

Gunnar Eliasson m fl, red. Policy Making in a Disorderly World Economy. A&W International

Hans Fog, Forskning om kommunal planering från 50-tal till 90-tal. Byggnadsrådet

Per Gahrton, Riksdagen inifrån. Prisma

Terence Graham, The "Interests of Civilization"? Esselte

Christer Hjort m fl, red. Förklara forskning för fler. Liber

Gösta Hultén–Jan Samuelsson. Mediavänstern. Bonniers

Jens-Jørgen Jensen–Märta-Lisa Magnusson, red. Sibiriske perspektiver. Sydjysk Universitetsforlag

Carsten Ulstrup Johansen, Hvad blev der af dem? En analyse af mobiliteten blandt tidligere uddannelsessøgende. Sydjysk Universitetsforlag

Johnny Kalderstam, Rätten i kriminalpolitiken. Norstedts

Donald Lavery, ed, Research in Political Science. Statsvet. inst., Stockholm

Hans Østergaard Pedersen, Sovjetunionens udenrigshandels organisation. Sydjysk Universitetsforlag

Hilding Pleijel, Jordfästning i stillhet. Arken. Lund

Gunnar Richardson, Drömmen om en ny skola. Liber

KE Rosengren–Hans Ingelstam, red. Forskningsinformation i massmedierna. Liber

Torgny T Segerstedt m fl, Välfärdsstatens psykologi. Ratio

Statistisk årsbok Göteborg 1982

Peter Stevrin–Arne Svensson, Kreativitet och effektivitet i kommunala serviceorganisationer. Liber

Håkan Strömberg, Normgivningsmakten enligt 1974 års regeringsform. Akademibokhandeln. Lund

Sveriges statliga publikationer. Urvalsförteckning. Riksdagsbiblioteket

Andreas Tjerneld, Från borgarståndets storhetstid. A&W International

Jarl Torbacke, "Försvaret främst". A&W International

Arne Trankell, ed, Reconstructing the Past. Norstedts

Lennart Weibull, Tidningsläsning i Sverige. Liber

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1983!

Ordinarie abonnenter – sätt in 75 kr på postgiro nr 27 95 65-6

Studentabonnenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institut-
tionerna.

Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnemang, distribution eller adressförändring
(numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).